

LOKMAN HEKİM

DERGİSİ

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi

MAYIS-AĞUSTOS 2017

CİLT:7 SAYI :2

MAY-AGUST 2017

VOLUME:7 NUMBER:2

MERSIN UNIVERSITY MEDICAL FACULTY

Lokman Hekim

JOURNAL OF MEDICAL HISTORY AND FOLK MEDICINE

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi

Volume 7

May-August 2017

number 2

Review - Derleme

- TÜRK HALK HEKİMLİĞİNDEKİ OCAK ÇEŞİTLERİ** 54
Ocaks (Folk healers) in Turkish Folk Medicine
Acar H.V.

Original Article - Araştırma

- OSMANLININ SURIYE'YE SON HİZMETLERİNDEN ŞAM TIP FAKÜLTESİ ZORUNLULUKTAN MI KURULDU?** 73
Was It An Obligation For Ottomans To Establish Damascus Medical Faculty As One Of The Final Services To Syria?
Keskinbora K.H.
- MERSİN İLİNDE BİR KADIN ŞIFACI** 82
A woman healer in Mersin
Erer M.T ve Can D.
- MALATYA'DA YAŞANAN BULAŞICI HASTALIKLAR VE KARANTİNA UYGULAMALARI (1889-1922)** 91
Infectious disease in Malatya and quarantine applications (1889-1922)
Yılmaz C. ve Ersoy N.
- XVI. YÜZYILDA OSMANLI MAHKEME KAYITLARINDA ATLARIN KORUNMASI** 95
Horses Protection in the Ottoman Court Records in the XVIth Century
Kırımlioğlu N.
- EBŪ BEKR MUHAMMED B. ZEKERİYYĀ ER-RĀZĪ'NİN KİTĀBU'L-MANŞŪRĪ ADLI ÜNLÜ ESERİNDE GEBELERİN VE ÇOCUKLARIN TEDBİRİ ÜZERİNE** 110
On Regimens of the Pregnant and the Children in Kitāb Al-Manşūrī, the Famous Work by Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā Al-Rāzī.
Acıduman A. ve Aşkit Ç.

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ

Lokman Hekim

TIP TARİHİ VE FOLKRORİK TIP DERGİSİ

MERSİN UNIVERSITY SCHOOL OF MEDICINE LOKMAN HEKİM JOURNAL OF HISTORY OF MEDICINE AND FOLK MEDICINE

Sahibi - Owner
Prof. Dr. Ahmet Hakan Öztürk
Dean of Mersin University School of Medicine

Onursal Editörler
Honorary Editors in Chief
Prof. Dr. İlder Uzel
Prof. Vivian Nutton
Başeditör - Editor in Chief
Assist. Prof. Dr. Oya Ögenler
Yardımcı Editör - Associate Editor
Prof. Dr. Nursel Gamsız Bilgin

Bölüm Editörleri - Section Editors
Assoc. Prof. Yusuf Vayisoğlu
Assoc. Prof. Dr. Öner Kurt
PhD Gülhan Orekiçi Temel
Kopya Editörü - Copyeditor
PhD Gülhan Orekiçi Temel
Düzenleme Editörü - Layout Editor
PhD Gülhan Orekiçi Temel
Prova Eitörü - Proof Editor
Prof. Dr. Nursel Gamsız Bilgin
Müdür - Managing Director
Assist. Prof. Dr. Oya Ögenler
Yazı işleri: Arş. Gör. Didem Derici Yıldırım
Mersin Üniversitesi tıp Fakültesi'nin Süreli
Bilimsel Yayınıdır. Kaynak gösterilmeden
kullanılamaz. Yılda üç kez internet
üzerinden yayınlanır. Makalelerin
sorumlulukları yazarlara aittir. - Periodical
Scientific Publication of Mersin University
School of Medicine. Can not be cited
without reference. Published online three
times a year. Responsibility of the articles
belong to the authors.

İletişim - Correspondence
Dr. Oya Ögenler
Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi tıp Tarihi ve Etik
AD - Mersin University School of Medicine
Department of History of Medicine and Ethics
E-mail : lokman@mersin.edu.tr
Tel : +90 324 361 0684
Fax : +90 324 341 2312
URL : http://lokmanhekim.mersin.edu.tr

Düzenleme - Design : Dr. Tamer Akça,
Kapak - Cover : Ayşegül Tuğuz (İlder Uzel'in
Dioskorides ve öğrencisi adlı eserinden - from
composition of İlder Uzel named Dioscorides and his
student)

BİLİMSEL KURUL EDITORIAL BOARD

Emeritus Prof. Stuart Blume, Netherlands
Assist. Prof. Stephen T. Casper, United States
Assoc. Prof. Catharine Coleborne, New Zealand
Dr. Pratik Chakrabarti, United Kingdom
Ph. D. Eric J. Engstrom, Germany
Sherry Sayed Gadelrab, United Kingdom
Prof. Elizabeth Lunbeck, United States
Dr. Harry Oosterhuis, Netherlands
Prof. John Harley Warner, United States
Prof. Dr. Murat Aksu, Türkiye
Prof. Dr. Ayten Altıntaş, Türkiye
Prof. Dr. Berna Arda, Türkiye
Prof. Dr. Hakan Arslan, Türkiye
Prof. Dr. Erman Artun, Türkiye
Prof. Dr. Adnan Ataç, Türkiye
Prof. Dr. Ferruh Ayoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun, Türkiye
Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Bayhan Çubukçu, Türkiye
Prof. Dr. Gülten Dinç, Türkiye
Prof. Dr. Ömür Elçioğlu, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe Everest, Türkiye
Prof. Dr. Şefik Görkey, Türkiye
Prof. Dr. Gülsel Kavalalı, Türkiye
Prof. Dr. Kadircan Keskinbora, Türkiye
Prof. Dr. Taşkın Ketenci, Türkiye
Prof. Dr. Gamze Kökdil, Türkiye
Prof. Dr. Arın Namal, Türkiye

Prof. Dr. Zuhâl Özeydin, Türkiye
Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Türkiye
Prof. Dr. Gülbin Özçelikay, Türkiye
Prof. Dr. Raşan Özen, Türkiye
Prof. Dr. Menşure Özgüven, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Sami Serin, Türkiye
Prof. Dr. Serap Şahinoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Sevgi Şar, Türkiye
Prof. Dr. Bahar Tunçtan, Türkiye
Prof. Dr. Yeşim Işıl Ülman, Türkiye
Prof. Dr. Selen Yeğenoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Nuran Yıldırım, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Aciduman, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Murat Civaner, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Murat Durukan, Türkiye
Prof. Dr. Tamay Başağaç Gül, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe Menteş Gürler, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Selim Kadioğlu, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen, Türkiye
Prof. Dr. Çağatay Üstün, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Selim Altan, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Funda Gülay Kadioğlu, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Esin Karlıkaya, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Şükran Sevimli, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Hafize Öztürk Türkmen, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sultan Alan, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Gülay Yıldırım, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Serap Torun, Türkiye
Uzm. Dr. Harun Özmen, Türkiye

İstatistik - Statistical Consultant : Prof. Dr. E. Arzu KANIK

TÜRK HALK HEKİMLİĞİNDEKİ OCAK ÇEŞİTLERİ

Ocaks (Folk healers) in Turkish Folk Medicine

H. Volkan Acar¹

1.Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği
Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik AD Tıp Etiği ve Tarihi Programı

ÖZ

Türk halk hekimliği, binlerce yıllık bir kültür mirasının önemli bir parçasıdır. Büyük çoğunluğu Orta Asya'dan getirilen uygulamalardan oluşan Türk halk hekimliğinin temel kurumu ocaklardır. Ocaklar uygulamalarında uzmanlaşmışlardır, bazıları sadece tek bir hastalık/rahatsızlığın tedavisiyle uğraşırken, bazıları farklı hastalıklara sahip hastaları kabul ederler.

Bu derleme halk hekimliği ve folklor alanındaki doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, bilimsel toplantı bildirimleri ve kitaplar incelenerek oluşturulmuş ve halk hekimliğinde mevcut ocakların isimleri, buldukları yöreler ve başlıca uygulamalar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Makalenin ilk bölümü ocaklar hakkında genel bilgiye, ikinci bölümü halk hekimliği tedavilerine, son bölümü de ocak isimleri ve uygulamalarına ayrılmıştır. Sonuç olarak, halen halk hekimliği uygulamalarını sürdüren 150 civarında ocak çeşidinin bulunduğu ve bunların bazı ortak özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Halk hekimliği; Ocak/ocaklı; Hastalık

ABSTRACT

Turkish folk medicine is an outstanding part of a thousand years cultural heritage. The main structure of Turkish folk medicine which was consisted from practices that the majority brought from Central Asia was ocak. Ocaks are specialised in their practices and some treat only one kind of disease/discomfort while others accept patients with different diseases. There are nearly 150 kinds of ocaks performing folk medicine practices.

This review is formed by reviewing doctoral dissertations, master's theses, scientific meeting presentations and books of folk medicine and folklore, and it is aimed to give knowledge about ocak names, the places where they stand and primary therapeutic applications they use. The first part of article is about general information about ocaks, while the second and third parts are about treatments of folk medicine and ocak names and applications, respectively. As a result, it has been seen that approximately 150 kinds of ocaks dealing with folk medicine applications exist, while some of them has common features.

Keywords: Folk medicine; Ocak/ocaklı; Disease

Giriş

Halk hekimliği, dünya üzerindeki hemen hemen her toplumda uygulanagelen geleneksel tanı ve tedavi yöntemlerini içinde barındırmaktadır. Bu yöntemler kültürel, coğrafi ya da ekonomik koşulların etkisiyle toplumlar arasında farklılıklar gösterebilir. Türk folklorunun önemli araştırmacısı Pertev Naili Boratav halk hekimliğini şöyle tanımlar: “*Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz*”.¹ Bu tanımdan yola çıkıldığında, binlerce yıllık Türk kültür mirasının önemli bir parçası olan halk hekimliğinin de çok geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

Bu derlemede, ülkemizde gerçekleştirilmiş olan halk hekimliği çalışmaları taranmış ve halen mevcut olan ya da geçmişte kalmış ocak çeşitleri, buldukları yöreler ve bu ocaklarda başvurulan başlıca tedavi uygulamaları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):54-72

Geliş Tarihi - Received: 31.01.2017; Kabul Tarihi - Accepted: 05.04.2017

İletişim - Correspondence Author: H. Volkan Acar, Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği – Ankara Training and Research Hospital, Department of Anesthesiology and Reanimation, Ankara – Türkiye, hvacar@yahoo.com

Bu makale ile öncelikle modern tıbbi terminolojide tam karşılığı bulunmayan bazı rahatsızlıkların/hastalıkların halk dilinde nasıl kullanıldığı ve bunlar için ne tür uygulamalara başvurulduğu ortaya konacaktır, ki bu da sağlık çalışanları için aydınlatıcı olabilir. Daha önemlisi, bazıları aynı ya da birbirine benzer isme sahip ocakların ve ortak uygulamalarının farklı yörelerde bulunduğu saptanmış olması, halk hekimliğinin ortak bir kaynaktan beslendiğini göstermeye katkı sağlayabilecektir. Bu sayede, Orta Asya tıbbi uygulamaları ile Anadolu tıbbi uygulamaları arasındaki benzerlikleri inceleyecek yeni çalışmaların gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

Makale, üç ana bölüm halinde yapılandırılmıştır. Öncelikle ocak kavramı üzerinde durulacak, daha sonra halk hekimliğinde uygulanan tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölüm ise ocaklara ayrılmıştır. Bu bölümde farklı kaynaklardan derlenen ocak çeşitleri alfabetik sıra ile listelenecek, hangi ocağa hangi tür yakınmaları olan hastaların başvurduğu, bu ocakların hangi yörelerde bulunduğu ve bu ocaklarda uygulanan başlıca tedavi yöntemleri açıklanacaktır.

Çalışma için doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, bilimsel toplantı bildirileri ve folklor alanında yazılmış kitaplardan yararlanılmıştır.

Ocak kavramı

Türk halk hekimliğinin temel kurumu ocaklardır. Ocak sözcüğü temel anlamı dışında, “dedelerden beri belirli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan aile” ve “halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile” anlamlarına da gelmektedir.²

Bazı kaynaklara göre, ocaklık uygulamaları ile İslamiyet öncesi Orta Asya Türk toplumlarındaki Şamanizm uygulamaları benzerlikler göstermektedir.³ Özel ve gizemli bir kudreti olduğuna inanılan ve şaman olarak bilinen bu insanlara Türk dillerinde kam, ham, baksı, bahşi, ozan ya da oyun gibi isimler verilmektedir. Kamlar sahip oldukları bu güç nedeniyle hastaların bedenlerindeki kötü ruhları ve bunların zararlı etkilerini kovabilirler. Dolayısıyla kamların hem koruyucu hem de tedavi edici görevleri bulunmaktadır.³ Ocaklarda halk hekimliği uygulamalarını gerçekleştiren kişilere ocaklı denir; ocaklı olma ise, bir ocak ailesine mensup olma durumunu belirtmektedir. Orhan Acıpayamlı'nın ifadesiyle “Türk halkının hakiki doktoru olan ocaklılar, Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir”.⁴ Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle kamların dini yönünü din adamları devralmış, tıbbi işlevleri ise ocaklılar tarafından yürütülmeye devam etmiştir.⁵ Ocaklılar çoğu zaman, hastalardan para almazlar ve büyük çoğunluğu kadındır. Ocaklı olma, nesilden nesile geçen bir özelliktir ve el verme ya da nefes verme yoluyla genelde çocuklara, torunlara ya da yeğenlere geçer.⁶⁻⁹ Bazı yörelerde ocaklı sülalesinin devamının sağlanması için erkek bir başka erkeğe, kadın da kızına el verir.¹⁰ Burada el verme ocaklığının iznine tabidir ve temel koşul, ocaklığın eline güvendiği ve kendisinden sonra bu işi sürdürebileceğine inandığı bir kişi olmasıdır.^{9,11}

Ocaklıların usta-çırak yöntemiyle öğrendikleri uygulamalar arasında tanıya yönelik işlemler, tedaviye yönelik işlemler ve koruyucu önlemler bulunmaktadır.

Halk Hekimliğinde Tedaviler

Yukarıda da belirtildiği gibi ocaklar, Türk halk hekimliğinin temel kurumudur. Bu ocaklar aracılığıyla halk hekimliğinde uygulanan tedavi yöntemleri altı başlık altında incelenebilir:¹²

- 1- İrvasa (irasa, urasa, uğrasa, oğrasa). Bunlar hastayı psikolojik olarak etkilemeyi amaçlayan, doğrudan doğruya vücutla ilgili olmayan psişik nitelikli sağaltmalardır.
- 2-Parpılama (parpılma, parpilma, darpılama, parpullama, parpulma). Hastalığa neden olan kötülüğü dışarı atmak için vücudu keserek, dağlayarak, delerek veya vurarak gerçekleştirilen uygulamalardır. Bununla ilgili örnekler arasında başı ustura ile çizmek, dilin altını kesmek ya da çizmek ve sülük vurmak gibi yöntemler sayılabilir.
- 3-Kutsal sayılan yer ve zamanlarda, okunarak, dini boyut kazandırılarak, yapılan sağaltmalar. Yatırda sanduka çevresinde üç defa dolaştırmak, dolunay sırasında okunmuş kaptan su içirmek, üç kez dua okunmuş ekme yedirmek gibi örnekler, bu kapsamdaki yöntemler arasındadır.
- 4-Bitki kökenli ilaçlar. Her tür bitkisel kaynaklı ürünün, zaman zaman sihri ve dini boyutta da uygulanmasıyla gerçekleştirilen sağaltmalardır.
- 5-Hayvan kökenli ilaçlar. Farklı hayvanlara ait safra, göbek bağı, post, tüy, iç yağı, kan, idrar vb. ürünlerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen uygulamalardır.
- 6-Madensel ilaçlar. Bu amaçla altın, gümüş, bakır, civa, taş, toprak, maden suyu ve çeşitli doğal maddeler (tuz vb.) kullanılabilir.

Ocak çeşitleri

Uygulamalarında ocaklıların kendi içlerinde özelleştikleri gözlenmektedir. Yani her ocaklı her hastalıkla ilgilenmez ve her tür halk hekimliği tedavisini uygulamaz. Bazı ocaklılar sadece tek bir hastalığın ya da rahatsızlığın tanı ve/veya tedavisiyle ilgilenirken, bazıları birden fazla rahatsızlığa müdahale ederler. Bazen de bir ocaklı tek bir tedavi yöntemini uygulamaktadır ama o tedavi yöntemi birden fazla rahatsızlık için geçerli kabul edilen bir tedavi yöntemi olabilmektedir. Buna örnek olarak kurşun dökme ocağı verilebilir.^{8,9}

Anadolu dışında İran'da¹³ ve Azerbaycan'da¹⁴ da tedavi ocakları bulunmaktadır. Örneğin Güney Azerbaycan'daki Kurt Baba/Kuduz Ocağı'na kuduz hastaları götürülüp bir gece orada kalmaları sağlanır.¹⁴ Ayrıca herhangi bir hastalığı olmayanlar da yılda bir defa burayı ziyaret ederek kurban keserler. Kerkük'te de sarılık ocağı ve farklı hastalıklar için gidilen İmam Hasan Ocağı vardır.¹⁵

Tedavi ocakları Türkiye'nin tüm yörelerine yayılmış durumdadır. Günümüzde sayıları azalmış olsa da, geçmişte hemen her yerleşim biriminde çeşitli ocaklar bulunmaktaydı. Örneğin 1950'li yıllarda nüfusu 20.000 civarında olan Tokat'ın Zile ilçesindeki ocak sayısının 20'ye yakın olduğu bildirilmektedir.¹⁶ Özel herhangi bir isim taşımadan birden fazla hastalık için tedavi yöntemlerini uygulayan ocaklar olduğu gibi (Erzurum Bayram Hoca Ocağı¹⁷, Kangal Şifalı Pabuç Ocağı¹⁸, Kangal Derdiment Ana Ocağı¹⁸, Çayıralan Hatip Ocağı¹⁹), sadece belli bir hastalığa ya da belli bir uygulamaya özgü ocaklar da bulunmaktadır. Bu tür ocakların isimlendirmesinde esas alınan, ya hastalığın kendisi ya da uygulanan tedavinin niteliği olmaktadır. Örneğin kuduz ocağı,⁹ sarılık ocağı^{6,8,9} ve kabakulak ocağı^{9,18} gibi ocaklar, ilgilendikleri hastalığın adını almışlardır. Dağlama ve alazlama ocağı,⁸ kurşun dökme ocağı⁶ ve yakı ocağı²⁰ gibi ocaklar ise gerçekleştirdikleri uygulamaların adıyla anılmaktadırlar. Bazı ocakların isimlendirmesinde ise yakın dönemde elde edilen tıbbi bilgilerden etkilenildiği dikkati çekmektedir. Bel fitiği ocağı,²¹ guatr ocağı²² ve romatizma ocağı²³ gibi ocak isimleri, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin farklı yörelerinde farklı semptomlar/hastalıklar/tedaviler için başvuru ocak çeşidinin 150'den fazla olduğu görülmektedir. Bu alandaki araştırmalar aracılığı ile saptanabilen ocaklar aşağıda listelenmiştir.

Listelenen ocak isimleri alfabetik sıraya göre düzenlenmiş ve o ocağa hangi tür yakınmaları olan hastaların götürüldüğü açıklanmıştır. Ocak isimleri, yakınmalar ve uygulamaların çok büyük çoğunluğu tıbbi terminolojiyle uyumlu olmadığı için, bunların ocaklıların anlatımıyla ifade edilmesi uygun görülmiştir ve italik yazımlar alıntı yapılan kaynaklardan yapılan aktarımlardır. Makalenin asıl konusu ocaklarda gerçekleştirilen uygulamalar değildir, bu nedenle de değişik yörelerdeki farklı tedavi uygulamaları ayrıntılı olarak aktarılmayacaktır. Ancak bir fikir vermesi için, her bir ocak için yalnızca örnek uygulamalar verilecektir.

Ağız kabarması ocağı – Denizli'deki bu ocağın ilgilendiği hastalık hakkında bilgi yoktur. Uygulama ise şöyle anlatılır: *“el benim elim değil, Fatma anamızın eli” diyerek önce tuzu alırım, senitten kazıma unla karıştırırım. Yedi defa İhlas okuyarak bunu çocuğun ağızına ekerim. Bunu yaptığımda çocuğun ağızı kanar. Bu da üst üste üç gün tedavi edilir.*²⁴

Ağız silme ocağı – Denizli'deki bu ocakta, çocuklardaki pamukçuk tedavisinin yapıldığı belirtilmekte ve uygulamada hanımeli yaprağı kullanılmaktadır.²⁴

Ahsun/Afsun/Efsun ocağı – Elazığ⁸ ve Düziçi'nde²⁵ saptanan bu ocak *“yılan veya zehirli böceklerin sokması neticesinde hastalanan kişilerin götürüldüğü ocaktır”*.⁸ Uygulamada ocaklı *“okuyup üflediği bir tasın içindeki suyu hastanın üzerine doğru serper. Ayrıca okunmuş olan bu sudan evin dört bir tarafına, bağ ve bahçeye serpilirse söz konusu hayvanların bu yerlere gelemeyeceğine inanılır”*.⁸

Al/Albasmak/Albastı/Alkarısı ocağı – Günümüzde postnatal depresyon olarak tanımlanan al inancının kökenleri Orta Asya'ya dayanmaktadır. Al inancı, doğum yapan kadınlarda doğum sonrası erken dönemde gözlenen bazı yakınmalarla bağlantılıdır. Türk dünyasında farklı isimler alan bu inanç, Anadolu'da hala yaygındır ve Zile,¹⁶ Kangal,¹⁸ Yozgat,²³ Kırşehir,²³ Gürün,²⁶ Gaziantep,²⁸ Konya²⁹ ve Manyas'ta³⁰ gerçekleştirilen çalışmalarda izlerine rastlanır. İnanışa göre *“Loğusalık dönemi kadın için tehlikelerle doludur. Doğumdan sonra zararlı güçlerin ve kötü niyetli kişilerin tehlikesiyle karşı karşıyadır. Hatta “loğusanın mezarı kırk gün açıktır” deyimi yaygın bir şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan biri ‘al basma’ veya ‘alkarısı’ adı verilen cinin meydana getirdiğine inanılan loğusa hastalığıdır”*.²³ *“Al basması denilen varlık bir kâbustur. Yeni doğum yapmış kadında kansızlık görülür ve bu kansızlıkla loğusa çeşitli kâbuslar görür. Çoğu kez al basması rüyalarda olur ... Al basması*

gece yatarken rüyada korkulduğunda, yalnızlık veya gürültüden korkmada, kişinin üstünden siyah kedi görüntüsü geçmesi ile meydana gelir".²⁸ Yozgat'taki ocaklının sözleriyle "Doğum sonrası loğusa kişiye zarar verebileceği düşünülen hayalî varlığın, hastaya ağırlık yapması, onu daraltması, ateşlendirmesi gibi durumlarda konulan, inanca dayalı teşhistir. Bu inancı taşıyan loğusa yakınları diğer ocak uygulamalarından farklı olarak, bu durum oluşmadan, tedavi niteliğinde tedbir alırlar. Loğusanın üzerine abanarak daralttığı söylenen albastı, genelde loğusanın ya da bebeğin ciğerini söker ve öldürür. Bunu bilen ocaklının, el aldığı ocak kişinin bu albastıyı yakalaması şarttır. Ocağın ilk atalarından biri, albastıyı bir dere kenarında canını aldığı loğusadan söktüğü ciğeri yıkarken yakalar, ya da bindiği atna karasakız yapıştirarak yakalar. Albastı yakalandıktan sonra o kişiye, soyundan gelecek kimseye dokunmayacağına söz verir ve bırakılmasını ister. Kişi de böylelikle bu hastalığın ocağı olur, bu sayede loğusaları bu tehlikelerden korur. Hatta albastının bir de ailesi, soyu vardır. Yakalanırsa, yakalayan kişi onu bıraksa da bu sefer soyundan gelen başka albastılar, yakalanan albastıyı ciğer yıkadığı suda boğar ve dere kırmızı akar. Derenin kırmızı akması onun boğulduğunu ve öldüğünü gösterir".²³ Gürün'deki ocağın öyküsü şöyledir: "Anlatıldığına göre, Avundukların büyük dedeleri olan Osman Dede, o dönemin en büyük alimlerinden biridir. Bir gün bahçesini sulamak için sabah namazı vaktinde giderken, bir de bakıyor ki, Al Karısı bir gelinin ciğerini eline almış yiyor. Bunu gören Osman Dede, hemen Al karısını tutup önce bir döver, sonra da eve getirerek evin büyük direğine bağlar. Osman Dede, Al karısını üç-dört gün çözmeyince Al karısı, pişman olduğunu belirterek bir daha yapmayacağını söyleyip yalvarmaya başlar ve şöyle der: 'senin neslinin bulunduğu yere ve ocağa hiçbir şey yapmayacağım'. Osman Dede, bu söz üzerine Al karısını serbest bırakır. İşte o tarihten günümüze kadar bu ocağa gelen her loğusa kadın ve Al basmasından korkmuş olan kadınlar getirilerek misafir edilirler".²⁶ Gürün'deki uygulamada ocağı ziyaret eden hastalar "evlerine dönerken bu evden bir parça ekmek, bir parça bez ve biraz ocak külü götürürler. Bunları da bir muska şeklinde yastıklarının altına koyarlar".²⁶ Genelde görülen uygulama, önlem amaçlı olarak annenin yalnız bırakılmaması, bir süre su verilmemesi, odada iğne, bıçak, makas, süpürge gibi şeylerin bırakılmasıdır.^{28,30} Al karısını korkutmaya yönelik bu eşyalar yanında, annenin yanında bazı giyim eşyaları da bırakılır: "Gaziantep genelinde en yaygın korunma şekillerinden biri de 'ocaklı' denen kişilere ait bir mendil, şapka vs. eşyayı bulundurmaktır suretiyledir. Aynı zamanda albastının sağaltma tedbiri de olan 'ocaklar' bazı yerlerde sadece 'al ocağı' şeklinde bilinir. Ocaktan olan birinin gözüne al karısı görünür, ocak alı yakalar ve bağlar. Bu durum genelde bir loğusanın ciğerine zarar vermek üzere olduğundadır. Ciğeri bırakır ve bırakılması karşılığında ala, kendisine yakın olan insanlara zarar vermeyeceğine dair yemin ettirir. Bu kişilere ait olan terlik (takke), kuşak veya yazma hamile ve loğusalar arasında elden ele dolaşır. Bu nesnelere 'al gömleği veya takkesi' denir".²⁸ Bu sayılan önlem amaçlı işlemler yanında ocaklıların bizzat yaptıkları uygulamalar da vardır. Manyas'ta buna "al kesme" denir. İşlem sırasında anne ve çocuğun başına tülbent örtüldükten sonra ocaklı kendi saçından bir parça kesip yakar, dumanını da odadakilere koklatır.³⁰ Gaziantep'teki uygulamalar arasında muska ve afsunlama da sayılabilir.²⁸

Alazlama (ve dağlama) ocağı – Bu ocaklara başvuran hastaların yakınmaları için yapılan farklı tanımlamalar vardır: "Vücuttaki kırmızı renkli küçük küçük kabarcıklara ya da parça parça kızarıklıklara 'alaz, alazlama' denir"⁹; "Alazlama, halk arasında üzüntü, can sıkıntısı, telaş, nazar ve soğğun sebep olduğu bir hastalık olarak görülüyor. Vücutta kaşıntı, kızarıklık ve kısmi ateş ile beliriyor. Bu belirtilerle vücudunda belli yerlerinde kabarmalar meydana geliyor";²³ "Alazlama (kurdeşen) can sıkıntısı, üzüntü ve kederin sebep olduğu bir hastalıktır. Vücutun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan kızarıklardır";²⁹ "Ansızın kıpkırmızı yüzü kızarıverir";³¹ "Gözlerinde kaşıntı, kızarıklık, sulanma şikayeti olan hastaların gittikleri bir ocaktır".³² Kastamonu,⁹ Yozgat,²³ Çankırı,^{27,32} Konya²⁹ ve Ankara'da³¹ olduğu bildirilen bu ocağa Yozgat yöresinde "bakır basması" ya da "ısırgı" ocağı da denir.²³ Uygulamada, keskin metal bir cisim ateşte kızdırılıp hastanın vücuduna tutulur.^{9,23}

Arpacık/Arpacık silmesi/İtdirseği ocağı – "Kirpik bölgesinde çıkan kırmızı sivilce şeklinde bir şişlik"³³ olarak tanımlanan rahatsızlık için Kütahya,²⁰ Aydın,²² Yozgat,²³ Çankırı,²⁷ Ankara,³¹ Korkuteli³³ ve Araban'da³⁴ ocaklar bulunur. Uygulamada hastalıklı bölgeye sarımsak,²² bir köpeğin yemek artığı ya da kuyruğu,³³ nöbet şekeri,²⁰ ocaklının dirseği^{20,31} ya da parmağı²³ sürülür, bunun beraberinde Kuran'dan sureler de okunur.^{20,22,34}

Ateşpare ocağı – Ateşpare için yapılan tanımlamalar "Özellikle yüz bölgesinde görülen kızarıklık ve şişlik şeklinde oluşan bir cilt hastalığı"²⁰ ve "Sıkıntı ile çıkan kırmızı, kaşıntılı ve üzerinden ateş gibi sıcaklık çıkan bir çeşit cilt hastalığıdır"³⁵ şeklindedir. Kütahya²⁰ ve Bolvadin'de³⁵ bulunan ocaklarda hastanın yüzüne, farklı niteliklerde ısı uygulaması yapılır.

Avsunlama/Alazlama/İncileme ocağı – Balıkesir'deki bu ocaklara kimlerin başvurduğu ve ne tür uygulamalar yapıldığı şu şekilde ifade edilir: “Yüzlerde, saçlar arasında mor mor, küçük küçük inciye benzeyen çibanlar çıkar. Bunlara incileme denir. İncileme göz ile -nazarla- olur. Bu yaraları muhakkak ocağına iyi ettirmek gerektir ... Buna avsunlanmak denir”³⁶; “Nazara bağlı olarak çocukların ellerinde temre denilen yaralardan çıkar. Bunları geçirmek için el almış kişiler tarafından ‘incileme’ yapılır. Bunun için yedi arpa tanesiyle temre çizilir. Sonra temreye okunur. Okunurken temrelerin üstü bir de incilikle sürtülür. İncilik, çeşitli boncuklar ve pulların dizili olduğu bir tılsım aracıdır. En son temrelerin üzerine sürmek için merhem hazırlanır. Bir miktar barutun içine bir katkı maddesi daha koyarız ... Bu merhem de sürülünce çocukların ellerindeki temreler geçer”³⁷.

Aydaş (aşı)/Kırk ocağı – Ocaklıların anlatımıyla “Çok düşen ve gelişemeyen çocuklara”²² ya da “Cılız kalan, gelişmeyen hastalığı iyileşmeyen çocuklara ‘aydaş çocuk’” denir.³⁸ Mersin,⁶ Kütahya,²⁰ Aydın,²² Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Ceyhan³⁸ ve Ankara’da³⁹ ve bulunan ocaklardaki örnek bir uygulama yine ocaklının anlatımıyla şu şekildedir: “sacayağını koyar, üzerine de büyücek bir kazan koyarım, içine çocuğu üstü başı ile oturturum. Başlarım bağırıma ‘komşular aydaş aşısı pişiriyorum’ diye. Komşulardan gülbüz çocukları olanlar gelir, her biri üç ihlas, bir Fatıha okuyarak kazanın altına yanmayan odunlardan üçer tane koyar. Sonunda da anne çocuğunu alır ve arkasına bakmadan gider. Bu iş üç Cumartesi üstüste yapılır. Son Cumartesi çerez, lokum, bisküvi dağıtılır. Çocuğu kucağıma alır ve diğer annelere de sıra ile çocuğu kucağına almasını söylerim. Böylece çocuk kilo almaya başlar”²⁴.

Bademcik/Boğaz çekme ocağı – Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Ankara,³¹ Korkuteli³³ ve Araban’da³⁴ bulunan bu ocaklara “Vücudun soğuk almasının ardından, yüksek ateş, iştahsızlık, yutkunamama, baş ağrısı, halsizlik ve boğaz ağrısı”²³ yakınmaları olan hastalar başvurur. Bir ocaklı uygulamasını şu şekilde anlatır: “hastayı kibleye doğru oturturum, ‘el benim değil, Peygamber efendimizin eli’ diyerek boğazını ovalarım. Bunu yaparken üç ihlas bir Fatıha okurum. Orta parmağımın üzerine tükürürüm, o parmağımı öğütülmüş kahveye değdiririm, parmağımı boğazına sokar, bademcikler üzerine bastırarak onları patlarım”²⁴.

Bağa ocağı – Konya’da “deri altında oluşan yağ bezesi gibi şişliklere bağa” dendiği ve uygulamada dualar okunarak şişliklerin ovulduğu belirtilir.²⁹

Bağak sıkma ocağı – Denizli’de bulunan bu ocakta, boğazdaki şişlik için ocaklı elini hastanın boğazına koyarak dualar eşliğinde bu şişliği sıkır.²⁴

Bakır basması ocağı – Bu rahatsızlık için “vücudun bölüm bölüm kızardığı alerjik bir hastalıktır. Bu hastalıkta, vücuttaki kızarıklıklar güneş doğarken ve batarken hem artar hem de kaşınır” tanımlaması yapılır.³² Ocağı Çankırı’dadır. Tedavi amacıyla ocaklı, ateşte kızdırdığı bakır bir kabı hastanın vücudundaki kızarıklıklara bastırır.

Balbastı (Yakmaca) ocağı – Ocaklının ağzından Denizli’deki uygulama şu şekildedir: “Tavuk yeyesini iyice yıkayıp suyunu akıtır, bununla, cezvede erittiğim iç yağı ile balı sıcak olarak (yakacak şekilde) o kısma sürerim. bunu yaparken üç defa gelmiş geçmiş olsun derim. hastalık geçer”²⁴

Ballama ocağı – Hastalığın belirtileri “göz çevresinde kızarıklık ve şişlik” olarak ifade edilir. Kuran’dan okunan sureler eşliğinde, ısıtılan bal veya pekmez şişlik olan yerlere sürülür ve bir kiremit parçası bu yerlerin üzerine üç defa bastırılır.²⁴

Basma ocağı – Bu rahatsızlık için yapılan tanımlama, “boğazı içinden şişer, içinden emzik emzik sarkar, üşütmesi de olur, sesi de çıkmaz” şeklindedir. Geçmişte Ankara’da bulunan bu ocaktaki uygulamada, külde pişirilip ezilmiş elma kullanılmıştır.³¹

Baş ağrısı ocağı – Kastamonu,⁹ Denizli²⁴ ve Nazilli’de⁴⁰ bulunan bu ocaklardaki örnek bir uygulamayı ocaklı şu şekilde aktarır: “Bir tasın içine kül katacaksın. İçine iğne, bozuk para, soğan kabuğu atacaksın, üstüne tülbent koyup başının üstüne doğru gezdireceksin, gezdirdik sıra eğer ağrı varsa kül iç içine, iç içine ortasından delinir. Sonra bu külü üç yol ağzına, kimsenin görmeyeceği vakit döküceksin”⁴⁰.

Bel fitiği ocağı – Osmaniye’deki ocakta, manipülasyon uygulaması yapılır.²¹

Ben ocağı – Korkuteli’ndeki bu ocakta dini motifli uygulamalar yapılır.³³

Benek ocağı – “Göze benek düşmesi” olarak adlandırılan ve belirtisinin “gözün belli bir yerinin kanlanması” olduğu kabul edilen rahatsızlığın nedeninin “nazar olduğu” ifade edilmektedir. Aydın’daki bu ocakta ocaklı, göze anne sütü damlatır ya da kendi parmağını kanatır ve bu kanı hastanın gözüne damlatır.²²

Bezeme ocağı – Konya’da bulunan bu ocağa başvuranlar için “bazı kimselerin ayakları ve elleri şişer, vücudunun muhtelif yerleri kabarır” tanımlaması yapılmaktadır.²⁹ Uygulamada lezyon yerlerine

“hoca” tarafından “aşı çamuru” sürülür ve “hocanın evinden ekmek” yenir.

Boğaz ağrısı ocağı – Elazığ’daki bu ocak ve uygulaması hakkında bilgi verilmemiştir.⁸

Böğür ağrısı ocağı – Nazilli’deki ocakta yakı uygulaması yapılır.⁴⁰

Bulgur püskürmesi/Bulgur püskürtmesi/Bulgur bezemesi/Bulgurlama/Bulgurcuk ocağı – Bu ocağa başvuran hastalarda “özellikle vücudun açık bölgelerinde ... küçük sivilceyi andıran kümelenmiş kabarcıklar”²³ ya da “bulgur büyüklüğünde kırmızı kabarcıklar”³² görüldüğü belirtilir. Ocakları Yozgat,²³ Konya,²⁹ Ankara,³¹ Çankırı,³² Bolvadin³⁵ ve Ayaş’tadır.⁴¹ Uygulamada ocaklı ağzına ılık su ve bulgur alır ve bunları kabartıların üzerine püskürtür.^{23,31,32}

Çalma ocağı – Aydın’da bulunan bu ocağa başvuranlardaki çalma hastalığının “vücudun her yerinde çıkabilen” bir rahatsızlık olduğu, “deride kızarıklık, şişme ... kemiklerde sızlama” yaptığı ve uygulamada genelde içinde pekmez de olan bir bitkisel karışım sürüldüğü ifade edilir.²²

Çıban ocağı – Kastamonu,⁹ Kütahya²⁰ ve Balıkesir’de³⁶ yapılan çalışmalarda bu ocakla ilgili kayıtlara rastlanmıştır. Balıkesir’deki uygulamada bal ya da şeker, “göktaş”, “gök çiğit”, “kalemler cenger” ve idrar gibi maddeler ezilip karıştırıldıktan sonra kaynatılır ve çıbanın üzerine sürülür.³⁶

Çitme/Bingıldak ocağı – Çitme için “yedi, sekiz yaşa kadar olan çocuklarda damakta şişlik, iştahsızlık, uykusuzluk, devamlı ağlama belirtileriyle kendini gösteren bir hastalık” tanımı yapılmakta ve Yozgat’taki bu ocağın “halk arasında tedavinin uygulandığı bölgenin ismi nedeniyle ‘bingıldak ocağı’ şeklinde de” anıldığı ifade edilmektedir.²³ Uygulamada bingıldak (fontanel) üzeri jiletle kanatılır ve üzerine “dövülmüş sarımsak ve soğan karışımı” sürülür. Daha sonra bu bölge tülbentle kapatılarak üç gün sarılı bırakılır.

Çocuk pişirme ocağı – Nazilli’deki bu ocağa getirilen çocuklar “eğer çocuk pişirtmelikse karnı şişer, yüzüstü kapanır, yemez, içmez, zayıflar, sürekli ağlar” diye tanımlanır.⁴⁰ Uygulama, ocaklının ağzından şu şekilde aktarılır: “Mehmet ismi olan yedi evden odun toplarsın. Sacayağının üstüne kazanı koyup içine demir koyup içine demir para atarsın, içine çocuğu oturtursun, kepçeyle karıştırırsın. Karşıdan biri; —Selamünaleyküm. —Aleykümselâm. —Ne yapıyorsun? —Tarhana aşı pişiriyorum. —Pişirebiliyor musun? —Pişiriyorum, derim. Yedi odunu sokuncaya kadar karıştırılır. Sonra çocuğun anası çocuğu hiç arkasına bakmadan götürür gider”.

Çocuk tutma ocağı – Araban’da bulunan bu ocağa “ateşlenme, vücudun esnemesi, kusma, ağız içinin tuzlanması, kirpiklerin tel tel ayrılması” yakınmaları olan çocuklar götürülür.³⁴ Ocaklı, çocuğa çeşitli manipülasyon uygulamaları yapar, vücudunun çeşitli bölgelerine “odun isi veya kazan karası” sürer.

Çubuk/çibık ocağı – Konya’da “çocukların göz ve burunlarındaki kırmızılığa” çubuk (çibık) denmektedir. Uygulamada ocaklı, bir üzüm çubuğunu bükerek halka yapar, hasta çocuğu da bunun içinden geçirir.²⁹

Dabaz (kurdeşen) ocağı – Tanıma göre dabaz “çeşitli yiyeceklerin yenmesi durumunda vücudun çeşitli yerlerinin kızarması ve kaşınmasıdır”.⁶ Mersin,⁶ Kilis¹⁰ ve Tarsus’daki⁴² ocaklarda da dağlama¹⁰ ya da aşağıda aktarılan işlem uygulanır: “Sağaltma ocağı, hastayı kanepenin veya sandalyenin üzerine oturtarak, onun üzerine bir al yazma örter. Hastanın yanına da refakatçi olan bir kişi oturur. Ocak olan kişi, pamuk atılan bir yayı bacaklarının arasına alarak (ata bindiğini varsayar) ve eline bir oklava alarak iki-üç metre yürür ve hastanın yanına gelir. Hastanın yanındaki kişiyle konuşmaya başlar: —Selamün aleyküm! —Aleyküm selam! —N’olmuş bu geline? —Balbaş olmuş. —N’olmuş da balbaş olmuş? diyerek hastanın başına oklava ile bir kez vurur ve başındaki yazmayı kaldırarak hastanın yüzüne bir bakar. Bu işlemi üç kez tekrar eder”.⁴²

Dağlama ve alazlama ocağı – “Şiddetli diş ağrısı çeken” hastaların getirildiği Elazığ’daki bu ocakta “ocaklı tarafından kızgın ateşle kızdırılan ince bir demir parçası veya çuvaldız, hastanın ağrıyan dişine üç defa ‘parpusu’ diyerek bastırılır”.⁸

Dalak (kesme) ocağı – Tanıma göre bu ocak “Karın şişmesi veya karın büyümesi adı verilen dalak hastalıklarının tedavi edildiği ocaktır”⁸ ve “Bu ocağa, dalağı şişen -dalak şişmesinin belirtisi, nefes alma güçlüğü ve sürekli sancı çekme olarak bilinir- kişiler gitmektedir”.⁴² Dalak ocağı’nın Mersin,^{6,43} Elazığ,⁸ Kütahya,²⁰ Osmaniye,²¹ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Çankırı,²⁷ Konya,²⁹ Korkuteli,³³ Nazilli,⁴⁰ Tarsus,⁴² Kadiri⁴³ ve Adana’da⁴⁴ ve olduğu bilinmektedir. Tedavi amaçlı olarak, dalak üzerinin kesici bir aletle çizilmesi,^{21,22} hastanın üzerine konan bir tahtaya kesici bir aletle vurulması³⁹ gibi uygulamalar bulunmakla birlikte, birçok yörede kayda geçirilen uygulama şu şekildedir^{33,40,42,43}: “Dalak olan insanı yatırırız yere, üstüne ekmek tahtası koyarız. Ben elime bıçak alırım, biraz gidiyor gibi yaparım, biri bana seslenir; —Selamünaleyküm. —Aleykümselâm. —Nereye gidiyorsun? —

Dalak kesmeye. —Sen dalak kesebiliyor musun? —Anasını bile ağlatırım, derim. Sonra bıçağı havaya kaldırıp tahtaya yavaşça vuruyormuş gibi yaparım. Dalak olan insan korkar. İçimden üç Elham, üç Ayet-el Kürsi okurum. ‘El benim elim değil Fatma Anamızın eli, Allah’ım şifasını sen ver’ derim önce, sonra bu duaları okurum. Üç kere yaptıktan sonra geçmiş olsun derim.”

Dapındırma ocağı – Balıkesir³⁷ ve Tarsus’ta⁴² bulunan bu ocaklara “dudağında şişme olan kişiler”in⁴² başvurduğu ifade edilir. Aktarılan uygulamaya göre “Ocak olan kişi, yanına hasta ile birlikte bir kişiyi daha alarak dört yol ağız olan bir yerin ortasında durur. Hastanın üzerine al bir yağlık (yazma) örtülür. Ocak olan kişi, eline pamuk atılan bir yay alır ve hastanın yanındaki kişi ile karşılıklı konuşmaya başlar: —Dapındırman! —Dapındırırım! —Dapındırman! —Dapındırırım! —Dapındırman! —Dapındırırım! Bu konuşmalardan sonra ocak yaya vurarak yazmayı kaldırır. Bu işlem üç defa tekrar edilir”.⁴²

Darama ocağı – Kütahya’da bulunan bu ocak hakkında bilgi verilmemiştir.²⁰

Darpi ocağı – Konya’da bulunan bu ocakta “kuduz hastalığının belirlenmesiyle ilgili darpilama -belirleme, işaretleme, teşhis etme anlamında- işlemi”nin yapıldığı bildirilir.²⁹

Demiriye ocağı – Rahatsızlık “cilt üzerinde pul pul atarak, genişleyerek çıkan bir hastalıktır. Genelde ellerde, kollarda ve yüzde çıkar” şeklinde tanımlanır.³⁵ Bolvadin’de bulunan bu ocakta dini motifli uygulamalar yapılır.

Devre ocağı – Yaralar için başvurulduğu belirtilen Denizli’deki bu ocaktaki uygulamada ocaklı, dualar okuyarak yaranın üzerine tükürür. Ayrıca hastanın getirdiği patatesi dualar eşliğinde üç dilime ayırır, ipe dizer ve hastanın kendi evine asmasını ister. Bu patates kurudukça yaranın da kuruyup iyileştigiğine inanılır.²⁴

Dilaltı kesme/konuşamayan çocuk ocağı – “Konuşma yeteneği zayıf olan veya kekeleyen çocuklar”ın getirildiği bu ocakta tedavi amacıyla çocuğun dilaltı bağı (frenulum) kesilir³⁴. Ocakları Elazığ⁸ ve Araban’da³⁴ bulunmaktadır.

Dilgöz ocağı – Tanıma göre bu “vücutta etrafı mor, ortası beyaz renkli çibanların çıkmasına neden olan bir hastalıktır”.³² Çankırı’daki ocakta hasta, bir tilki kafatasından akıtılan suyla yıkanır.

Dil üstü yarası ocağı – Bu tabloda dilde şişme, kızarma ve yara görüldüğü belirtilir. Denizli’de bulunan ocakta karanfil, şap, aspirin, yemek sodası bir arada havanda dövülür ve üzerine ocakta yakılmış “köpek pisliği” eklenir. Daha sonra bu karışım “‘el benim elim değil, Peygamberin izniyle’ denilerek üç defa dil üzerine serpilir”.²⁴

Diş ağrısı ocağı – Kastamonu⁹ ve Nazilli’deki⁴⁰ bu ocaklarda bir tasın içine kül konur ve içine iğne, bozuk para eklenir. Üzerine tülbent kapatılan bu tas, Kuran’dan sureler okunarak diş üstünde gezdirilir.⁴⁰

Dolama ocağı – Ocaklar Kastamonu,⁹ Denizli²⁴ ve Ankara’da³¹ bulunurlar. Denizli’deki ocaklının tanımına göre “bu hastalık yeni doğan çocuklarda, annesinden aldığı mundar (pis) kandan meydana gelir. böyle çocukların elleri, ayakları, çocukluk organları şişmiş ve morder”²⁴. Uygulamada beyaz toprak, tuz ve su, ayran kıvamına getirilir. Üzerine ocaklının tükürüğünün de eklendiği bu karışım kızamık ve kaşıntılı yerlere “el benim değil, Fatma anamızın eli” denilerek sürülür ve dualar okunur ya da şişlik olan yerlerin üzerine bitkisel karışımlar sürülür.²⁴ Önceden Ankara’da yapılan uygulamada ise ocaklının hastanın parmağını ağzının içine alıp döndürerek hafifçe ısırıldığı, sonra çıkarıp üzerine tükürdüğü ve dualar okuduğu bildirilmektedir.³¹

Dolanma ocağı – Denizli’deki ocakla ilgili bilgi verilmemiştir.²⁴

Dolluk ocağı – Tanıma göre Kütahya’daki bu ocak “kırkı çıkmamış ve sürekli ıkanı çocukların” götürüldüğü ocaktır.²⁰ Uygulamada “nazar bozmaya” yönelik işlemler yapılır.

Domuzbaşı ocağı – Denizli’deki tanıma göre “başka yerlerde kabakulak denen hastalığa burada domuzbaşı denir”²⁴; Yozgat’ta ise “genellikle morarmış (ulumuş), pis kan ve iltihapla şişkin hale gelmiş yaralar için kullanılan bir ifadedir. şiş kabarcıklar ve çok başlı şekillerde kendiliğinden ya da düşme, kesilme sonucu oluşan bir yara çeşididir”.²³ Denizli’de ocaklı “el benim değil, Fatma anamızın eli” diyerek uygulamaya başlar. Elindeki domuz dişini şişlik gösteren bölgenin çevresinde bastıra bastıra dolaştırır, bu sırada da Kuran’dan sureler okur. Sonunda da şiş olan yere tükürerek “Allah şifasını versin, bu dert defolup gitsin” der.²⁴

Donanma/Donama/Seyitgen ocağı – Denizli’deki bu ocağa başvuranların rahatsızlığının ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir ama şişlik yapan kaşıntılı lezyonlar olduğu düşünülmektedir. Uygulamalardan birini ocaklı şu şekilde anlatır: “Hasta gelince bal ile pekmezi karıştırır, içine gülsuyu katar, kaynatırım. Kaynayanın içine bir de demir çivi atarım. Kaşınan kısımlara tavuk tüyüyle kaynatılan

karışımından sürerim. Şiş olan yerlere ve kaşınan yerlere ayrıca kaynamış demir çivi dokundururum".²⁴

Egzama/Murculuk ocağı – Ovacık'taki ocaklının tanımıyla "murculuk denilen rahatsızlık deri üzerinde çatlaklar oluşup kaşıntıların olmasına sebep verir. Kaşınan bölge kanla karışık sulanır ve deri üzerinde kötü bir görünüm oluşturur".⁴⁵ Uygulama da şu şekilde aktarılır: "Ocağa hasta kişi üç Çarşamba günü kahvaltıda önce gelir. Bir iğne alınarak egzamanın etrafında dolaştırılarak Hz. Peygamber'imize salâvat getirip 12 imamları zikredip ermiş ceddimizin himmetini alarak karıncalık duası okunur. Ocağımızın teberiği (toprağı) suda eritilir. Egzama bölgesine sürülerek tedavisi sağlanır".

Eğe batması ocağı – Bebeğin zamanından önce oturur pozisyona getirilmesi sırasında ağlaması, eğe batması olarak yorumlanmaktadır. Denizli'deki ocaklı, tedavi amacıyla manipülasyon uygulaması yapmaktadır.²⁴

El-yüz çalma ocağı – Genelde çocuklarda izlenen rahatsızlığın belirtilerinin "ishal, kirpiklerin tel tel olması, kusma, iştahsızlık, halsizlik" olduğu ifade edilir. Araban'daki ocakta önce bir sabunla hastanın karnı ovulur, daha sonra pir yavşanı otuyla sulu bir karışım hazırlanarak çocuğun ağız, burnu, başı ıslatılır ve tüm vücudu bu suyla yıkanır.³⁴

Elleri uyuşanlar için ocak – Ocağı Afyon'dadır.⁴⁶ Uygulama hakkında bilgi yoktur.

Eş çıkması ocağı – Korkuteli'ndeki bu ocağa hangi hastaların başvurduğu "insanın karnında kalbiyle birlikte atan eş denilen bir organ vardır. Sinir, stres, ağır eşya kaldırma gibi sebeplerden dolayı eş yerinden çıkabilir. Çıkan eşin yerine gelmesi için bu işin ocaklısına gidilir" sözleriyle anlatılır.³³ Uygulamada çeşitli manipülasyon yöntemlerine başvurulur.

Eşleme ocağı – Bu rahatsızlık "kızarıklık ve sulu yara olur, hasta halsizleşir" şeklinde tanımlanır. Ankara'daki ocakta kırmızı toprak çamur yapılıp yara üzerine sürülür.³⁹

Fıtık ocağı – Ocağı Balıkesir'dedir.³⁶ Anlatıma göre "yabangülünün bir yıllık uzun sürgülerinden bir dal bulunur. Bu sürgün olduğu yerde, dalından kesilmeden, Cumartesi günü gün doğmadan bıçakla ortasından sepet çubuğu yarar gibi yarılar. Fakat bu yarıntı sürgünün ucundan ve dibinden ayrılmaz; azıcık tutar yeri kalmaması lazımdır. Bu yarık, arasında insan geçecek kadar açılır. Arasından fıtıklı geçirilir. Fıtıklı geçerken üç İhlas, bir Fatıha okunacaktır. Fıtıklı geçtikten sonra gül dalının yarık yeri eskiden olduğu gibi birleştirilir. Üstünden pamuk ipliği ile aşı bağlar gibi dolana sıkıca bağlanır. yarık yer zamanla kaynamağa başlar. Kabuk birbirine iyice kaynayınca fıtık ta iyi olur gider".

Gece yanığı/yanma ocağı – Ocakları Konya²⁹ ve Yozgat'taki³³ ve bulunan ve zona zoster adıyla bilinen bu hastalık "gece birdenbire çıktığına inanıldığı için 'gece yanığı'"²³ olarak da bilinmekte ve en belirgin özelliğinin "sıcak bir çaydanlığın deriyi yakmaması"²⁹ olduğu ifade edilmektedir. Uygulama şu şekilde aktarılır: "Ocaklı, iki kumalı bir evden ekme alır. Bu ekmeği kendi evine getirerek yakar, kurutulan ekme sarı ineğin yağı ile karılır. Ekmeğin ufalanmış haliyle yağ karışımı hastalığın olduğu yere ocaklı tarafından sarılır ve üzeri kapatılır. Bu uygulama ile yara iki, üç gün içerisinde delinir ya da kuruyarak kaybolur".²³

Gelincik ocağı – Bu ocaklar Kütahya,²⁰ Yozgat,²³ Çankırı,³² Balıkesir³⁶ ve Nazilli'de⁴⁰ bulunur. Ocak, Yozgat yöresinde "bel ve bacak ağrılarını tedavi eden ocak" olarak bilinir ve ocağa başvuran hastaların rahatsızlığı için "şiddetli bel ve bacak ağrısının yanı sıra bacak çekmesi, kalça ağrısı olarak da nitelendirilebilen bir hastalıktır. Bu hastalık, hastanın hareket etmesini kısıtlar ve hasta erkeğe zayıflatır, bayansa şişmanlatır" tanımı yapılır.²³ Ancak gelincik, diğer yörelerde çocuk hastalığı olarak bilinir: "Kırkı içindeki çocuklarda olur. Annesi hamile iken soğan, sarımsak yerse çocuk muhakkak gelincikli olur. Çocuk doğunca, gelincikli ise, yarı belinden aşağısı kırmızı olur. Ağlarken sesi boğuk boğuk çıkar. Çocuk az emer. Emse de süt dokunur, ağlar durur".³² Yozgat yöresindeki uygulamaya göre ocaklı "hastanın kuyruk sokumu diye adlandırılan kalçanın üst kısmını jiletle çinter (kanatır). Kesilen güvercin veya karatavuğun içi boşaltılır. Bu iç kısma, bol miktarda acı biber atılır ve kanatılan yere bir miktar bu etten sarılır. Kuyruk sokumu alanına sarılacak kadar bir parçası alınan tavuk ya da güvercinin kalan etleri, ocaklının tuzuyla karılır ve pişirilir. Pişirilen et, ocaklının evindeki yufka ekmele hastaya yedirilir. Bir gün boyunca durması gereken bu uygulamadan sonra, bir hafta boyunca acılı gıdalar, bulgur, turşu yenmesi, ağır iş yapılması ve yıkanılması yasaklanır. Ayrıca, tedavi sonrasında kesilen hayvanın kanı bele, bacaklara, ayaklara sürülür".²³

Göbek/Göbek çekme/Göbek çekmesi/Göbek düşmesi ocağı/Göbek kaldıran ocak – Elazığ,⁸ Osmaniye,²¹ Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Çankırı,³² Araban³⁴ ve Adana⁴⁴ yörelerinde bulunan bu ocağa başvuranlar için şu tanımlamalar yapılır: "Karnında, kasıklarında, belinde ağrı olanların göbeği düşük denir ve çekilir"²⁴; "Ağır bir nesne kaldırıldığında veya yüksek bir yerden atıldığı zaman özellikle göbekte ve halkın tabiriyle 'yüreğin başında' olan sancının adıdır göbek düşmesi"³⁴; "Göbek düşmesi,

sebepsiz mide bulantısı, karın ağrısı ve baş dönmesi şikayetlerinden anlaşılır".⁴⁴ Uygulamada tedavi amacıyla yakı ve manipülasyon uygulamalarına başvurulur.^{23,24,34}

Göz ocağı – Bu ocağın isimlendirmesinde yöreler arasında bir farklılık vardır. Bu ocağa başvuranlar Yozgat'ta gözüne yabancı cisim kaçan hastalar iken,²³ Nazilli'de yüzde ve gözlerde şişme tanımlayan hastalardır.⁴⁰ Nazilli'deki ocaklı, uygulamasını şöyle aktarır: *"İnsanların gözleri, yüzleri şişiyor onlara çalma çalıyorum. Yumurta sarısı, pekmez, tuz, zeytinyağı bunları karıştırıp Bismillah'la yedi Elham, yedi İhlâs okuyup yüzüne sürüyorum, şişlik hemen iniyor"*.⁴⁰

Göz çibanı ocağı – Bu rahatsızlığın nazar sonucu ortaya çıktığına inanılır. Denizli'deki uygulamada ocaklı, yedi köstebek yuvasından aldığı toprağı, kendi idrarıyla karıştırıp çamur haline getirerek, Cumartesi ve Pazartesi günleri bunu üçer defa yara üzerine uygular.²⁴

Göze üfleme ocağı – Denizli'deki ocaklının ifadesiyle *"göze leke düşünce göz sulanır ve suyu akar, suyu dinmeden tedavi olmalıdır ... adi yemek tuzunu, nöbet şekerini dövüp tülbentten geçiririm ... demir parayı bu tozun içine batırıp biraz alırım, bu paranın üzerinde azıcık toz kalır. hastayı yüzü yukarı gelecek şekilde sırt üstü yatırırım ve üç defa gözüne üflerim"*.²⁴

Göz kapağı şişmesi ocağı – Denizli'de bulunan ocakta, pekmez ısıtılır, tavuk tüyüyle şiş olan göz kapağına, dualar okunarak sürülür.²⁴

Guatr ocağı – Aydın'da ocakta karın rendelenerek boğaza sarılması ya da küçük yılanların dövülüp ısıtılarak boğaza sarılması gibi uygulamalar gerçekleştirilir.²²

Hançarlatma ocağı – *"Kollarda, bacaklarda, göğüste, boyunda, anlarda -oynak yerlerinde-, vücudun her tarafında"* olan ağrı ve sızılar için hançarlatma ifadesi kullanılır. Balıkesir'deki ocakta ocaklı, ağrıyan yerleri bıçakla kesecekmiş gibi yaparak korkutur.³⁶

Hayran balı ocağı – İfadeye göre bu rahatsızlık, *"vücudun herhangi bir yerinde iltihap toplanması"*dir.³⁵ Uygulamada hasta, kaplıca yıkandıktan sonra Bolvadin'deki Hayran Balı tekkesine gider. Burada hastalıklı bölge ocaklı tarafından bir asa ile *"benim elim değil Fatma anamın eli"* denilerek sıvazlanır.

Höşürük ocağı – Anlatıma göre *"höşürük, kulak arkasında sebepsiz oluşan yara ve çatlaklar"*dir. Araban'daki ocağın uygulamasında bu bölgeler kesilerek kanatılır ve üzerine kına sürülür.³⁴

Isırgı ocağı – Çocukların yüzünde görülen *"bulaşıcı cilt hastalıklarından birisi"* olarak tanımlanan rahatsızlık için çocuklara *"okunmuş şeker"* yedirilir, ocaklı da lezyonlu yerlere tükürür. Ocakları Kütahya²⁰ ve Konya'dadır.²⁹

İncili sırgı ocağı – *"İltihaplı sivilcelerden oluşan bir cilt hastalığı"* olarak tanımlanan rahatsızlık için ocaklı *"Allah şifasını versin"* diyerek tükürür.³⁵ Ocağı Bolvadin'dedir.

İnme/inmelik/felç/yel/çarpık/çarpma ocağı – Ocakları Mersin,⁶ Elazığ,⁸ Kastamonu,⁹ Kütahya,²⁰ Konya²⁹ ve Afyon'dadır.⁴⁶ *"Cinlerin, perilerin bulunduğu yerlere destursuz varmak, abdestsiz veya cünub olarak mezarlığa, camiye veya herhangi bir türbeye girmek"*⁶ ya da *"yanan ocağa suyun dökülmesi ile veya kor halinde ateşin alınarak gelişi güzel yerlere saçılmasıyla yahut da eşik aralığında oturmak suretiyle çarpılıp şere"*⁷⁸ gelmek, bu durumun nedeni olarak görülür. Elazığ'da *"kurbağanın pisliği, zeytinyağı ile karıştırılıp ateş üzerinde bulamaç haline getirildikten sonra, üç gün süreyle hastanın felçli olan kol ve bacaklarına"* sürülür.⁸

Kabakulak ocağı – Kastamonu,⁹ Kangal,¹⁸ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Araban,³⁴ Nazilli,⁴⁰ ve Adana⁴⁴ yörelerindeki uygulamayı ocaklı şöyle aktarır: *"Babamdan miras kalan ocak tenceremden parmağıma biraz kara sürerim. Besmele çekip 'el benim değil, Fatma anamızın eli' diyerek, bu şiş olan kısmın etrafını kara ile çeviririm ... Bunları yaparken üç defa İhlas okur çizdiğim yere hafifçe tükürürüm"*.²⁴

Kafa şakılama ocağı – Sürekli baş ağrısı yakınması olan hastaların başvurduğu Korkuteli'ndeki bu ocakta, ocaklı dualar okuyarak elindeki kaşığı alından çene altına dolandırır ve *"benim elim değil, Fatma anamızın eli, Peygamber efendimizin eli"* diyerek uygulamasını gerçekleştirir.³³

Karadonlu ocağı – Denizli yöresindeki ocaklı bu rahatsızlığı, *"vücutta ortaya çıkan şişlik ve morartı"* olarak tanımlar ve tedavi amaçlı uygulamayı da *"böyle kısımları bıçağımla çenterim, azıcık kan akar. Bunun üzerine evimde hazırladığım bal ve baharatlı tılsımdan üzerine ekerim"* şeklinde aktarır.²⁴

Karalama ocağı – Yozgat'taki bu ocağa getirilenlerin *"doğum sonrası zaman zaman anneyi emmeme, iştahsızlık ve devamlı ağlama"* yakınmaları olan bebekler olduğu belirtilir.²³ Uygulamada ocaklı, işaret parmağıyla herhangi bir kazanın ya da saçın karasını alır ve bebeğin damağını kaldırır, daha sonra bu karayı bebeğin alınına, kulak arkalarına, avuç içlerine ve göbeğine de sürer.

Karın bakma/karın ağrısı/eş göbeğine bakma ocağı – Ocağı Aydın²² ve Nazilli'dedir.⁴⁰ Tedavi amacıyla karnın üstüne lahana, nar²² ya da çeşitli yakılar^{22,40} uygulanır. Bu yakılar için nar ekşisi, yumurta sarısı, un, yakı otu, hayıt tohumu, ebegümece, tarhana, incir, soğan, köpek dışkısı gibi farklı maddeler kullanılmaktadır.

Karıncalık (ve kumru) ocağı – Bu ocağa başvuran hastaların rahatsızlıkları için Elazığ'da "vücudun herhangi bir yerinin derin ve ince çizikler halinde kızarıp çatlaması şeklinde ifade edilen karıncalık yahut da burunun belirgin bir tarzda şişmesi olarak nitelendirilen kumru hastalığı"⁸, Yozgat'ta ise "yeni doğan çocuğun vücudunda parça parça kızarma ve ardından morarma"²³ tanımlamaları yapılır. Elazığ'daki uygulamada ocaklı "hastanın getirdiği haşılı (kullanılmamış) iğneyi alarak vücudun yaralı veya hasta olan bölgesini kendisine has çizgilerle çizer. Kullanılan iğneyi hastaya iade eder ve bunu toprağa gömmesini öğütler. Bu iğnenin toprakta çürümesi ve paslanması neticesinde hastalığın da ortadan kalkacağına inanılır".⁸

Kasık çekme ocağı – İnfertilite (kısırlık) sorunu olan kadın hastaların başvurduğu Denizli'deki bu ocakta, yakı ve manipülasyon uygulamaları gerçekleştirilir.²⁴

Kaşıntı ocağı – Afyon'da bulunduğu bildirilen bu ocakla ilgili bilgi verilmemiştir.⁴⁶

Kengi ocağı – Bu rahatsızlık "genelde cereyandan, üşütmeden ve nemden dolayı meydana gelen kalça, dirsek, diz ve parmak gibi eklem yerlerinde et şişmesi şeklinde olabilen ağrılardır"²⁹ ya da "kengi, kalçadaki ağrıya verilen isimdir. kengi hastası olan kişi, yürümekte zorluk çeker"⁴² şeklinde tanımlanır. Ocakları Mersin,⁶ Konya,²⁹ ve Tarsus'tadır.⁴² İnanişâ göre "hasta, tedavi için geldiğinde ocak olan kişi, hastayı yüzüstü yatırır. Daha sonra başparmağı, ayak topuğu veya keserin sapı ile kalçadaki kengi olan bölgeye çöker. Eğer hastalık kengi ise anında iyileşir".⁴²

Kıl durması ocağı – Ocaklının ifadesiyle "kıl durması olan göğüs şişer, hastada üşüme titreme olur". Denizli'deki uygulamada ocaklı hastanın göğsünün üzerine saçını koyar, içinde ak toprak ıslatılmış bir çanağı göğsün altına yerleştirir ve saçını üç defa çanağın üstüne tarar.²⁴

Kırık-çıkık/sınık ocağı – Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu bilinmekle birlikte Osmaniye,²¹ Aydın,²² ve Yozgat'ta,²³ yapılan çalışmalarda kayda geçirilmiştir. Kırık-çıkık bölgesine farklı içeriklerdeki karışımlar sürülür, bazen de atel yapılır.^{21,23} Bu karışımlarda un,²³ sabun tozu,^{21,23} yumurta,^{21,23} kantaron yağı,²¹ zeytinyağı,^{21,32} bal,²³ sakız,²³ pekmez,²³ süt,²² incir²² gibi farklı maddeler bulunmaktadır.

Kırklama ocağı – Aktarıldığına göre Araban yöresinde "doğum yapmış kadın ve bebeğin doğumdan sonra kırk güne kadar karşılaştığı sorunlar neticesinde anne veya özellikle bebeğin kilo vererek zayıflaması ile gelişiminin yavaşlaması ve hatta ölmesi ile sonuçlanan hastalığa genel olarak 'kırk basması' denilmektedir" ve "bazen doğum sonrası gerçekleşen ölümlerin 'al basması' kadar 'kırk basması'ndan da kaynaklandığına inanılır". İnanişâ göre bu duruma, nazar ve büyü neden olur. Uygulamada suyun temizleyici özelliğinden hareketle kafadan aşağı 40 kaşık ya da 40 tas su dökülerek kırklama yapılır.³⁴

Kısır/kısırlık ocağı – Ocakları Aydın,²² Denizli,²⁴ Nazilli⁴⁰ ve Adana'dadır.⁴⁴ Nazilli'deki inanişâ göre "kasıkta çocuk damarı olur, o damar atmıyorsa çocuk olmaz. o damar ya tembelleşmiştir ya da hiç çalışmıyordur.⁴⁰ Denizli'de yakı ve manipülasyon uygulamalarına başvurulur.²⁴

Kıyık ocağı – Bu rahatsızlık için Mersin'de yapılan tanımlama "yemeyen, içmeyen, zayıf, yediğini kusan, ishal çocuklara yörede 'kıyık veya kıyılık olmuş' derler" şeklindedir.⁶ Ocaklı, çocuğun gömleğinin yakasına bir ilik açarak buraya sarı bir ip bağlar. Çocuğa ocak evinden tuz ve şeker yedirilir ya da yalattılır. Ayrıca çocuk, ocak evinden alınan kül karıştırılmış suyla yıkanır.

Kızıldonlu/kızıldonnu ocağı – Bu rahatsızlık için "çok fazla kaşıntı yapar, kaşınan yerler kızarır"²⁴ ve "yüzde görülen kızartı ve kaşıntıya denir"²⁹ tanımlamaları yapılmıştır. Ocakları Denizli²⁴ ve Konya'dadır.²⁹ Denizli'de ocaklı "zeytinyağını, pekmezi, tavuk pisliğini, tereyağını, afyon sütünü, yedi kardeş kanını, karanfili, anberi" karıştırıp ısıtır. Ilıdıktan sonra bu karışım, "el benim değil, Fatma anamızın eli" denilerek tavuk yelesi ile hastalıklı bölgeye sürülür.²⁴

Kızılyüğük/Kızıl yörüğük ocağı – Yozgat²³ ve Aydın'daki²² bu ocağa başvuran hastalardaki rahatsızlığın "vücudun yumuşak dokularında oluşan kızaran, şişen, zamanla moraran ve hastada ateşe, üşümeye yol açan su toplamış yara"²³ olduğu ifade edilir ya da "kırmızı olur o, bezik olur, beyaz olur göbeğinde çıktı mı, torbasında çıktı mı dayandırmaz"²² tanımlaması yapılır. Uygulama bazen sadece tükürükle ya da elle ovarak, bazen de yaraya herhangi bir maddenin (lokum, şekerli su, bal-tütün karışımı) sürülmesiyle gerçekleştirilir.²³

Kol ağrısı ocağı – Nazilli'deki uygulama, ocaklının ağzından şu şekilde gerçekleştirilir: "Hangi

kolun ağrıyorsa ona bıçakla yukardan aşağıya doğru üç kez vuruyorum, 'Peygamberin kılıcı bu' diye. Yedi Elham, yedi İhlas okuyup üç kez vuruyorum, sonra bir kere de elimi taşla vuruyorum, ağrı taşla geçsin diye".⁴⁰

Korku/korku çaputu/korkuluk/yürek ölçme ocağı – İnanışa göre bu ocak, *"kişinin herhangi bir olay neticesinde, gereğinden fazla etkilenmesine çözüm olan ocaktır. Kişi bir yerden düşer, kaza yapar, üzücü bir olaya tanık olur ve buna benzer durumların etkisinden uzun süre kurtulamaz. Bu ruh hâli zamanla yerleşir ve kişinin yaşamını olumsuz yönde etkilemeye başlar. Hastalık çocuklarda uyku problemi, iştahsızlık ve sürekli ağlama belirtileri ile meydana çıkar. Yetişkin kişide ise huzursuzluk, iç daralması, yeme içme bozukluğu ve uyku problemi olarak belirir"*²³ ya da *"herhangi bir olaydan korkan kişilerin, bu korkularının geçmesi ve rahatlamak için geldikleri ocaktır"*³². Kastamonu⁹, Kütahya,²⁰ Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Çankırı,³² Korkuteli³³ ve Araban³⁴ yöresinde ocakları vardır. Denizli'de ocaklı bir hayvanın yüreğini naylon bir torbaya koyar ve dualar okuyarak bunu hastanın vücudunun farklı bölgelerine üç defa çarpar.²⁴ Kütahya'da ise *"ocaklı salâvat çekerek hastayı sırt üstü kibleye doğru yatırır. Kasıklarında bulunan atar damarları başparmağı ile beş kez bastırıp bırakır. Hasta, kanın ayaklarına doğru ılık ılık gittiğini hisseder. Tedavi esnasında Tebbet suresini okuyan ocaklı tedavi sonunda 'ak göz, kara göz, dağa taşla doğru çık git' der".²⁰*

Kömür söndürme ocağı – Tarsus'taki bu ocağa başvuranlar için *"bebek annesini emmek istemediğinde veya durmaksızın ağladığında; bir kişide halsizlik, şiddetli baş ağrısı olduğunda nazar değdiğine inanılarak bu ocağa gidilir"* tanımlaması yapılır⁴². Uygulamada ocak kenarına su dolu bir kap konur, İhlas suresi okunarak ateş içinden alınan bir kömür parçası suyun içine atılır. Peşpeşe yedi kez yinelenen bu işlem sırasında ocaklı, kömürü suya atarken aklından da nazarı değebilecek kişileri geçirir. Hangi kömür dibe çökmüşse, o kömüre niyet edilen kişinin nazarının değdiğine inanılır.

Körkleme/körükleme ocağı – Tanıma göre *"bi çıban deliniverse, içi delik gibi olsa ocağına gider körükletirler"*.³¹ Ankara'da kayda geçirilen bu ocakta ocaklı (körklemeci) kendini dağıtarak yakar, külünü yağla karıştırır ve yaranın üzerine sürer.

Köseleme ocağı – Kütahya'daki bu ocak hakkında açıklama mevcut değildir.²⁰

Kösnü/közlü/köslü/kösdü/köstü/kösti/gözsüz/köstebek ocağı – Ocakları Osmaniye,²¹ Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Ankara,^{31,39} Çankırı,³² Bolvadin,³⁵ Balıkesir³⁷ ve Nazilli'dedir.⁴⁰ Yapılan tanımlamalara göre *"Vücutta belli yerlerde -koltukaltı, boyun, kasık, sırt ve doğum yapmış loğusa kadınların göğüs altı- çıkan, derine doğru inen iltihaplı şiş yaraya verilen isimdir ... Çoğalarak dağılma özelliği gösteren, geç iyileşeni "dişi", dağılmayan ve tedaviye erken cevap vereni "erkek" olarak nitelendirilen bu hastalık, ocakların çoğuna göre, yaradaki iltihabın derine doğru inerek kabarma görüntüsü ile tedavide de kullanılabilen kösnünün -köstebeğin- toprağı derine doğru eşmesi sonucu oluşan görüntüsünün benzer çağrışımından dolayı bu ismi almaktadır";²³ "Bu hastalıkta vücudun her yerinden iltihaplı ve iri çıbanlar çıkar";³² "Çocukların herhangi bir yerlerinde şişlikler meydana gelirse köstebek ocağında yakılır. Bu şişlikler genellikle yüz ve kol bölgelerinde olur. Şişlikler köstebek yuvası gibi kabarık olur".³⁷ Farklı yörelerde yapılan uygulamada, köstebek yuvasından çıkarılan toprakla bir çamur hazırlanır ve cilde sürülür.^{21,23,24} Konya'da ise hastaya ocak ekmeğinden yedirilir ya da köstebek eti yedirilir.²⁹*

Köstek kesme/düşşak kesme/köstek kırdırma ocağı – İnanışa göre *"yürümesi geciken veya yürürken sık sık düşen çocukların ayaklarındaki engeli kaldırmak için veya düşmesini önlemek için"* yapılan uygulamalar *"köstek kesme"* ya da *"duşşak kesme"* olarak adlandırılır.⁶ Bu ismin verilmesinin nedeni, çocuğun ayağında, yürümesine köstek olan bazı güçler olduğuna inanılmasıdır. Mersin'deki ocaktaki örnek bir uygulamada, çocuk ekmek tahtasının üzerinde ayakta tutulur ve çocuğun iki ayağı, ekmek takılmış ince bir iple birbirine bağlanır ve bir köpek çağrılarak ekmek köpeğe gösterilir. Köpek ekmeği alınca ip kopar, bu da çocuğun ayağındaki kösteği kesmiş, engeli ortadan kaldırmış olur.

Kuduz ocağı – Sayılarının artık iyice azalmış olduğu bildirilse de Kastamonu,⁹ Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Gürün,²⁶ Çankırı,²⁷ Balıkesir,³⁶ Afyon,⁴⁶ Bergama,⁴⁷ Kilis,⁴⁷ Bozkır,⁴⁷ Safranbolu,⁴⁷ Şebinkarahisar,⁴⁷ ve Reşadiye⁴⁸ yöresinde kuduz ocaklarının olduğuna dair kayıtlar vardır. Yozgat yöresinde kuduz ocağına tuz afsunlama/efsunlama ocağı da denmektedir.²³ Kuduz tedavisi amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar arasında hastaya ocaklı evinin külünün karıştırıldığı yiyeceklerin yedirilmesi ve hastanın kafasının üzerinin kesilerek kanatılması, sonra da üzerine bitkisel içerikli bir şerbet dökülerek sarılması bulunur.²⁴ Gürün'de hastaların ocak ekmeğinden yemesinin ya da bir süre ocakta misafir kalmasının etkili olduğuna inanılır.²⁶ Ayrıca okunmuş tuz yaraya sarılır ve hastanın yiyeceklerine, içeceklerine karıştırılır.²³

Kulak ağrısı/teberrük ocağı – Ocakları Kastamonu,⁹ Denizli,²⁴ ve Ankara'dadır.³⁹ Denizli'de kurtdöken otu kullanılarak, hasta kulağa buğu uygulaması yapılır.²⁴

Kurbağacık ocağı – İnanışa göre bu rahatsızlık "1,5 yaşına kadar olan çocuklarda görülür. el, çocuğun başındaki bingildağa konduğunda, kurbağa sıçraması şeklinde atması kurbağacığın belirtisidir".²⁹ Konya'da bulunan ocakta fontanel (bingildak) üzerindeki tüyler kazınarak cilt "jiletle 7-8 defa hafifçe çentilir" ve üzerine soğan, karabiber, yumurta, kuyruk yağı, üzüm gibi farklı maddeler içeren karışımlar sarılır.

Kurdeşen (kızıldonnu) ocağı – İnanışa göre "bir kurdun topraktaki izine basılınca" bu rahatsızlık ortaya çıkar.²⁹ Ocakları Konya²⁹ ve Korkuteli'ndedir.³³ Uygulamada hasta dört yol ağzına götürülüp üzerine bir koyun postu örtülür. Daha sonra ocaklı, eline aldığı oklavayla "yerin değil, yurdun değil, uç" diyerek hastaya üç defa vurur.³³

Kurt dökme ocağı – Tarsus'taki ocağa "göz kızardığında ve gözde sürekli kaşıntı olduğu zaman" başvurulur ve buradaki uygulama şöyle aktarılır: "Ocak olan kimse, bir leğenin içine biraz iç yağı ve bir at nalı koyar. Bunların üzerine kaynamış su döker ve biraz bekler. Daha sonra hasta, başını leğenin üzerine tutar ve hastanın üzerine bir çarşaf örtülür. Ocak olan kişi, çarşafın üzerinden hastanın başına, sağdan soldan eliyle vurur. Bu esnada, hasta olan kişinin gözünden küçük kurtlar dökülür".⁴²

Külleme ocağı – Tanıma göre "külleme, yüzde bir çeşit terme de diyebileceğimiz yaranın meydana gelmesidir".⁶ Ocakları Mersin⁶ ve Denizli'dedir.²⁴ Uygulamada ocaktan kül alınarak elenir ve su ile karıştırılır. Bu karışım çocuğun karnına "el benim değil, Fatma anamızın eli" denilerek sürülür ve dua okunur.²⁴

Mankafa ocağı – Kütahya'da bulunan bu ocağa "yüzünde, gözünde şişlik ve şiddetli baş ağrısı" olanların başvurduğu belirtilmektedir.²⁰ Uygulamada "benim elim değil Fadime anamızın eli" diyerek tedaviye başlayan ocaklı ateşte ısıttığı tava ya da hamur esiraniyi hastanın yüzünün şiş olan yerlerine tutar. Isıdan hoşlanan bu hastalıkta uygulama üçe tamamlanır. Tedavi esnasında Fatıha, İhlâs, İnşirah, Kadir ve Tebbet sureleri üçer kez okunur. Ocaklı tedavi sonunda kendi eli ile getirdiği bir bardak suyu hastaya içirir".

Mantar ocağı – Ocakları Kastamonu⁹ ve Yozgat'tadır.²³ Uygulamada Kuran'dan sureler okunarak hastalıklı bölgeye tükürülür ve sonra bu bölge sıcak suyla ve sirkeyle yıkanır. Sonra da lezyonun üzerine sirke, su, kına karışımı sürülür.²³

Meme ucu bıçkını ocağı – Denizli'deki uygulamada damla sakızı dövülerek zeytinyağı ile karıştırılır ve krem kıvamı alıncaya kadar pişirilir.²⁴ "El benim elim değil, Peygamberin izniyle" denilerek bu karışım meme ucuna üç defa sürülür ve dualar okunur.

Midede su toplanması ocağı – Rahatsızlığın belirtilerinin halsizlik ve dizde ağrı olduğu belirtilir. Denizli'deki uygulamada un, yumurta, kekik ve çivit bir arada yoğrulur. Meydana gelen hamur "el benim değil Fatma anamızın eli" denilerek hastanın karnına sıvanır.²⁴

Mide şişkinliği ocağı – Denizli'de ocaklı ebeğümeci, bulgur, sabun, nane ve yağ ile hazırladığı bir yakıyı uygular.²⁴

Nazar (değmesi) ve/veya kurşun (dökme) ocağı – Mersin,⁶ Elazığ,⁸ Kastamonu,⁹ Kütahya,²⁰ Osmaniye,²¹ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Çankırı,^{27,32} Konya,²⁹ Korkuteli,³³ Araban,³⁴ Ankara,³⁹ Nazilli,⁴⁰ Tarsus⁴² ve Çukurova'daki⁴³ bu ocaklara başvuranlar için "Nazarlı kişide sıkıntı, gerginlik, mide bulantısı oluyor";²⁴ "Bu ocağa daha çok kendisine nazar değiştiğine inanan büyükler ile huysuzlanan ve uyumayan çocuklar getirilir"²⁰ ya da "Bu ocağa başı ağrıyan, üzerinde ağırlık (halsizlik) hissedene; kısaca kendisine nazar değiştiğine inanan kişiler gitmektedir"⁴² tanımları yapılmıştır. Elazığ'da "kem nazar", 'nazara uğradı', 'nazar değmesi', 'göz değmesi', 'göze gelme', 'nazar', 'nazara gelme', 'nefesi dokunma', 'nefesi değmiş', 'kem göze gelmiş', 'gög (=mavi) göze gelme' gibi adlarla ifade edilen nazarın, yaratılmış olan canlı-cansız bütün varlıklarla ilişkili olduğu" düşünülmektedir⁸. Çankırı'daki inanışa göre "başta insan olmak üzere, maddi-manevi, büyük ya da küçük her türlü değerlere karşı herhangi bir kimsenin kin, haset ve kıskançlıkla bakmasından doğan kötü sonuçlar 'nazar değmek' olarak adlandırılır. 'Göz değmek', 'isabet etmek', 'göze gelmek' gibi tabirlerle de ifade edilen nazar canlı ya da cansız bütün varlıklarla ilişkilidir".³² Yozgat yöresinde nazar ocağına kurşun ya da üzerlik ocağı adı da verilir.²³ Ortak sayılabilecek uygulamalar arasında, dualar ve sureler okunması, hastaya metal bir eşya tutturulması, yakı uygulanması, muska takılması, nazarlık ve nazar boncuğu takılması, idrar içirme, kapı üstüne nal, sarımsak gibi eşyaların asılması sayılabilir.^{6,9,29,40} Ayrıca tuz, sarımsak, üzerlik, çörekotu gibi ürünlerle tütsüleme^{8,9,20,23} ya da kurşun dökme^{8,9,20,23} de yaygın olarak

uygulanmaktadır. Kurşun dökme işleminde, bir kabin içinde kurşun eritilirken, başka bir kabin içine de biraz su konur. Yere oturtulan hastanın üzerine bir örtü tutulur. Eritilen kurşunun olduğu kaba su dökülür.^{34,40} Kurşunun aldığı şekle göre de yorum yapılır.^{33,34}

Oklama ocağı – Ankara’da kaydedilen bu ocağa başvuranların yakınması ocaklı tarafından “başı sancır, cob cob. Nazardan olur” şeklinde aktarılır.³¹ Ocaklı, hastanın kafasının üzerinde bir bazlama tahtası varken ocaklı küçük bir okla hastanın kafasına üç kez vurur.

Ot kesmesi ocağı – Bu rahatsızlık, Denizli yöresinde “ucu irinli sivilceler, kızarıklık (ateş) ile seyreden hastalık”,²⁴ Nazilli yöresinde ise kaşıntılı bir deri hastalığı olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰ Ocaklının anlatımıyla uygulama şöyle gerçekleştirilir: “Ot kesme otu oluyor, o otu kaşıntının olduğu yere koyarsın, üç Amentü, üç Fatıha okursun, ‘izin Allahtan, sevap benden’ dersin, o otu bir taşın üzerine koyarsın, o kuruyunca dert de kurur”.⁴⁰

Önük (böcek öldürmesi) ocağı – Tanıma göre bu hastalık “bir yaşına kadar olan çocuklarda olur. Çocuğun burnu akmağa ve hava alamamağa başlar. Sıcaklık yükselir. Ses kısılır. Çocuk zayıflar ve huysuzlaşır. Soğuk algınlığı, grip değildir”.³⁶ Balıkesir’deki uygulamaya göre “üç saman kurdu alıp birini azat etmeli, ötekilerini, burun deliklerine birer tuzsuz tereyağı sürerek böceklerin başları burnun içine gelmek üzere sokulmalıdır. Eğer böcekler ölürse hastalık önüktür. Böcekler öldükten sonra çocuğun biraz keyfi yerine gelmeye, gözü açılmağa başlar. Bu iş ocağına üç sefer yaptırılırsa en çok altı böcek öldürüldükten sonra hastalık tamamıyla geçer”.

Piroz ocağı – Hastalık Araban’da “vücudun herhangi bir yerinde oluşan kızarıklık, şişkinlik ile birlikte oluşan ‘piroz’un üzeri parlaktır. Çoğunlukla göz, dudak ve burun bölgesinde görülmektedir. Ufak kaşınmalarla başlar, kızarma ve şişme ile devam eder” şeklinde tanımlanır.³⁴ Uygulamada Kuran’dan sureler okunarak hastalıklı bölgenin üzerine tükürülür.

Pöccük çekme ocağı – Araban’da bulunan bu ocakta “yüksek bir yerden atlama, ani ters hareketler sonucu kuyruk kemiğinde oluşan ağrılar, yürüyememe, oturamama” yakınmaları olan hastalara müdahale edilir ve manipülasyon işlemleri uygulanır.³⁴

Romatizma ocağı – Ocağı Yozgat’tadır. Anlatıma göre “hastalık adlarının tıbbî karşılıkları halk arasında yayılıp, belirtileri öğrenildikçe bacak ağrısına bakan ocak da ‘romatizma ocağı’ olarak adlandırılmaya başlıyor”.²³ Uygulamada ocaklı ağrıyan bölgelere “okunmuş” topraktan yapılmış çamur sürer.

Saçkıran ocağı – Ocakları Yozgat²³ ve Korkuteli’ndedir.³³ Hastalıklı bölgeye zift³³ ya da tuz, sarımsak, sütleğen gibi bitkiler sürülür.²³

Saddak ocağı – Çankırı’daki bu ocağa karın ağrısı tedavisi için gidilir. Uygulama şu şekilde aktarılır: “Bir kişi kollarını hastanın omuzundan uzatarak karın kısmına bir tahta (genellikle yastaç adı verilen bazlama tahtasını) tutar. Saddak atacak kişi de eline bir oklava (oklağaç) alır, dışarı çıkıp geri girer ve hastayı tutan kişiyle arasında şöyle bir konuşma geçer: -Selamün aleyküm. -Aleykümselam. Nerden gelirsin? -Sancı yerinden gelirim. -Ne yaparsın? - Saddak atarım. -Atamazsın! -Atarım! -Atamazsın! -Atarım! -Atamazsın! -Atarım! Bu konuşmadan sonra saddak atacak kişi elindeki oklavayla hastanın karnında tutulan tahtaya üç defa vurur ve bu olay ve bu konuşmalar aynen üç defa tekrarlanır.³²

Sancı ocağı – Ocakları Zile¹³ ve Yozgat’tadır.²³ Uygulamada ocaklı Kuran’dan sureler okuyarak sancıyan yerleri ovar.²³

Sarılık ocağı – Ocakları Mersin,⁶ Elazığ,⁸ Kastamonu,⁹ Kütahya,²⁰ Osmaniye,²¹ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Gaziantep,²⁸ Konya,²⁹ Ankara,³¹ Çankırı,³² Araban,³⁴ Nazilli,⁴⁰ Tarsus,⁴² Çukurova,⁴³ Adana,⁴⁴ Ovacık,⁴⁵ ve Afyon’dadır.⁴⁶ Sarılık tedavisi amacıyla uygulanan yöntemler çok çeşitlidir. Hastanın alnını ya da kafanın tepesini jilet, ustura vb. ile kanatma,^{8,23,24,29,34,40-43} hastanın elini, boynunu sarı iplerle bağlama,²⁴ başına sarı yazma ya da tülbent örtme,^{8,34,43} dualar okuma,²⁴ hastaya aniden tokat atma³⁴ gibi uygulamalar en sık görülenler arasındadır.

Sedef ocağı – Elazığ⁸ ve Ankara’daki³⁹ ocaklarda ocaklı dualar okur.

Sehil/sihir, büyü ve tılsım ocağı – Elazığ yöresindeki bu ocakların işlevi şu şekilde tanımlanmaktadır: “Genellikle kısmeti bağlı kızların kısmetini açmak; birbirini sevmeyen karı-kocayı barıştırmak veya mutlu bir yuvayı dağıtmak; evine bağlı olmayan kocayı yuvasına bağlamak; nikâh esnasında damadı bağlamak veya bağlı bulunan damadı yahut da gelini eski sıhhatine kavuşturmak; gelebilecek her türlü dert, belâ ve felâketlerden korunmak; hastaları tedavi ettirmek veya kişileri ağır bir hastalığa duçar etmek; kaybolan eşyayı yahut hırsız bulmak; ekonomik ve iktisadî hayatta karşı rakibin güç ve kuvvetini alıp onu etkisiz ve muhtaç duruma getirmek; define aramak, define gizlemek;

karşı sihri etkisiz hale getirmek; gibi sosyal hayatta akla gelebilen her türlü olumlu veya olumsuz isteklerin gerçekleştirilmesi amaç ve inancıyla bu ocaklara başvurulur".⁸ Bu ocaklarda dini motifli uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Sığaç ocağı – Kütahya'daki bu ocak hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.²⁰

Sıkma ocağı – Çankırı'nın Bayramören ilçesindeki bulunan ve "vücutun herhangi bir yerinde çıban çıktığında veya ağrı, şişme, kızarıklık olduğunda gelinen" ocağa denmektedir.³² Uygulamada ocaklı dualar okur ve hastalıklı bölgelere toprak sürer.

Sıraca ocağı – Tarsus'daki ocağa "vücutta göz göz yara olduğu zaman" başvurulur. Ocaklı "dağdan yedi çeşit ot toplar. Hasta diz üstü oturur ve ocak olan kişi, yedi çeşit otu makasla, hastanın başının üzerinde Fâtiha ve İhlâs suresini okuyarak küçük küçük keser. O otları daha sonra yerden toplar ve kaynatarak birazını hastaya içirir, birazını da hastanın yalarına sürer".⁴²

Sıtma (bağlama) ocağı – Ocakları Elazığ,⁸ Denizli,²⁴ Ankara,³⁹ Tarsus,^{42,43} Adana⁴³ ve Osmaniye'dedir.⁴³ Denizli'deki uygulamada, dualar okunurken bir ipe yedi düğüm atılır ve ip hastanın koluna bağlanır.²⁴ Tarsus'taki uygulama şu şekilde aktarılır: "Sağaltma ocağı, küçük bir çalığı taş ile bastırır. Bu çalığı taş atarken 'sıtma bu iti dutma, dutarsan da bırakma' der. O çalığı taş ile bastırdıktan sonra bir kirişe (hayvanın ince bağırsağının kurutulmuş ip haline getirilmiş şekli) çığ ip bağlar. Böylece sıtma, ipe bağlanmış olur".⁴²

Siğil/sinil/sinir/sevil ocağı – Mersin,⁶ Kastamonu,⁹ Osmaniye²¹ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Ankara,³¹ Çankırı,³² Korkuteli,³³ Araban,³⁴ Balıkesir,³⁶ Nazilli⁴⁰ ve Tarsus'ta⁴² bu rahatsızlık "cilt üzerinde meydana gelen, dikenin baş kısmı şeklinde ucu sivri olan, kümelenmiş kabarcıklar topluluğu"²³ ya da "vücutun bazı yerlerinde çıkan mercimek büyüklüğünde bir çeşit cilt hastalığı"³³ olarak tanımlanır. Bu hastalığa Kangal'da derme/derma denmektedir, ocağı da derma ocağıdır.¹⁸ Uygulamada diken, iğne ya da arpa ile siğilin çevresi Kuran'dan sureler okunarak çizilir ve üzerine tükürülür.^{24,34}

Silkin ocağı – Çankırı Şabanözü'nde bulunan bu ocak, "kırk bastığına inanılan çocukların tedavisi için gelinen bir ocaktır". İnanışa göre "kırk basan çocuk hastalıklı, zayıf, çelimsiz olur, kilo alamaz".³² Önlem amaçlı olarak, bebekleri olan anneler üzerlerindeki iğneyi değiştirerek birbirlerinin yakalarına takar ve sarılırlar. Tedavi uygulamasında ise ocak evinde su ısıtılır ve çocuğun koluna nazar boncuğu bağlanır. Daha sonra çocuk "silkin taşı" denen yere getirilerek önceden ısıtılmış olan suyla yıkanır ve kolundaki nazar boncuğu kırılır. Son olarak da çocuk ters çevrilerek kafası üç defa silkin taşına değiştirilir.

Silme ocağı – Yozgat'taki tanıma göre silme, "bebek ve çocuklarda uzun süreli iştahsızlık durumunda, salya akması, burun akmasıyla beraber kaşıntı ve karın bölgesi sertleşmesi belirtileriyle kendini gösteren hastalıktır".²³ Uygulamada yavşan otu kaynatılarak, suyuyla hasta çocuk ovularak silinir ve daha sonra bu sudan çocuğun ağzına damlatılır.

Sirkence ocağı – Hastalık hakkında bilgi verilmemiştir. Denizli'deki uygulamada ocaklı, içine çeşitli baharatlar atıldığı pekmezi ısıtır ve tavuk tüyüyle hastalıklı bölgeye sürer.²⁴

Sulu yara/sulu yarada çakma ocağı – Bu ocaklar Denizli ve Afyon'da mevcuttur.^{24,46} Uygulama şu şekilde aktarılır: "İki çakmak taşı alınır, birbirine hızla sürtülür ve taşı sulu yaranın üzerine üç defa Fatiha, İhlas duaları okuyarak sürerim".²⁴

Sürk (kel) ocağı – Tanıma göre "çocukların yüzlerinde, yanaklarında, omzunda ve kaşlarında temre gibi deri döküntüsü şeklinde olan beyazlıklara sürk denir".²⁹ Kangal'da sürk (kel) hastalığının nedeninin "sabun ve su değişikliği, keder, üzüntü ve ihtiyarlık" olduğuna inanılır.¹⁸ Uygulamada oaktan alınan suya bir miktar kil katılarak bununla yıkanılır. Ocakları Kangal¹⁸ ve Konya'dadır.²⁹

Süt ocağı – Kangal'daki bu ocağa "ana sütü yaramayan, memeyi tutmayan, kırklı ve küçük çocuklar" ya da "sütü az olan kadınlar"ın götürüldüğü bildirilir. Uygulamada bebekler ocak evindeki su ile yıkanılır. Anneler ise ocaklının okumuş olduğu bir parça tuzlu suyu alarak, yedi gün boyunca bunu yıkadıkları suya katarlar.¹⁸

Şibit kabarcığı ocağı – Kütahya'daki bu ocak hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.²⁰

Taş kırma ocağı – Tarsus'taki ocağın işlevi ve yapılan uygulama şu şekilde aktarılır: "Bu ocağa da nazardan arınmak için gidilmektedir. Sağaltma ocağı, evindeki oaktan (ateş yakılan yer) bir taş alır –sağaltma ocağının evindeki ocakta sacayağı yerine, çoğunlukla üç tane taş kullanılır- ve bu taştan kırk tane küçük parça kırar. İçinde su bulunan bir kaba, bir kez Fatiha, üç kez İhlâs suresini okuyarak kırılmış olduğu küçük taş parçalarını ikişer ikişer atar. Taşlar suya atıldığında ses çıkarırsa hastaya nazar değmiştir. Eğer nazar değmemişse taşlar suya atıldığında ses çıkarmaz. Kaptaki suyun

içine ocaktan biraz da kül atılır. Nazar değen kişi bu sudan içer, eğer nazar değen varlık hayvan ise, onun da üzerine bu sudan serpilir, göğsüne sürülür ve biraz da içirilir.⁴²

Tavukgötü ocağı – Nasır için başvurulmuş Denizli'deki bu ocaktaki uygulamayı ocaklı şöyle aktarır: “Bildiğim sureleri okumaya başladım. Her üç defa okuyuşumda avucuma tükürürüm, okuma bittiğinde avucumdaki tükürüğe parmağımı batırır, tavukgötü (nasır) olan yere sürmeye başladım. Bunu sürerken ‘el benim elim değil, dil benim dilim değil, Fatma anamızın eli, dili’ derim. Tükürüğü tavukgötüne sürerken ‘defol git pis der’ derim. Kişiye hiç konuşmadan git gezin gel derim”.²⁴

Tıbıka/tıpkı/tıpga/tıpgalı/tıvga ocağı – Mersin yöresinde “annesini emmeyen, uyumayan, devamlı ağlayan çocuklara yörede ‘dıbıkali/tıbıkali’ adı verilir. Tıbıka, yörede ‘mavi hastalık’ olarak da bilinir. Tıbıkali çocuk mor olur, tırnaklarının dibi mavi olur, çocuğun gözleri beğeri -gözleri kayar, akı gözükür- olur”.⁶ Kangal'daki inanışa göre “yeni doğan çocuğun, doğumundan hemen sonra ölmesi ‘mekir’ adı verilen kötü ve öldürücü ‘cin’den dolayıdır. Bu kötü ruhlu, kafir cin’in iradesi ve etkisi altında olanlara ‘tıpkı’ denilmektedir”.¹⁸ Kangal'daki uygulamada hastalık hayvanlara göçürülerek tedavi edilmeye çalışılır.¹⁸ Yozgat'taki ocakta “yeni doğan bebeklerde ve çok büyümemiş (7 – 12 yaş) çocuklarda, gelişememe ve büyüyememe sorunlarına tedavi üretilir. Huzursuzluk, karın şişmesi olan hastada zayıflık, kol – bacak – boyun inceliği varsa bunlar gelişim geriliğine işarettir ve tıvgalanması gerekmektedir”.²³ Osmaniye'de bu rahatsızlık ve uygulama şu şekilde aktarılır: “Tıbıka, bir kadının doğan çocuklarının fazla yaşamayıp, doğduktan kısa bir süre sonra ölmesidir. Bu durumda olan kadına ‘tıbıkali’ denir. Halk arasında köpek hastalığı denir ve köpeklerden geçtiğine inanılır. Köpeklerin çocukları durmaz ve köpek silkindiğinde kadına değerse o kadın tıbıkali olur. Çocuğu durmaz. Böyle kadının tedavisi yine bir kedi ya da köpeğin silkinmesiyle geçer. Tıbıkali olan kadın yeni doğum yapan bir kadının evine gidip çırpırsa tıbıka, tıbıkali kadından diğerine geçer. Çırpınan kadın tıbkadan kurtulur”.²¹

Temreği/Temre/Temrek/Temreke/Terme/Termeği/Temreği/Değirmi/Kemre/Kebe/ Derma/ Demre/Demreği/Termiye/Diškiri/Üç günlük ocağı – Ocakları Mersin,⁶ Kastamonu,⁹ Kangal,¹⁸ Kütahya,²⁰ Osmaniye,²¹ Aydın,²² Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Ankara,³¹ Çankırı,³² Korkuteli,³³ Araban,³⁴ Balıkesir,³⁶ Nazilli,⁴⁰ Tarsus⁴² ve Çukurova'dadır.⁴³ Yapılan tanımlara göre “Derma, vücudun herhangi bir yerinde oluşabilen, kendini kaşıntı ile gösteren cilt hastalığı adıdır”;²³ “Bu rahatsızlığın ayakların uzun süre ayakkabı içinde kapalı olarak kalması veya başka birinden bulaşması sonucu meydana geldiği bilinmektedir”;²² “İnsanın daha çok yüzünde olmakla birlikte vücudunun çeşitli yerlerinde de olabilen deride dökülme, kabarıklık, kızarıklık şeklinde ortaya çıkan ve zamanla büyüyen bir çeşit cilt hastalığıdır”.³³ Çankırı'da bu rahatsızlık için “üç günlük”, “çizdirme”, “demirağı”, “gidiyen” gibi isimlendirmeler de kullanılır.³² Ocaklının anlatımıyla Denizli yöresinde şu uygulama yapılır: “‘el benim değil, Fatma Anamızın eli’ diye başladım. Duaları okuyarak temrenin etrafını çizerim. Bunu üç defa Cumartesi, Pazartesi günleri yaparım. Bunları hep ertelemesi için ertesi günler yaparım”.²⁴ Araban'da ise ocaklı “yedi adet arpa alır ve hastalıklı bölge ya bu arpalarla ya ‘kör diken’ denilen bitkinin dikenini ile ya da ‘kopya kalem’ denilen keçeli kalemle çizilir. Ocaklı bu işlemi yaparken bir takım efsunlu sözler söyler, dualar okur. Daha sonra çizdiği bölgenin üzerine tükürerek, o bölgede kuru bir yer kalmayacak biçimde tükürüğünü yayar. Son olarak ‘el benden, medet Allah'tan’ diyerek işlemi tamamlar”.³⁴ Hastalıklı bölge üzerine ocaklının tükürmesi uygulamasına başka yörelerde de rastlanır.^{29,42,43} Bunun dışında lezyon bölgesine kül,^{29,33} katran-kına karışımı,²³ derma otu²³ uygulamalarının da yapıldığı görülür.

Topalan ocağı – Bu hastalarda karın ağrısı, bulantı, iştahsızlık vardır. Denizli'deki ocakta ya yakı uygulanır ya da ocaklı elini hastanın karnını tutarak Kuran'dan sureler okur.²⁴

Tuz çevirme ocağı – Bu ocağa “başağrısı, halsizlik, kusma, kendinde olmama” yakınmaları yani “nazar belirtileri” olan hastalar başvurur.³⁴ Gaziantep'in Araban ilçesindeki uygulamada, ocaklı hastayı yere oturtuktan sonra eline aldığı tuzu hastanın vücudu üzerinde gezdirir. Daha sonra bu tuzun bir kısmı hastaya yedirilir, kalan tuz ise ocağa atılır. İnanışa göre eğer ocaktan “çatır çatır” ses geliyorsa yakınmaların nedeninin nazar olduğu anlaşılmış olur.

Tuzlama ocağı – Araban'daki bu ocakta yeni doğmuş bebekler tuzlanmaktadır.³⁴ İşlem için suyun içine tuz, süt, bal ve bir gece öncesinden ıslatılmış karanfil eklenir ve bebek bununla yıkanır.

Tuz patlatma ocağı – Kütahya'daki bu ocakta “nazarı bozma” amaçlı işlemlerin gerçekleştirildiği ifade edilir ve uygulama şöyle aktarılır²⁰: “Gelen hasta bir örtünün altına oturtulur. Tuz, süpürge tavası içinde ateşte kızdırılır. Hastanın başına bir kap içinde su tutulur ve bu suya kızdırılan tuz dökülür. Tuz döküldüğünde patlar ve dağılır. Onun patlaması ile hastanın üzerindeki nazar çıkar. Tuz ne kadar çok

dağılırsa nazar da aynı oranda dağılıp gider”.

Tüpleme ocağı – Tanıma göre “bebeğin kursağının beraber karnı şişer. Büyük zayıf adamlarda da olur. Sitma tutar, suyu da çok içer, tüplemeye çeviririr”.³¹ Ankara³¹ ve Kütahya’daki²⁰ ocaklarda tedavi amacıyla kil ve toprak külü kullanılır.

Uçuk ocağı – Herpes simplex virüsünün neden olduğu lezyonlara uçuk denmektedir. Halk hekimliği çalışmalarına göre “bunun uykuda iken kişinin bilinmeyen bir sebepten ötürü korkması ile ortaya çıktığına inanılır”;⁸ “Dudakların kenarında çıkan kabarcıklara ‘uçuk’ denir. Halk arasında uçuğun, gece rüyada korkma neticesinde çıktığına inanılır”;⁹ “Bu yaranın çıkma sebepleri olarak nazar, üzüntü, gece bir şeyi fazla düşünerek yatma, korkulu veya üzüntülü rüya görme gösterilmektedir”.²³ Ocakları Elazığ,⁸ Kastamonu,⁹ ve Yozgat’tadır.²³ Elazığ’daki uygulamada hastanın ağzına “ocaklı tarafından bir demir parçası ile üç defa ‘parpusu’ denilerek vurulur veya vurulmuş gibi yapılır”.⁸

Ulama ocağı – Buradaki temel yakınma kaşıntıdır. Uygulamayı Denizli’deki ocaklı şöyle anlatır: “Ocaktan bir ensi (odun) alırım. hasta kişinin sırtına bir sofraya bezi örterim. Bu aldığım odunu yakarım, kaşıntılı kişinin arkasından ben kovularım, o kaçır gibi yapar. Hasta kaçarken ben sorarım, ‘ne oldun’? o; ‘kurdeşen oldum’ der. Ben de arkasına ensi ile vururum. Bu şekilde üç defa o kaçır, ben kovularım ve ensi ile arkasına vururum. Sonra kullanılan odun üç yol ağzına atılır”.²⁴

Ürüfe ocağı – Kastamonu’da bulunduğu bildirilen bu ocakla ilgili bilgi verilmemiştir.⁹

Vücut ağrısı ocağı – Denizli’deki uygulamada dualar okunarak ağrıyan yerler ovulur.²⁴

Yakı ocağı – Açıklama bulunmamakla birlikte, Kütahya’daki bu ocakta yakı uygulamasının yapıldığı söylenebilir.²⁰

Yakma ocağı – “Bir türlü yara”³¹ ya da çıban için kullanılan yakma rahatsızlığının ocakları Konya²⁹ ve Ankara’dadır.³¹ Tedavi amacıyla, ateşte kızdırılan metal ya da ahşap bir alet yaranın üzerine bastırılır yani dağlama uygulanır.²⁹

Yanık ocağı – Araban’daki bu ocakta yanıklı alan üzerine kabak kökü, zeytinyağı, mercimek tozu, çiğ patates, rendelenmiş elma gibi maddeler sürülür.³⁴

Yarımcı/yarım baş ağrısı ocağı – Günümüzde migren olarak bilinen yarım baş ağrısı için Aydın²² ve Yozgat’ta²³ ve ocaklar bulunmaktadır. Uygulamada baş ovulur²³ ya da bir bardağın içine doldurulan odun külü hastanın başı üzerinde gezdirilir.²²

Yaşıcı yara ocağı – Bu rahatsızlık “ekseriya çocuklarda olan, kulak arkasındaki ve yüzündeki, sulanıp duran yaralar” olarak tanımlanmaktadır. Denizli’de bulunan bu ocaktaki uygulamada ocaklı, Kuran’dan sureler okuyarak tükürüğünü yara üzerine sürer.²⁴

Yaşıt ocağı – Yaralar için gidilen Denizli’deki bu ocakta ocaklı, yarayı sabunlar ama suyla durulama yapmaz ve Kuran’dan sureler okurken yaranın üzerine çamur sürer.²⁴

Yel (kesme)/yel bağlama/kulunç (kesme) ocağı – Tanımlamalara göre “vücudunun her hangi bir yerinde sızı, ağrı ve yel olanlar ile halk arasında ‘kara yel’ -bu yele yakalanan hastaların belirtileri, evden kaçmak, yerinde duramamak, hırçın ve kırıcı olmaktır- olarak bilinen hastalığa yakalananlar, yüz felci olanlar ve doğumdan sonra uhrevi bir hastalığa yakalanan kadınlar giderler”¹⁸; “Soğuk alınmasına, ağır yükün birden kaldırılmasına, uzun süreli olarak fazla çalışılmasına, terledikten sonra terin soğumasına bağlı oluşan sırt ve omuz sertleşmesidir. Genelde rüzgârda açık alanda uzun süre kalınmasından, bu sebepten dolayı oluşmasından ve tedavi edilme yönteminden dolayı ‘yel bağlama’ ocağı isimlendirmesi daha yaygın kullanılıyor”²⁴; “Bu hastalıkta vücudun çeşitli yerlerinde, özellikle kollarda ve bacaklarda romatizmal ağrılar olur”.³² Ocakları Kastamonu,⁹ Kangal,¹⁸ Kütahya,²⁰ Yozgat,²³ Denizli,²⁴ Ankara³¹ ve Çankırı’dadır.³² Örnek bir uygulamada ocaklı, Kuran’dan sureler okuyarak ağrılı bölgeye bir bıçağın keskin olmayan tarafını ağır ağır vurur.²⁴

Yılan/yılan kovma/yılançı/yılan-akrep sokması ocağı – Ocakları Osmaniye,²¹ Denizli,²⁴ Araban,³⁴ Adana⁴³ ve Mersin’dedir.⁴³ Araban’da “evlere, özellikle de tarlalara musallat olan yılanlar için bir avuç toprak afsunlanarak okunur ve yılanın olduğu bölgeye serpilir”³⁴ ya da insana “yılan, akrep dokunmaması” için bir efsuncu tarafından dualar okunur.²¹ Mersin ve Adana’da ise yılan sokması durumlarında bu ocağa başvurulur.⁴³ Daha önceden yılandan alınmış bir parça yağ, pamukla ezilerek güneşte kurutulur. Hasta geldiğinde “panzehir” olarak adlandırılan bu karışım vücudun belli bölgelerine sürülür.

Yılançık ocağı – Erizipel, ya da halk dilindeki adıyla yılançık için farklı tanımlamalar yapılmaktadır: “Yılançık hastalığında ağrı, yılanın dolaştığı gibi her yerinde dolaşır”;²⁴ “Yılançıklı hastanın her yerinde ağrı olur, ızdırabı çok olur. Gözde olursa kör olabilir, ayakta olursa topal olabilir, omuzda olursa kol tutmaz”;²⁴ “Bu hastalık sıkıntidan, üşütmeden dolayı olur. Çok tuhaf bir hastalıktır.

Suda gezen yılan gibi, ağrı vücudun her yerinde, bir orada bir burada çıkar, iştahı kesilir, zayıflar";²⁴ "Bu hastalıkta vücudun bazı bölgeleri şiddetle ağrır ve şişer";³² "Çocuğa nazar değince yılançık hastalığına döner gider. Çocuğun bir tarafında sızı başlar. Genellikle kolları ya da bacaklarında eklem yerlerinde sızı olur";³⁷ "Halk arasında yılançık adıyla bilinen kemik veremi hastalığına yakalanan hastaların götürüldüğü ocaktır";⁴⁵ "Bu hastalık ayak kemiğinde oluşmaktadır. Böyle durumda hastanın yürümesi zorlanmaktadır";²¹ "Cereyanda kalındığında vücutta oluşan ağrı ve sızılar halk arasında yel girmesi ya da yılançık olarak adlandırılır".⁴⁴ Ocakları Mersin,⁶ Kastamonu,⁹ Kangal,¹⁸ Aydın,²² Çankırı,^{23,32} Denizli,²⁴ Konya,²⁹ Ankara,^{31,39} Balıkesir,^{36,37} Nazilli,⁴⁰ Tarsus,⁴³ Osmaniye,⁴³ Adana⁴⁴ ve Isparta'da⁴⁹ bulunmaktadır. Yılançık ocaklısına Isparta-Sütçüler'de⁴⁹ çentici, Kastamonu'da⁹ yılançıklı, yılançık kesen, yılançık sıkın, bıçakçı gibi isimler de verilir. Uygulamada Mekke taşı (yılançık taşı) adı verilen taşın kullanımına sık rastlanır. Denizli'deki bir ocaklı uygulamasını şöyle anlatır: "Bu taşlar annemden mirastır. Kese içinde buğday unu ile beslenir, doğururlar ... aynı zamanda ölürlük ... erkek ve dişi taşlar bembeyaz kağıt gibi olduklarında ölmüş demektir. Tedavi gücü kalmaz ... hasta ağrıyan mintıkayı açar, bize gösterdiği bölgeye bir çift yılançık taşı yapıştırırım. Taşlar yapışıyor ise yılançıktır, yapışmaz ise değildir. Taşlar yapıştığında, annemden kalma hançer ile üç ihlas, bir Elham okuyarak o kısmı çeviririm. Bu çevirdiğim yeri usturam ile çenterim, bu kısımdan kan, bazen sarı su akar, buraya dövmüş olduğum tuz ile soğanı bir bez üzerine alır, sararım".²⁴

Yüğrük/yürük ocağı – Bu rahatsızlık için yapılan tanımlamalar şu şekildedir: "Yörede 'kızıl yürük' denilen bir deri hastalığı vardır. mora çalan kırmızı renkte, kanlı, ağrılı bir yara şeklindedir. Bunun için ocağa gidilir";²¹ "Yüğrük elde, ayakta nazar sonrasında oluşan bir hastalıktır. El ve ayaklar kızarır, pullu pullu olur";²¹ "Bu ocağa, daha çok Çarşamba günü, zayıf, iştahsız, hastalıklı bebek ve çocuklar götürülmektedir".⁴² Ocakları Mersin,⁶ Osmaniye²¹ ve Tarsus'tadır.⁴² Uygulamada ocaklı hastaya üç kez "ne kesiyon" diye sorar, ve "kızıl yürük kesiyon" diye yanıtlar. Peşinden de dua okuyarak bıçakla lezyonu keser.²¹

Yüksek ateş ocağı – Denizli'de bulunan ocakta un, soğan, sabundan bir yakı hazırlanır ve hastanın karnına sürülür.²⁴

Yürümeyen çocuk ocağı – Ocakları Zile¹⁶ ve Yozgat'tadır.²³ Buraya getirilen çocuklara abdest aldırılır, dua ettirilir ve türbe çevresinde üç kez gezdirilir.²³

Sonuç

Ocak ve ocaklık kavramları, Türk boylarının Orta Asya'dan taşıdıkları kültür mirasının önemli bir parçasıdır ve yüzyıllar boyunca gerçekleştirdikleri halk hekimliği uygulamalarıyla ocaklar ve ocaklılar, halkın sağlık sorunlarını gidermeye çalışmışlardır. Zaman içinde tıbbın gelişmesi ve halkın sağlık hizmetlerine ulaşımının artmasıyla sayısı ve etkinlikleri azalmış olsa da, ocakların Türk tıp tarihinin önemli bir alanını oluşturduklarını unutmamak gerekir. Bu konuda farklı yörelerde gerçekleştirilen çalışmaların karşılaştırılması, ocaklar konusundaki mevcut bilgilerimize yeni bir bakış açısı getirebilecektir.

Kaynaklar

1. Boratav PN. 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınevi; 1994.
2. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.586a85bf0455d3.23706161 Erişim tarihi: 21.12.2016
3. İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi; 1986.
4. Acıpayamalı O. Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri. A.Ü. DTCF Dergisi 1968; 26(1-2): 1-9.
5. İnan A. Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 1952; 1(4): 19-30.
6. Sever M. Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi; Ankara: 2001.
7. İrkil Erol K. Balıkesir Merkez İlçe Manav Köyleri Halk Edebiyatı ve Folklor Derlemeleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi; Balıkesir: 2014.
8. Araz R. Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını; 1991.
9. Küçükbasmacı GG. Kastamonu'da Halk Tababeti İnanış ve Uygulamaları. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Ankara: 2000.
10. Arslan-Erol H. Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2015; 10: 421-484.
11. Tataroğlu ET. Anadolu Tıbbi Folklorunda Telkinle Tedavi ve Bu Çerçeve Şekillenen Edebi Verimler. <http://eprints.ibu.edu.ba/2116/10/ANADOLU%20TIBB%C4%B0%20FOLKLORUNDA%20TELK%C4%B0NLE%20TEDAV%C4%B0%20VE%20BU%20C3%87ER%C3%87EVEDE%20C5%9EEK%C4%BOLLENEN%20EDEB%C4%B0%20VER%C4%B0MLER%20full%20paper.pdf> Erişim tarihi: 23.05.2016

12. Acıpayamlı O. Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi. Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri; 1988; Kasım 23-25; Ankara, Türkiye. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları; 1989.
13. Karaaslan M. Kaşkar Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler. Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2011; 6(3): 1435-1448.
14. Kalafat Y. Güney Azerbaycan/Kuzey İran'da Türk Kültür Coğrafyası Halk İnançlarında Mitolojik Tespitler. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 2013; 13: 61-66.
15. Murad NYM. Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi; Ankara: 2009.
16. Öztelli C. Anadolu'da Şamanlığın İzleri. I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 1973; Ekim 8-14; Ankara, Türkiye. Ankara: Başbakanlık Basımevi; 1974.
17. Kalafat Y. Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm (Başlangıçtan Günümüze Tengricilik-Göktengri İnanç Sistemi). İstanbul: Yeditepe Yayınları; 2010.
18. Doymuş E. Her Yönüyle Kangal. Sivas: 1999.
19. Filiz A. Çayırılan (Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Kayseri: 2006.
20. Baysan M. Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2014; Kütahya Özel Sayısı Kasım: 77-84.
21. Karakaş A. Osmanlı Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2015; 12(31): 320-336.
22. Ülger Z. Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Aydın: 2012.
23. Uyar A. Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Yozgat: 2013.
24. Öngel G. Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Denizli: 1997.
25. Kurum U. Düziçi'nde Halk Hekimliği. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Niğde: 2008.
26. Gökbel A. Gürün'de Ziyaret Yerleri. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2002; 6: 1-15.
27. Hacışeyhoğlu HÜ. Çankırı Tarih ve Halkiyatı, 1932. Ankara: Okuyan Adam Yayınları; Ankara 2002.
28. Yüksel D. Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Gaziantep: 2007.
29. Çevik B. Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Sivas: 2008.
30. Değirmencioğlu F. Manyas Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Balıkesir: 2010.
31. Koşay H. Ankara Budun Bilgisi. Ankara Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Neşriyatı No:14. Ankara: Ulus Basımevi; 1935.
32. Torun C. Halk hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Ankara: 2002.
33. Gönenç A. Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Konya: 2011.
34. Özaslan A. Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Ankara: 2012.
35. Karanfil Güldemir M. Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; İzmir: 2008.
36. Salman M. Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği. Ankara: Ulus Basımevi; 1948.
37. Yaşar H. Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Balıkesir: 2008.
38. Yolcu F. Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Adana: 2008.
39. Temizsoylu A. Ankara'da Halk Hekimliği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Ankara: 2012.
40. Çatık S. Nazilli Halk İnançları. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Yozgat: 2013.
41. Albayrak A, Çapcıoğlu İ. Ehl-i Sünnet Geleneğine Bağlı bir Orta Anadolu Köyünde Halk İnançları ve Uygulamaları. Dinî Araştırmalar 2006; 8: 107-132.
42. Öger A. Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 2010; 5(1): 1231-1246.
43. Çıblak N. Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri. Türk Kültürü 2005; 18 (507-508): 199-214.
44. Özgen ZN. Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Adana: 2007.
45. Konak A, Aktar O. Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık'ta Geleneksel Sağaltma Yöntemleri. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2009; 35: 156-187.
46. Şar S. Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar; 1991; Mayıs 6-11; Antalya, Türkiye. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1992.
47. Acıpayamlı O. Türkiye Folklorunda Kuduz Hastalığı. A.Ü. DTCF Antropoloji Dergisi 1967; 4: 89-97.

48. Atasoy AR. Tokat Reşadiye İlçesi Halk Kitabı. Tarih, Coğrafya, Tarım, Eğitim, Sağlık, Köyler ve Yetişen Zatlar. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi; 1950.
49. <http://odatv.com/turkiyenin-son-samani-1104131200.html> Erişim tarihi: 06.07.2014

OSMANLININ SURIYE'YE SON HİZMETLERİNDEN ŞAM TIP FAKÜLTESİ ZORUNLULUKTAN MI KURULDU?

Was It An Obligation For Ottomans To Establish Damascus Medical Faculty
As One Of The Final Services To Syria?

H. Kadirca KESKİNBORA¹

1.Prof. Dr. Ph.D.Bahçeşehir Ü. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD; Göz Hast. AD İstanbul

ÖZ

Türkiye'deki Osmanlı zamanında açılmış okullarla ilgili araştırma ve incelemeler esas olarak Anadolu merkezli bir yaklaşım göstermiştir. Balkanlar ve Arap vilayetlerindeki eğitim konuları fazla önemsenmemiştir. Oysa; Üsküp, Manastır, Selanik, Yanya, Hanya, Edirne, Bursa, İzmir, Ankara, Trabzon, Samsun, Adana, Antep, Kayseri, Merzifon, Sivas, Harput, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs, Musul, Bağdat gibi Osmanlı taşrasının önemli merkezlerinde birer yerel kültür ocağı işlevini gören çeşitli Müslim ve Gayrimüslim okulları mevcuttu. Osmanlı döneminde tıp eğitimi tarihinin kendine özgü bir boyutu, 1903 yılında kurulup varlığını 15 yıl sürdüren Şam Mektebi Tıbbiyesi'dir.

Misyonerlik, ilk olarak Hıristiyanlığın yayılmasını amaçlayan bir faaliyet özelliği taşımaktadır. Sağlık alanındaki çalışmalara yönelmelerinde Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesini kendilerine referans alan misyonerler, verdikleri hizmetlerle kısa sürede bölge halkıyla yakın ilişki kurmayı başarmışlardır. XX. yüzyılda Osmanlı topraklarında sürdürülen, özellikle Fransız Katolik ve Amerikan Protestan misyonu, misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde kurulmuş, asıl gizli ve yarı-açık amaçlarını gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti yönetimi tarafından Suriye'de misyonerlerin sağlık alanında yürütmüş oldukları çalışmaların neler olduğunu ve ne şekilde yürütüldüğünü ortaya çıkarmak için çeşitli incelemeler yaptırılmış ve raporlar kaleme alınmıştır. Bu raporlar çerçevesinde çeşitli önlemler geliştirilmiştir. Şam'da bir Osmanlı Tıp Fakültesi kurulması kararı da bu önlemlerden biridir.

Bu makalede, bir "Tıp Tarihi ve Osmanlıda Tıp Eğitimi" konusu olarak, Osmanlı Devletinde 19. Yüzyıldaki misyonerlik faaliyetlerini de dikkate almak suretiyle, fakültenin kuruluş gayesini içerecek şekilde Şam Tıp Fakültesi irdelenmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

The researches and studies regarding schools opened in Turkey during Ottoman time basically indicate an Anatolia-centered approach. Educational matters in the Balkan and Arab provinces have not been taken into consideration accordingly. Whereas there were so many muslim and non-muslim schools each of which functioned as local cultural centers in significant provinces such as Scopje, Monastir, Thessaloniki, Yanya, Hanya, Edirne, Bursa, İzmir, Ankara, Trabzon, Samsun, Adana, Antep, Kayseri, Merzifon, Sivas, Harput, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Halep, Damascus, Beirut, Jerusalem, Mosul, Baghdad. A unique aspect of history of medical education of Ottoman time is the Damascus School of Medicine which established in 1903 and continued its existence 15 years. Missionary duty is a kind of activity which firstly aims at spreading Christianity. Missionary people who adopted Hz. Issa (Jesus Christ) as a reference due to his healing of sick people, and through services they rendered to the locals they established good relations, thus they have reached their purposes in a short time. The missionary activities executed in Ottoman territories in XXth century especially French Catholic and American Protestant missionary duties have been established under missionary frame and realized their aims open secretly and semi-openly. A lot of studies have been carried out and reports written down by administration of Ottoman State in Syria about what were the activities the missionary people executed in terms of health field and how the activities were executed. Deciding to establish a medical school in Damascus is just one of these precautions. By this article, the subject of "History of Medicine and Medical Education of Ottomans" will be scrutinized by taking into consideration the missionary activities in the Ottoman State in 19th century.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Tıp Fakültesi, Misyonerlik, Suriye, Osmanlı Devleti

Keywords: Health, Medical Faculty, Missionary duties, Syria, Ottoman State

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):73-81

Geliş Tarihi - Received: 03.03.2017; Kabul Tarihi - Accepted: 11.04.2017

İletişim - Correspondence Author: H. Kadirca Keskinbora, Bahçeşehir Ü. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD; Göz Hast. AD İstanbul - Medical Ethics and History of Medicine Bahcesehir Univ. School of Medicine, Istanbul-TURKEY.

kadirca.keskinbora@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte devletin içinde bulunduğu durumu gösteren ve bu durumlara karşı alınacak tedbirleri içeren kimi zaman risale (makale, kitapçık), kimi zaman layiha (görüş belirten yazı) olarak çeşitli raporlar hazırlanıp devlet merkezine sunulmuştur. Raporlar, idarî, siyasî, iktisadî, adlî ve eğitim gibi genel konularda hazırlandığı gibi bölgesel ve özel konular için de hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Suriye ile ilgili çeşitli raporlar düzenlenmiştir. Bunlar arasında en dikkat çekenler, dönemin Suriye Valisi Mithat Paşa tarafından hazırlanan meşhur *Suriye Layihası* ile Beyrut'ta görevli memur olan Mihran Boyacıyan'ın bölgedeki misyoner faaliyetlerine ilişkin hazırladığı ve II. Abdülhamid'e sunulan raporlardır.¹

Osmanlı Devleti taşrasında; Üsküp, Manastır, Selanik, Yanya, Hanya, Edirne, Bursa, İzmir, Ankara, Trabzon, Samsun, Adana, Antep, Kayseri, Merzifon, Sivas, Harput, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs, Musul, Bağdat gibi önemli şehirlerinde birer yerel kültür ocağı işlevini gören çeşitli Müslim ve Gayrimüslim okulları mevcuttu.

XX. yüzyılda misyonerlerin, özellikle sağlık alanındaki çalışmalara yönelmeleri, özellikle kuruldukları bölgelerde bu sahada bir açığın var olmasıdır. Bölge halkına verecekleri hizmetlerle halkla yakın ilişki kurarak asıl hedeflerini empoze edeceklerdir. Nitekim, bu amaçlarına kısa sürede ulaşmışlardır.

Misyonerlik, ilk olarak Hıristiyanlığın yayılmasını amaçlayan bir faaliyet özelliği taşımaktadır. *Mission* terimi Latince asıllıdır. Göndermek anlamına gelen *Mittere* fiilden türetilmiş, *Missio* kelimesinden gelmektedir. Sözlük anlamı olarak, amaçlı ve şuurlu bir din-yayıcılık ve temelde dünyanın Hıristiyanlaştırılması hareketine misyonerlik denilmektedir.²

19. yüzyıla kadar vakıflar ve devlet tarafından yaptırılan ve hizmet veren sağlık kuruluşlarına bu yüzyıla birlikte misyonerlerin de dâhil olduğunu görmekteyiz. Misyonerler, tüm dünyayı kendilerine faaliyet alanı olarak görüyorlarsa da bazı bölgelere daha fazla önem veriyorlardı. Suriye bölgesi öncelikli çalışma alanları arasındaydı.² Suriye, Birinci Dünya Savaşı sonrasında cetvelle çizilen sınırlardan önce şu bölgeydi: Akdeniz'in doğu sahili ile kuzeyde Anadolu, güneyde Arap çölü ve doğuda Fırat nehri ile çevrili olan yerdir. Günümüzde bu topraklar Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün devletlerinin sınırları içindedir.³

Misyonerlerin Suriye'yi seçmelerinin nedeni, Hz. İsa'nın bu bölgede dünyaya gelmesi ve buradan hareket ederek Hıristiyanlığı yaymaya başlaması, Kudüs gibi kutsal bir şehrin burada olması, Osmanlı hükümet merkezine uzak bir bölge olması, böylece rahat hareket edebilecekleri bir ortamın bulunması, halkın çeşitli inançlara sahip olması, bölgenin coğrafi konum olarak Anadolu, Asya, Akdeniz ve Afrika bölgelerinin bağlantı noktası olması ve ulaşım imkânlarının yeterli düzeyde olmasıydı. Sağlık alanındaki çalışmalara yönelmelerindeki neden ise, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesini kendilerine referans almalarıdır. Nitekim, verdikleri hizmetlerle bölge halkıyla yakın ilişki kurarak açık ve gizli amaçlarını kısa sürede gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir.

Suriye'de ağırlıklı olarak Fransız (Katolik) ve Amerikalı (Protestan) misyonerler bulunuyorlardı. Sağlık alanındaki çalışmalarında eğitilmiş personel yetiştirmek için Amerikalılar, Beyrut Amerikan Tıp Fakültesi'ni, Fransızlar ise St. Joseph Tıp Fakültesi'ni kurmuşlardır. Bu okullardan yetişen misyonerler, başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'daki çeşitli şehirlerde misyoner hastane, dispanser ve eczanelerine gönderilmişlerdir.¹

Osmanlı taşrasında modern yüksek öğretim kurumlarına ilişkin yapılmış çalışmalardan birisi Prof. Dr. E. İhsanoğlu'nun Şam tıbbiyesine dair incelemesidir. Bu kitaptaki başlıca birincil kaynaklar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin yanı sıra çağdaş Suriye ve Fırat gazeteleri; Şam Tıp Mektebi hocalarından Prof. Dr. Ali Rıza Atasoy'un bıraktığı notlar ve istinsah ettiği belgeler; okul hocalarından zoolog Prof. Dr. Ali Vehbi Türküstün'den kalan kaynaklardır. İhsanoğlu'nun kitabı, taşra yüksek eğitim tarihini ve o sıralarda faaliyette bulunan Beyrut Protestan Tıp Mektebiyle rekabetini anlamak açısından kapsamlı bir monografidir.⁴

II. Abdülhamid'e sunulan raporlarda, Suriye'de bulunan sağlık misyonerleri ile bunlara karşı olmak üzere açılması planlanan Şam Tıp Fakültesi hakkında, kurulması planlanan tıp fakültesi ve hastaneye ait tahmini harcama kalemleriyle ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Rapor Suriye Sıhhiye Müfettişliği tarafından düzenlenmişti. 1891-92'de Suriye Vilayet Sıhhiyesinde Ferik Osman Nuri Paşa, Tabib

Müfettiş Miralay İsteradi Bey, Miralay Tabib Mehmed Bey, Tabib Kâim-i makam Mehmed Emin Bey, Belediye Tabib-i Evvel Anton Efendi, Karantina Tabibi Barudiz Efendi ve Kâtip Mehmet Efendi görevli olarak çalışmaktaydı.⁴ Raporların sonucunda Osmanlı Devleti'nin Suriye bölgesindeki sağlık politikası yeniden düzenlenmiştir.

Bölgede, devletin kendilerine sağlayamadığı sağlık olanaklarına kavuşan halk, misyonerlere daha sıcak bakmaya başladı. Misyonerler sağlık hizmetlileriyle kendilerine karşı önyargıyı kırmakta gecikmediler. Bölge halkıyla yakın ilişki kurup, güvendikleri kişileri sağlık merkezlerinde yardımcı olarak çalıştırmaya başladılar. Müslüman-Hıristiyan ayrımı yapmaksızın hizmet verilen sağlık ocaklarında misyonerler, kendilerine çaresizlik ve güvenle yaklaşan bölge insanına inançlarını tanıtmaya çalışırken bir yandan da onları tanıma olanağı buluyorlardı.⁵

Bölgede Amerika ve Fransa başta olmak üzere Rusya, İtalya, İngiltere ve Almanya gibi devletler misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Amerikalıların Suriye'ye gelmeleri İngiliz, Fransız, Almanya, İtalya ve Rusya gibi devletlerden sonradır. Sağlık alanında Fransa ve Amerikalı misyonerler daha etkinlerdi. Bölgedeki misyoner faaliyetleri ise Mehmet Ali Paşa'nın 1831 tarihinde Suriye'yi ele geçirmesiyle birlikte yoğunlaşmıştır. 1831-1840 yılları arasındaki bu dönemde bölgenin kapıları dışarıdan gelecek Hıristiyan misyonerlere ardına kadar açılmıştır.⁶

1833-1909 tarihleri arasında bölgedeki bazı sağlık tesisleri, ayrıca şu şehirlerde açılmıştır:⁷ Akka, Halep, Antalya, Eşrefiyye, Beyt ül-Lahim, Baaklin, Beyrut, Şam, Gazze, Hayfa, El-Halil (Hebron), Yafa, Kudüs, Kerek, Nablus, Safed, Salt, Taberiye.

Beyrut'taki hastane esasen Almanlara ait ise de doktorların tamamına yakını Amerikalıydı. Hastanede Beyrut Amerikan Tıp Fakültesinin öğretim üyeleri görev yapmaktaydı.⁷

Fransız (Katolik) Misyonerliğinin Kısa Tarihçesi:

Fransızlar Suriye'de, Marunîler başta olmak üzere tüm Katoliklerin hamiliğini üstlenerek bölgedeki politikalarını yürütmeye çalışmışlardır. Bunun tarihi alt yapısı ise haclı seferleri esnasında başlamıştır. Fransa Kralı 1250'de Marunîlerin Haclı seferleri sırasında yaptıkları hizmetlere karşılık onlara bir "Charte" (şartname veya taahhütname) vermiş ve bu şartname de Marunîlere her türlü yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.⁸

Fransa Kralı XIV. Louis yayınlamış olduğu bildiriye, Suriye bölgesinde bulunan Marunîleri ve Katolikleri himayesi altına aldığını belirtmesi, bölgedeki Katoliklerin Fransa ile ilişkileri açısından yeni bir boyut kazandırmıştı. Fransa'nın başta Marunîler olmak üzere Katoliklere olan yakınlığı ilerleyen tarihlerde daha da ileri bir seviyeye taşındı.⁹

Fransızların amacı, Suriye ve çevresinde en kalabalık Hıristiyan grup olan Marunîleri kullanarak bölgede Hıristiyanları birleştirmektir. Katoliklerin hamiliğini üstlenen Fransızlar, kendi siyasi emellerini bölgede uygulamak için ilk olarak eğitim ve sağlık alanında çalışmalara başladılar. Fransız okulları yoğun olarak 1860-1885 yılları arasında açılmıştır. Bu durumun sebebi ise hem 19. yüzyılın misyonerler açısından bir rekabet dönemi olması, hem de zayıflayan Osmanlı Devleti üzerindeki faaliyetleri artırma çabalarıdır.¹⁰

Fransızlar, kendi içerisinde Cizvit, Lazarist ve Frer (Frère) olmak üzere üç farklı koldan çalışma yürütmekteydiler. Bunlar içerisinde en etkin olan grup Cizvitlerdi. Cizvitlerin bu bölgedeki faaliyetleri 1625'de başlamış, 1713'de kesintiye uğramış, fakat 1831'de tekrar aktif hale gelmiştir. Amerikalılar ise bölgeye 1820 yılında gelmişlerdir. Fransız misyonerlerin Suriye'ye geri dönmelerinde Amerikalı misyonerlerinin etkisi çok büyüktür. Çünkü Amerikalı misyonerler Presbiteryen idi ve Katolik Hıristiyanları, Protestan yapmaya çalışıyorlardı.¹¹

Fransız Sağlık Misyonu:

1897'de Osmanlı topraklarında Fransızlara ait 59 ibtidaî (ilkokul), 40 rüştiye (ortaokul), 28 idadî (lise) olmak üzere toplam 127 eğitim kurumu bulunuyordu.¹² Bu kurumların büyük bir bölümü Cizvitlere aitti. St. Joseph Üniversitesi, bölgenin en büyük eğitim ve sağlık kompleksi olmasının yanı sıra Fransızların Suriye bölgesindeki sağlık misyonunun da merkeziydi.¹³

Misyoner sağlık kurumları, bir kompleks şeklinde inşa edilmiş ve işletilmiştir. Bir taraftan tıp eğitimi için fakülte, diğer taraftan tedavi ve araştırma yapmak için hastane, tamamlayıcı unsur olarak da eczane açmışlardır. Fransa ve onun kültürü ile güçlü bir bağ kuran üniversite, zamanla Suriye ve Lübnan için kültürel bir merkez haline gelmiştir. Saygın ailelerin birçoğu, çocuklarını okutmak

için bu üniversiteye göndermiş, 1920'lerde Fransız Manda yönetimi altında bir Lübnan ve Suriye Devleti kurulduğu zaman, devlet memurları genel olarak St. Joseph Üniversitesi mezunları arasından seçilmiştir.⁹

St. Joseph Üniversitesi, Beyrut'un Eşrefiyye mahallesinde 1883'de yatılı ve gündüzlü olmak üzere tıp fakültesi olarak kurulmuştur. Fakülte resmi izin alınmadan ruhsatsız eğitim vermeye başlamıştır. Okulun yapımı için gerekli olan meblağ Fransa Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmıştır. Fransa Milli Eğitim Bakanlığı, ayrıca yıllık ortalama 50.000 Frank ödenek göndermiştir. St. Joseph Tıp Fakültesini Marsilya isminde Cizvitli bir Papaz idare etmiştir.⁹ Fakültenin Cizvit bir papaz tarafından idare edilmesi misyoner kimliğe sahip olduğunun açık göstergesidir.

Fakültenin hocaları Paris Dar ül-Fünun Tıbbiyesi ile Montpellier Tıp Fakültesi mezunlarından oluşturulmuştur. Fransız sağlık misyonerlerinin Fransa'daki çeşitli sağlık örgütlerinin üyesiydiler. Dr. Deborah, Paris Hastaneler Birliği ve Paris Tıbbiye-i Encümeni, Dr. Julius Ruye ise Paris Kadın Hastalıkları topluluğu üyesi idiler. Bu yönüyle sağlık misyonerleri kendi alanlarında saygın toplulukların üyesi oldukları gibi, uzman oldukları alandaki gelişmeleri yakından takip etmekteydiler. Doktorlar tıp eğitimi vermenin yanı sıra bölgedeki hastalarla da ilgilenmekteydiler. Kendi özel muayenehanelerinde veya evlerinde hasta kabul ettikleri gibi hastaların evlerine de giderek ücret karşılığında muayene ve tedavi yapmaktaydılar. Bu durum misyonerlerin halkla daha samimi bir ortamda irtibata geçmelerini ve yakınlaşmalarını sağlıyordu.⁹

Doktorlardan Osmanlı Devleti'nde çalışma ruhsatına sadece Dr. Ruye sahipti, diğer doktorlar ise ruhsatsız çalışmaktaydılar. Mösyö Baldi idaresinde Fransa Eczanesi adıyla eczane de işletilmekteydi ve bu eczane de ruhsatsızdı. Tıp Fakültesi başta olmak üzere, eczane ve diğer ruhsatsız çalışan Fransız kurumları için çeşitli defalar devlet merkezine başvurarak ruhsatname almaları, Suriye sıhhiyesi tarafından telkin edilmiş olmasına rağmen, bu uyarılar dikkate alınmayarak ruhsatsız çalışmaya devam etmişlerdir.^{1,9}

St. Joseph Tıp Fakültesinde fizik, kimya, biyoloji, eczacılık dersleri için uygun laboratuvarlar bulunuyordu. Bu laboratuvarlarda her türlü kimyevi maddenin yanında çeşitli alet ve gereçleri de vardı. Anatomi için gerekli örneklerle cerrahiye ait salonları da mevcuttu. Bakteriyoloji için uygun muayene alanlarına yer verilmişti. Tıp Fakültesindeki araç ve gerecin tahmini fiyatı 350.000 Frank idi. Bunlardan başka, on binin üzerinde kitaba sahip bir kütüphanesi bulunuyordu. Kütüphanenin değeri ise tahmini 15.000 Frank idi.^{1,9}

St. Joseph Tıp Fakültesinde eylül ayında başlayan eğitim haziran ayında bitmekteydi. Her eğitim yılı sonunda sınav yapılmayıp, dört yıllık eğitimin sonunda mezuniyet sınavı yapılmaktaydı. Bu sınav Fransa'dan gelen bir komiser eşliğinde okulda oluşturulan bir komisyon tarafından yapılmaktaydı. Sınavdan başarılı olanlar Fransa Eğitim Bakanlığına bildirilerek, Paris Dar ül-Fünun Tıbbiyesi ismiyle diplomaları, Beyrut Fransa Konsolosluğuna gönderilerek hak sahiplerine teslim edilirdi. Bu sınavlar 1890 ve 1891 yıllarında yapılmıştır. Sınavlara Bordoaux Tıp Fakültesinden Dr. Peter ve Lyon Tıp Fakültesi Dekanı Mösyö Lorti komiser unvanıyla katılmışlardı. Komiserler Fransa Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilmiştir. Yapılan bu sınavlarla ilgili Osmanlı Devleti'ne herhangi bir bilgi verilmemiştir.^{1,9} Mezuniyet sınavı için özel bir heyetin Fransa'dan gelmesi, Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlık sistemini yeteri kadar denetleyemediğini göstermektedir. Ayrıca, St. Joseph Tıp Fakültesinin, Paris Dar ül-Fünun Tıbbiyesi ismiyle diploma vermesi Fransa'nın bölgeye verdiği önemin de bir göstergesidir. Bu uygulamayla, başta Suriye bölgesi olmak üzere Osmanlı'nın değişik yerlerindeki zengin aileler çocuklarını bu okula göndermişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu Beyrut ve Cebel-i Lübnanlı olup içlerinden bir kısmı Şamlı, İzmirli ve İskenderiyeli idi. Fransızların sadece doktor ve eczacı mezun edip diğer sağlık personeli yetiştirmemeleri de sağlık alanındaki çalışmalarda Amerikalı misyonerlerin gerisinde olduklarını gösteriyordu.^{1,9}

İngiltere asıllı Isabel Burton, görevli olan eşiyile birlikte geldiği Suriye bölgesinde ziyareti sırasında kaleme aldığı "*Inner Life of Syria*" isimli eserinde, Cizvitlerin vermiş oldukları eğitim seviyesinin çok yüksek olduğundan bahsettikten sonra bu okullarda görev yapan öğretmenlerin birçoğunun eski Fransız asilzadeleri ve rahibeler olduklarını, bu okullara devam eden kız çocuklarının Fransız leydisi gibi göründüklerini ifade etmiştir.¹⁴ Aslında bu ifadeleriyle Isabel Burton, Fransız misyonerlerin

öğrencilerini eğitimle birlikte kendi yaşam ve inanç sistemlerini de kabul ettirdiklerini dile getirmiştir. Kendi kültürlerini kabul ettirebilecek bir ortamın oluşması için okullarında kılık-kıyafeti serbest bırakmışlardı.¹

Halkla ilişkiler konusunda Osmanlının durumu ile Fransızların yaklaşımını anlamak açısından Atay'ın satırlarını okuyalım:¹⁵

“Bir gün Kurmay Başkanı bana demişti ki: Suriye’de bizim ne kadar temelsiz olduğumuzun en iyi misali nedir bilir misiniz? Yüzüne baktım. Şu sekiz yaşındaki çocuğun korkudan bana selam duruşu.”

“Hıristiyan ve Müslüman kibar Beyrut halkı: Bunlar da başka türlü levantenler. Beyoğlu, Ermeni ve Rum kadınlarının başka türlü Frenkleşmişleri idiler.”

Fransız – Amerikan – Osmanlı Rekabetinin Bölgeye Yansıması:

Fransa ve Amerika'nın bölgedeki sağlık alanında rekabeti altyapı olarak mükemmel tesislerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. St. Joseph Tıp Fakültesi için Beyrut'a hastane de yaptırılmıştır. Bu hastane, eğitim ve araştırma hastanesi olarak kullanılmaktaydı. Okulda eğitim gören öğrenciler üçüncü ve dördüncü sınıftan itibaren her gün hastanede üç saat poliklinik ve ameliyathanelerde görev alırlardı. Hastaneye yıllık 1500 Franklık tahsisat, Fransa Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilmekteydi. 80 yataklı olan hastanede her mezhepten kadın, erkek ve çocuğa hizmet verilmekteydi. Ücretli özel hastalar için iki koğu ayrılmıştı. Tıp fakültesindeki doktorlar Beyrut şehrinde pazar günü hariç belirli mahallelerde her gün sabah, hastalara ücret almaksızın muayene ve tedavi hizmeti verirlerdi.¹ Bölge halkının güven ve sempatisini kazanmak için sağlık hizmeti, genel itibarıyla ücretsizdi.

Osmanlı Yönetiminin Misyonerlerin Çalışmalarına Karşı Alınacak Önlemlerle İlgili Çalışmaları ve Şam Tıp Fakültesi:

Misyoner faaliyetleri nedeniyle hazırlanan raporlardan, Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa'nın kaleme aldığı raporda misyoner kurumlarını kapatmanın sıkıntı yaratacağını bunun için bunların sıkı denetimden geçirilmesi ve bu okullara alternatif olacak kurumların açılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶

Maarif Nazırı (Eğitim Bakanı) Zühtü Paşa'nın hazırladığı başka bir raporda ise, bu kurumları teftiş etmek istediklerinde bu kurumların müfettişleri kabul etmediklerini, hemen bağlı oldukları konsoloshane ve oradan sefarete müracaat edilmesini talep ettiklerini ifade etmiştir.¹⁶ Zühtü Paşa'nın da ifade ettiği gibi, bu kurumları teftiş etmek Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlardan dolayı, neredeyse imkânsız gibiydi. Bu nedenle bu kurumların zararlı faaliyetlerine karşı yapılabilecek en mantıklı uygulama, bunlara karşı alternatif kurumların açılmasını sağlamaktı. Misyonerlerin sağlık alanındaki faaliyetlerine karşılık alternatif olacak ve bu kurumlarla rekabet edebilecek tıp fakültesi ve hastane açılması planlanmıştır. Buna ilişkin raporun sonunda “netice” başlığı altında bölgedeki misyonerlerin çalışmalarına karşılık yapılması gerekenler şu şekilde ifade edilmiştir: *“Suriye bölgesi uzun yıllardır Osmanlı Devleti'nin egemenliğindedir. Bu coğrafyanın önemi bilinmektedir. Özellikle Beyrut coğrafyasının eğitim seviyesi pek yüksektir. Suriye bölgesinde yaşamış olan büyük evliya ve müderrisler bölgenin zekâ ve ilim seviyesinin ne denli yüksek olduğunu ispatlamaktadır. Misyonerlerin kurdukları okullarda 15 bin civarında öğrencinin eğitim aldığı biliniyor. Halkın genel isteği bu bölgede iptidâî (ilkokul), rüştiye (ortaokul), idadî (lise) ve yüksek okul düzeyinde çeşitli eğitim hizmetlerini bizatihi devlet tarafından verilmesi idi. Böylelikle Suriye vilayeti gençlerinin ahlak-ı milliyesi pekiştirilecek ve vatan sevgisinin artırılması sağlanacaktır. Tıp fakültesinin açılması ile misyonerlere ait tıp fakültelerine olan rağbet azalacak ve böylece gençlerin muzır düşüncelere hedef olmaktan kurtulmasını sağlayacaktır. Eğitim gördükleri alanda devlet ve milletlerine hizmet edeceklerdir. Bu sebeptendir ki bölge de bir tıp fakültesinin açılması ehemmiyet arz etmektedir. Tıp fakültesinde Arapça ve Osmanlıca eğitim verilmesi bu okula ilgiyi artıracaktır”.*¹⁶

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Suriye bölgesindeki gençler zeki olmalarına rağmen eğitim alabilecekleri yüksekokulları bulunmamaktaydı. Bu boşluğun misyonerler tarafından doldurulduğu, ancak misyonerlerin bir taraftan sağlık eğitimi ve hizmet verirken Suriyelilerin devlet ve milletine karşı düşmanca duygularla donatıldığı tespiti yapılmıştır. Bu sebeple gençlerin milli ahlaklarının korunması için misyoner kurumlarına alternatif olacak kurumların açılması öncelikli hedef olarak benimsenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Osmanlı Devleti, Suriye bölgesinde tıp fakültesi ve hastane

açmayı planlamış, ilk olarak Beyrut şehri düşünülmüş, fakat Suriye vilayetinin merkezi olması ve misyoner faaliyetlerinin Beyrut'a göre daha az olmasından dolayı Şam şehrinde açılmasına karar verilerek,1903'te kendine özgü boyutu olan Şam Mekteb-i Tıbbiyesi'ni kurmuştur. Osmanlının bu üçüncü ulusal tıp okulu varlığını 15 yıl sürdürmüş,¹⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra 15 Eylül 1916'da Beyrut'a taşınmıştır.⁴

İstanbul Mekteb-i Tıbbiyeleri Seririyat-ı Dahiliye Muallimi (İç Hastalıkları Kliniği Prof.) Dr. Feyzi Paşa (Fezullah İzmidî, 1845-1923), 1903 (1319) yılında Şam'da baş gösteren kolera salgını ile mücadele için görevlendirildiğinde, Şam Tıbbiyesi'ni kurma görevini de üstlenmiştir. Hem kolera ile savaşını, hem de Şam Tıbbiyesi müdür vekili ve ders nazırı sıfatıyla tıbbiye açma çalışmalarını bir arada sürdüren Fezullah İzmidî, Şam'da Salihye caddesinde bulunan komiser Ahmed Efendi'nin konağını kiralarak, 5 Ekim 1903 (22 Eylül 1319) tarihinde törenle Şam Tıbbiyesi'ni açmıştır. Vakayı-i Tıbbiye'de "Şam Tıbbi Topografisi" ile ilgili bir yazısı yayınlanmıştır.¹⁸

Fakültenin bir müdür, bir müdür yardımcısı ve 22 öğretim üyesi olmak üzere toplam 24 personelle eğitim vermesi planlanmıştır. Eğitim kadrosu tıp eğitiminin tüm bölümlerini kapsayacak şekilde ve bölgedeki misyoner okulları ile rekabet edecek düzeyde hazırlanmıştır. Fakültede çalışacak hocalara verilecek ücretler incelendiğinde senelik olarak verilmesi düşünülen ücretlerin bu bölgeye, öğretim üyelerinin gelmesini teşvik edecek düzeyde yüksek tutulduğu görülmektedir. Şam Mekteb-i Tıbbiyesi açıldıktan sonra eğitim kadrosu 15 muallim ve 11 asistandan oluşmuştur.⁴ İdare heyetinde bir müdür, bir muhasebeci, bir kâtip, bir eczacıbaşı, bir alet memuru, bir müze memuru, bir ser-mubassır, mubassır (okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kimse), bir imam ve 12 hademeye görev verilmiştir. Planlamada 46 personelin çalıştırılması düşünülmüşse de Şam Mekteb-i Tıbbiyesi ve Hastanesi 21 personelle hizmet vermeye başlamıştır. Kadrosunun planlanan seviyenin gerisinde olmasına rağmen, devletin mevcut durumu düşünüldüğünde planlanan hedefe yakın olduğunu söylemek mümkündür. En fazla harcamayı gerektirenler, fizik, kimya malzemeleri ile ameliyat malzemeleriydi. Yapılan tüm hesaplarla, misyoner okullarıyla rekabet edebilecek şekilde bir eğitim ve öğretim ortamı oluşturma amaçlanmıştır. Bu nedenle tıp fakültesi ve eczacılık bölümü için hem teorik, hem de uygulamalı eğitimde gerekecek laboratuvar, araç ve gereç alımı düşünülmüştür.⁴ Sadece tıp fakültesi için değil, aynı zamanda kurulması planlanan hastane için de bir çalışma yapılmıştır. Hastanede yatacak hastalar için, elbise, terlik, don, gömlek, çorap, ayakkabı gibi temel ihtiyaçların tamamı hesaplanarak bütçe hazırlanmıştır. Misyonerlerin ücretsiz verdiği hizmetlere alternatif olacak şekilde, hastaneye gelecek tüm hastalara, bedelsiz hizmet verilmesi hedeflenmiştir. Böylece, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bir plan yapıldığını da görülmektedir. Hastanede 25 hizmetlinin görev yapması planlanmış, bu görevlilerin giysileri ve tahsisatları için de bütçe giderlerinde, gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Hastalar ve personel için çıkarılacak yemek için de yüklü bir meblağ bütçeye eklenmiştir.⁴

Açılacak hastane 40 yataklı olarak planlanmıştır. Hastanedeki bir oda için, karyola, karyola minderi, karyola tahtası, yün yatak, yün ve pamuk yastık, yorgan, yatak çarşafı, yorgan çarşafı, yastık yüzü ve hasta dolabı malzemelerinin toplam maliyeti 575 kuruş olmak üzere kırk yataklı hastane için 23.000 kuruşluk bir maliyet hesabı yapılmıştır. Yukarıda verilen hesaplamalara ek olarak hastane için 12.000 kuruşluk bir diğer gider kalemi daha bütçeye eklenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda kurulacak tıp fakültesinde görev alacak muallim ücretleri ile idari personel ücretleri hariç olmak üzere, hastalar için gerekli olacak malzemeler, fakülte araç ve gereç ücretleriyle kırk yataklı hastanenin toplam olarak 934.325 kuruşluk paraya mal olacağı planlanmıştır. Bu meblağın Osmanlı Devleti'nin o zamanki şartları göz önüne alındığında büyük bir yekûn tuttuğu muhakkaktır. Bu meblağın doğrudan merkezi bütçeden karşılanması ise kesinlikle mümkün değildi. Bu sebeple, bölgede açılması planlanan tıp fakültesi ve hastane için, gerekli olacak malî kaynağın temini için Osmanlı Devleti farklı arayışlar içine girmiş, sonuçta "zebhiyye rüsumu"na (kasaplardan, kestikleri hayvanlar için alınan vergi) küçük bir zam yapılarak buradan elde edilecek gelirin bir bölümünün Girit muhacirine ve bir bölümünün de Şam Mekteb-i Tıbbiye-i mülkiyesine gönderilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde elde edilen gelire ilk olarak Şam'da Salihye Caddesi'ndeki Ziver Paşa Konağı kiralanarak tıp fakültesi eğitime başlamış, 1914'de ise fakültenin kendi binası yapılarak eğitimine burada devam etmiştir.⁴ Hastane olarak ise Şam Hamidiye Gureba Hastanesi kullanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında tıp eğitiminde ciddi aksamalar olmuş, İstanbul işgal altındayken tıp fakültesinde de bir grup Fransız hocanın eğitime ağırlıklarını koymasına gündeme gelmiştir. Osmanlı döneminin sonu ve cumhuriyet döneminin başı çerçevesinde uygulamalı derslere ve sağlığı koruma yaklaşımına verilen önem belirgin biçimde artmıştır. Kız öğrencilerin fakülteye kabulü ilk kez 1922'de gerçekleşmiştir.¹⁷

DEĞERLENDİRME

Misyonerlik, çeşitli alanlarda hizmet vererek kendi siyasî, idarî, dinî vd. ideolojilerini yerleştirme çalışmalarıdır. Suriye, misyonerlerin çok çeşitli alanlarda ve değişik amaçlarla buldukları bir coğrafya olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Geçmişte misyonerler başta eğitim ve sağlık alanında sundukları hizmetlerle bölge insanına yakınlaşmaya çalışmışlardır.

İşte, bu yakınlaşma ile bölge halkının Fransa, Rusya, ABD ve İngiltere ülkeleri ve görevlilerine karşı sempati ve ilgiyle yaklaştıklarını fark eden Osmanlı yönetimi, birçok alanda bölgeye yapması gereken yatırımları, çoktan beri yapmadığını anlamıştır. Yatırım ihmali konusu sadece Suriye bölgesine özgü değildi, bütün taşra bu durumdaydı. Bölgenin jeopolitik açıdan nispeten daha önemli olması nedeniyle, hem sağlık hem eğitim alanını aynı anda kapsayacak Tıp Fakültesi yatırımını yapmış bulunan ABD ve Fransa'ya karşı, kendi halkını kendi tarafına çekebilmek üzere, bir rekabet aracı olarak Suriye bölgesine bir Tıp Fakültesi yapma zorunluluğunu gündemine almıştır.

Misyonerlerin Suriye'de sağlık alanındaki çalışmaları iki kısma ayrılmaktaydı. Birincisi hastaları tedavi etmek üzere, dispanser, muayenehane ve eczane açmak; ikincisi sağlık eğitimi vermektir. Sağlık eğitimine önem verme hedefleri, bölgede sağlık alanında kendilerine özveriyle bağlı, nitelikli personeli yetiştirebilmek ve yetiştirdikleri insanlar aracılığıyla arzu ettikleri emellerine ulaşmaktır. Sağlık eğitimi verdikleri kesim genelde bölgenin ileri gelen ailelerinin çocuklarıydı. Nitekim, Fransızlar bölge idaresini ele aldıkları zaman bölgedeki kendi okullarından mezun olanları yüksek mevkilere atadılar.

Sağlık alanında yetiştirilen gençlere sunulan fırsatlar bu okulların prestijini sürekli arttırmıştır. Halk için sunulan ücretsiz hizmetlerle halkın saygınlığı ve sevgisini kazanmayı başarmışlardır. Doğal olarak misyonerler bunları fırsat bilerek gerçek emellerini uygulamaktan geri durmamışlardır. Amerikalılar bölgede özellikle Ermeniler üzerinde yoğunlaşarak Protestanlığı yaymaya çalışırken, Fransızlar, Katolikler ve Maruniler üzerinde etkili olmaya gayret göstermişlerdir.

Amerikalı misyonerler tıp, eczacılık, diş hekimliği ve hemşirelik eğitimi verirken, Fransızlar sadece tıp ve eczacılık eğitimi vermişlerdir. Amerikalı misyonerler teşkilatlarının maddi ihtiyaçlarını Amerika ve İngiltere'deki bağışlarla karşılarlarken, Fransızlar devletlerinin desteğiyle sağlamışlardır. Fransızların bölgedeki geçmişleri daha kadim olmasına rağmen, Amerikalılar bölgede daha etkili olmuşlardır. Amerikalılar uygulamalı sağlık eğitimine daha fazla ağırlık vermiş, buna göre müfredat hazırlamışlardır. Fransızlar ise teorik eğitime ağırlık vermişlerdir. Fransız sağlık misyonerleri ve kurumları genelde ruhsatsız olarak hizmet verirken, Amerikalılar ruhsatlı bir şekilde çalışmalarını yürütmüşlerdir.⁴

Hem Amerika, hem de Fransız kurum müdürlerinin ilahiyat mezunu, papaz olmaları da dikkat çeken bir özelliktir. Bir diğer ortak özellikleri ise misyoner sağlık kurumlarındaki doktorların saygın eğitim kurumlarından mezun olmalarının yanı sıra, her birinin alanında uzman olduğu çeşitli cemiyet ve kuruluşların üyeleri olmalarıydı. Misyonerler bölgenin toplumsal yapısına yön vermişlerdir. Bir taraftan milliyetçilik akımının gelişmesi için altyapı hizmeti sunarken diğer taraftan bölgede eğitimli, kültür seviyesi yüksek yeni zümrelerin oluşmasını da sağlamışlardır. Örneğin, Beyrut'ta 1893-94 tarihinde hastane dışında çalışan doktor sayısı 30 iken bu sayı, 1908-9 da 54 olmuştur. Yine 1893-94 tarihinde 20 olan eczane sayısı ise 1908-9 tarihinde 30'a yükselmiştir.^{1,4}

Suriye bölgesinde sağlık alanında Fransa ve Amerikalı misyonerlerin rekabeti, donanımı gelişmiş, kapasitesi yüksek bir tesisleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan modern ve gelişmiş tıp fakülteleri, hastaneler ile alanında uzman sağlık personelinin bölgede bulunması Osmanlı Devleti'ni bu rekabet ortamında kendine yer bulabilmek için yatırımlar yapmaya mecbur kılmıştır. Devlet, misyonerlerin bölgede sağlık alanındaki çalışmalarının farkındaydı. Misyonerlerin çalışmalarına karşı tedbirlerin başında bölge halkının ihtiyaç duyduğu hizmeti verebilecek, doktor, eczacı başta olmak üzere çeşitli sağlık personelinin yetiştirilmesini sağlayacak eğitim kurumlarının açılması için detaylı bir planlama

yapılmıştır. Alınmak istenen tedbirler doğru yönde ise de mevcut imkânlar nedeniyle uygulamalarda zorluklar çekilmiştir. Özellikle maddi kaynak yetersizliği nedeniyle alınması düşünülen önlemlerde gecikmelere neden olmuş, yaşanan gecikmeler misyonerlerin bu alanda daha aktif olmalarına fırsat vermiştir. Misyonerler özellikle sağlık eğitiminde vermiş oldukları eğitimin kalitesi, mevcut imkânları ve mezun ettikleri öğrencilere sundukları farklı ülkelerde geçerli olan diplomaları ile tercih edilebilirliklerini hep korumuşlardır. Öne sürdükleri ağır şartlara rağmen sürekli rağbet görmüşlerdir. Günümüzde sağlık alanında halen bölgenin en fazla tercih edilen eğitim kurumları misyonerlerin kurmuş oldukları bu kurumlardır. Buradan, eğitim yatırımlarının, özellikle de sağlam temellerle kurulurlarsa, ileriye yönelik politikalar için ne denli önemli ve uygun yatırımlar olduğu anlaşılmaktadır. Suriye’de Arapça tıp eğitimi yapan Haydarpaşa Tıbbiyesi öğretim üyelerinin 1903’te kurdukları Şam Tıbbiyesi’nin günümüze yansımaları olan bir durumu da değerlendirmelerimize katalım: Bugün hemen bütün Ortadoğu ülkelerinde, yalnızca tıp değil, tüm yüksek öğrenim İngilizce ya da Fransızca yapılmaktadır. Bunu iki istisnası Suriye ve İran’dır. Diğer Arap ülkelerinde, yalnızca eğitim değil, hastanelerdeki hasta dosyalarının bile İngilizce olmasından çıkarılacak dersler vardır.

Bu makalede, Osmanlı Devleti’nin Suriye bölgesindeki sağlık ve eğitim durumu, belgeleriyle göz önüne serilmiş oldu. Esasen, diğer bölgelerde de, sağlık, eğitim, teknoloji vb yatırım ve hizmetler açısından durum bundan farklı değildi. Osmanlı Devleti, savaşlar, isyanlar, önceki padişahlar zamanında verilen ve kaldırılması gerekirken giderek yaygınlaştırılan kapitülasyonlar ve diğer tavizler nedeniyle zengin bir devlet bütçesine sahip değildi. Üstüne üstlük, 1881’de II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti’nin iflasını kabul ve ilan eden ünlü 1299 Muharrem Kararnamesini imzalamıştı. Devletin maliyesi, borçlusu olduğumuz Avrupalı ülkelerin oluşturduğu konsorsiyum, “Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi” tarafından kontrol ediliyordu.¹⁹ Aslında, bütçenin nispeten rahat olduğu dönemlerde de taşraya yatırım konusu her zaman ihmal edilmişti.

Dünyanın o zaman geldiği, güncel ve modern anlamda öğretmen yetiştirecek kurumlar henüz emekleme safhasındaydı.²⁰ Yüksek öğretim konusunda da geç kalınmıştı, Üniversite konumundaki tek kurum olan Darülfünun bir açılıyor bir kapatılıyordu.²¹ Osmanlı Devleti’nde eğitim bir elden kontrol edilmiyordu, eğitimde tedrisat her yerde aynı olmadığı gibi kalite sorunu da vardı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Beyrut’taki Amerikan ve eski Fransız Koleji ve liselerine benzer modern Türk okulları açmak istiyordu. Ona göre, bu okullar sırf öğretim ve eğitim üstünlüğü ile kız ve erkek Beyrut çocuklarını kendi tarafımıza çekeceklerdi.¹⁵

Genel değerlendirme yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti’nin, eğitimde bütün ülkede aynı kalitenin hedeflenmesi anlamına gelen “Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanunu”nun²² ne denli hayati bir kanun olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Çelik K. Misyonerlerin Suriye’de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri İle Şam Tıp Fakültesinin Açılmasına Dair Bir Rapor. The Journal of Academic Social Science Studies 2014;29:139-164.
2. Şişman A. Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler, İçinde: Türkler (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 14, Ankara, 2002, s.173.
3. Şemseddin Sami, “Şam”, Kamusu’l alam, C.IV, İstanbul, 1894, s.2824.
4. İhsanoğlu E. Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Fakültesi. Ankara, AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları, 1999.
5. Akgün S. Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları. OTAM 1992;3:2-6.
6. Tevetoğlu F. Amerika Birleşik Devletleri ve Ortadoğu. Türk Kültürü Dergisi 1985;266:381-391.
7. Jessup HH. Fifty Three Years In Syria, C.II, New York, 1910, s.802-805.
8. Arı T. Geçmişten Günümüze Orta Doğu (Siyasi, Savaş ve Diplomasi). İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2004, s.109.
9. Işık R. Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan’da Bağımsız Bir Hıristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2005;15:415-421.
10. Bolat G. Mf. Mgm-7/39-40 Numaralı Defterlerin Transkripsiyonu ve Suriye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2006, s.127-128.
11. Soy HB. Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar. Bilig 2004;30:173-200.
12. Necdet Sevinç N. Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri. İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları, 2007, s.165.
13. Çelik K. Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut 1839-1918, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s.150.
14. Burton I. Inner Life of Syria, Palestina and The Holy Land, London, 1875, s.269.
15. Atay FR. Zeytinadağı. İstanbul, 2015, Pozitif yayınları, s.77, 89.
16. Akyüz Y. Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları İle İlgili Orijinal İki Belge. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Ankara, 1970;3:126-9.

17. Ataç GA. Tıp Fakültesi. İstanbul, İstanbul Darülfünunu Yayını, 1925.

18. Neşet Ö. Doktor Feyzi Paşa (1261-1243). Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası. 1339;5:509-511.

19. Kıray E. Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 32-34.

20. Abazoğlu İ, Yıldırım O, Yıldızhan Y. Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (UTEB) 2016;4:143-160.

21. <http://www.filozof.net/Turkce/nedir-ne-demek/12044-darulfunun-nedir-ne-zaman-acildi-neden-kapatildi-tarihcesi-hakkinda-bilgi.html> Erişim: 20.02.2017

22. Sarpkaya R. Eğitim birliği yasası açısından liselerdeki eğitimin durumu. Amme İdaresi Dergisi 2003;36:123-142.

MERSİN İLİNDE BİR KADIN ŞIFACI

A woman healer in Mersin

Meryem Türkan ERER¹, Döndü CAN²

¹Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Mersin/Türkiye,
²Okutman, Mersin Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, Mersin/Türkiye

ÖZ

Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin kullandığı yöntemler, halk tıbbi uygulamaları tecrübeye dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılarak oluşan tedavi yöntemleridir. Bu yöntemleri uygulayan kaynak kişilere ulaşılarak özgün iyileştirme pratiklerinin toplanması ve bu bilgilerin kayıt altına alınması tıp tarihi açısından önemlidir.

Topluma sağlık hizmeti sunan sağlık profesyonellerinin, yapılmakta olan geleneksel uygulamaların farkında olmaları, onlara toplumun sağlık gereksinimlerini belirlemelerinde yardımcı olacaktır. Bu bağlamda yaptığımız bu çalışmada, günümüzde yaşayan kadın şifacının yaptığı uygulamaların değerlendirilmesi amaçlandı.

Kaynak kişiye araştırmacılar tarafından 20.02.2016 tarihinde Mersin İli Silifke ilçesi, Uzuncaburç köyünde ev ziyareti yapıldı. Görüşmeyi kabul etmesi sonrasında amacımız hakkında kaynak kişiye bilgi verildi, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze görüşüldü.

Kadın şifacımız, ağırlıklı olarak kadın hastalıkları ve doğum eylemi konusundaki uygulamalarla ilgilenmektedir. Araştırmadaki kaynak kişi kadın şifacı/halk ebesi okur-yazar, 86 yaşında, uygulamalarına 50 yıl aktif olarak devam etmiştir. Şifacı Uzuncaburç Köyünde ve yakın köylerde 82 kadına doğum yaptırdığını belirtmiştir. Halk ebesi kadın hastalılarında, doğumda ve diğer sistemik hastalıklarda dinsel, bitkisel, hayvan kökenli tedaviler uygulamaktadır. Halk ebesinin uygulamaları ile tarihte ve günümüzde Anadolu'nun diğer yörelerinde ve tarihi tıp eserlerinde yapılan uygulamalar karşılaştırıldı. Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin özgün uygulamaları halk hekimliğine, tıp tarihi, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması önemli olmakla birlikte, yapılan bazı uygulamaların tıbbi sakıncaları olabileceğini, modern tıp uygulanmasının gecikmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: halk ebesi, kadın şifacı, geleneksel tıp, doğum.

ABSTRACT

The methods used by the midwife or traditional woman healer are the treatment methods formed through the practices of folk medicine based on the experience transferred from generation to generation. Reaching the resource persons practicing these methods, it is important in terms of the history of medicine to collect the unique healing practices and register this information. Being aware of the traditional practices carried out will help the health professionals, servicing for the health care of community, and determine the health needs of it.

In this context, our study aims to evaluate the practices of a woman healer living today.

Traditional woman healer was visited to home by researchers in the village of Uzuncaburç Silifke, Mersin Province on 20 of February 2016. After the healer's approval the researchers informed her about the purpose of the study and using the in-depth interview technique, they had face-to-face talk with her. The woman healer is mainly interested in the practices of the treatment of gynecological diseases and other systemic diseases.

The resource person in this research is 86 years old, literate and has continued her practices actively for 50 years.

The healers told that she gave birth to 82 women both in the village of Uzuncaburç and in nearby villages. The midwife is applying religious, vegetable and animal origin treatments in giving birth and for other systemic diseases. The midwife's practices were compared with the practices mentioned in ancient medicine books, and the practices done in other regions of Anatolia. Although it is important to register this kind of information since the unique practices of the traditional woman healer and midwife will contribute to the folk medicine, medical history, traditional treatment and care practices, it is possible to say that some of the applications may cause medical drawbacks and delay the implementation of modern medicine.

Keywords: Midwife, women healer, traditional medicine, birth.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):82-90

Geliş Tarihi - Received: 01.11.2016; Kabul Tarihi - Accepted: 22.12.2016

İletişim - Correspondence Author: Meryem Türkan ERER, Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik AD-Mersin University High School of Health, Department of Nursing, 33343, Çiftlikköy/Mersin-Türkiye.

turkanerer@gmail.com

Giriş

Uygarlıklar beşiği Anadolu farklı kültürel zenginliğin bir arada olduğu ve kaynaştığı bir yapıya sahiptir. Bu kültürel zenginlik, aynı zamanda mistik yapıdan deneyime-bilimselliğe doğru yolculuk yapan tıbbi uygulamaları da içermektedir. İnsanlık tarihi içinde hastalıklarla mücadele, gebe bakımı, doğum ve zor doğuma yardım yöntemleri, binlerce yıllık bu bilgi birikimiyle gerçekleştirilmektedir^{1,2}.

Yaşamın başlangıcını oluşturan doğum, her toplumda, her zaman mutlu bir olay olarak kabul görmüştür. Böylece doğum süreci, kadının gebe kalma isteğinden başlayarak yüzlerce âdetin, inancın, dinsel-büyüsel kökenli işlemin uygulanmasıyla adeta bu pratikler tarafından yönetilmektedir^{3,4}. Doğum üzerine yapılan uygulamalar toplumlar arasında farklılık göstermekle birlikte mistik, büyüsel, tecrübeye veya bilimselliğe dayalı olup olmamasına göre değişiklik göstermekte, sonuçları kadın ve bebek için hayati önem taşımaktadır⁵.

Tarihte uzun dönemler boyunca doğum fizyolojik bir olay olarak görülmüş, kadının yardımsız veya profesyonel olmayan yardımla doğurabileceğine inanılmış, modern tıp sadece sorunlu durumlarda kullanılmıştır. Bu dönemde kadının sosyo-kültürel konumu, sorununu ifade etmesinde ve muayene olmasında sınırlayıcı etkiye sahip olmuştur. Kadınlar doğum sürecine yönelik sağlık bakımını erkek hekimlerden değil, ebelerden almayı veya Romalılarda olduğu gibi kadın hekimlerden almayı tercih etmişlerdir⁶.

Doğuma yardımcı gerçekleştiren kişiler tıp eğitimi almamış, bilgi ve becerilerini deneyimle elde etmiş geleneksel ebeler olmuştur^{7,6}. Halk ebesinin Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre tanımı; gebelik ve doğum sırasında kadına yardımcı olan, bağımsız çalışan, genellikle kadın olan, bir eğitim almamış, yeteneklerini kendisinden yaşlı geleneksel doğum yardımcılarında edinmiş veya kendi tecrübeleri ile deneyim kazanmış kişiler olarak tanımlanmaktadır⁸.

DSÖ'ye göre geleneksel tıp, fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlere özgü teori, inanç ve tecrübelerle dayalı-izahı yapılabilen veya yapılamayan-bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür⁹.

Birey ve toplumun inanç sistemleri, özellikle geleneksel toplumların hayat görüşlerinde önemli rol oynamaktadır. Geleneksel tıp sistemlerindeki iyileştirme pratikleri, nesilden nesile aktararak oluşmuş, biriktirilmiş bilgilerin ürünüdür. Geleneksel tıpta hastalığın nedeni ve algılanışı ile modern tıptaki tedavi, algılanış ve yöntemler kaçınılmaz olarak birbirinden farklıdır¹⁰. Modern tıptaki gelişmelerin çok hızlı olduğu günümüzde, geleneksel tıbbi uygulamanın sürekliliğini korumasındaki en önemli sebebin anlayış farklılığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Geleneksel yaklaşım, doğum sürecinde bireyi bütüncül (holistik) bir bakış açısıyla iyileştirmeyi hedefleyen sağlık hizmeti sunmaktadır⁴.

Geleneksel uygulamalar gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yaygındır. Afrika'da 500 kişiye bir şifacı varken, 40000 kişiye bir doktor düşmekte ve kırsal alanda bu sayı bir milyon kişiye çıkmaktadır. Bu geleneksel uygulamaların gelişmekte olan ülkelerdeki yaygınlığını göstermektedir. Geleneksel uygulamalar kültürlerden ve tarihten etkilenmektedir. Birçok ülkede örneğin; Singapur'da ve Kore'deki halkın %76-86'sı, geleneksel sağlık bakım sistemini yaygın olarak kullanmaktadır. 100 milyondan fazla Avrupalı sürekli tamamlayıcı tıp uygulamaktayken 1/5'i düzenli tamamlayıcı tıp uygulamalarını (ayurveda, yoga, hemostati) yapmaktadır¹¹. Measure¹² 1995-1996 yıllarını kapsayan çalışmasında hala dünyadaki 44 ülkede (%66), geleneksel ebelerin doğum yaptırdığını belirtmiştir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2013 verilerine göre Türkiye'de de gerçekleştirilen doğumların % 6,8'ini geleneksel ebe, akraba ve diğer kişilerin yaptırdığı bilinmektedir¹³.

Ülkemizde sağlık problemi yaşayan kadın, gerek maddi olanaksızlar, gerekse mahremiyetini korumak amacıyla birçok defa geleneksel tıba başvurmuştur^{2,4}. Özellikle kültürel değerlerimizden dolayı kadınların, mahrem olanı koruma düşüncesiyle kadın hastalıkları ve doğumla ilgili rahatsızlarda bu uygulamalara daha sık başvurduklarını söyleyebiliriz.

Yaşamakta olan geleneksel şifacı/halk ebelerinin kullandıkları yöntemler kültürden kültüre aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Geleneksel şifacı/halk ebelerinin uygulamaları, halk hekimliğine

özgün yöntemlerin, tıp tarihine, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması önemlidir. Bu çalışmada Mersin İli Silifke İlçesi Uzuncaburç köyünde yaşamakta olan kadın şifacı/halk ebesinin yaptığı uygulamaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Mersin İli Silifke İlçesi Uzuncaburç köyünde eşiyle yaşamakta olan kadın şifacı/halk ebesi kaynak kişi olarak alınmıştır. Kadın şifacı/halk ebesi 86 yaşında, okur-yazar, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Halk ebesi doğumla ilgili uygulamalarına 28 yaşında, üç çocuk sahibi olduktan sonra başlamıştır. Bugüne kadar 79'u evde, üçü hastanede olmak üzere toplam 82 doğum yaptırmıştır. Günümüzde hala doğum yapacak hastaların yanında hastaneye götürüldüğünü ve doğum yapacak kadına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. İki araştırmacı tarafından halk ebesinin yaşamakta olduğu doğal ortamında 20.02.2016 tarihinde Uzuncaburç Köyü'ndeki evine ziyaret yapılarak, görüşmemizin amacı hakkında kaynak kişiye bilgi verilmiştir. Ev ziyareti esnasında halk ebesinin yanında eşi de bulunmaktaydı. Görüşme sürecinde sorular sorularak, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, kaynak kişinin konuşma akışı bozulmadan üç saat görüşülmüştür. İzin alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

YAPTIĞI UYGULAMALAR

Bu çalışmaya konu olan kadın şifacı bir takım sistemik hastalıklarla ilgilenmekle beraber özellikle kadın sağlığı ve doğum ile ilgili geleneksel uygulamaları yapmaktadır. Yapmakta olduğu geleneksel uygulamaları annesi ve köyde yaşayan bir kadın şifacıdan öğrendiğini belirtmiştir. Annesinin doğum yaptıramayacak kadar yaşlandıktan sonra kendisine el verdiğini ifade etmiştir. El verme törenini kadın şifacı; *"El verecek kişi ile el alacak kişi el ele tutuşur, el alacak kişi 'Elini bana verdin mi?' diye üç kez sorar, el veren kişi 'Elimi sana verdim' diye üç kez cevaplar' böylece el verme töreni gerçekleştirilir"* diye ifade etmiştir. Halk ebesi el almadan da doğum yaptırdığını fakat el almanın toplumsal kabulde önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir.

Halk ebesinin uyguladığı geleneksel yöntemler gruplandırılarak aşağıda belirtilmiştir.

1. Gebe kalamayan kadına yapılan uygulamalar: Kadın şifacı gebe kalmak isteyen kadını boş bir odaya alarak sorular sorduğunu, hem karından hem de vajenden muayene yaptığını, muayeneyi ellerini yıkadıktan sonra çıplak elle yaptığını belirtmiştir. Şifacının muayene sonrasında kadına yapacağı uygulamalar farklılık göstermektedir.

a) Halk ebesinin uyguladığı ilk yöntem; kadın şifacı/halk ebesi göbeği düşen kadınların gebe kalamaması ile ilgili uyguladığı yöntemi *"Göbeği düşen kadının göbek duvarındaki damar yerinden kaydırdığında, rahim damarlarını da kaydırır. Bu durum kadının hamile kalmasını engeller. Muayene sonrasında kadının göbeğinin düşmüş olduğunu anlarsam, göbek çevresini ılık zeytinyağıyla sıvazlayarak masaj yaparım ve kayan damarı göbek deliğinden elle tutup yukarı kaldırarak yerine getiririm"* diye ifade etmiştir. Bu uygulama *"göbek kaldırma"* olarak adlandırılmaktadır. Kadın şifacı göbeği kaldırılan kadının o gece eşiyle birlikte olursa hamile kalabileceğini belirtmiştir.

b) Halk ebesinin uyguladığı ikinci yöntem; şifacı, kadının üşüttüğü için hamile kalamadığını anladığı durumlarda yaptığı uygulamayı adet kanaması bittikten sonra gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Halk ebesi, bir kova kaynamış suyun içine biraz inek sütü, arıç yaprağı ve rakı eklediğini, kadını bu kovanın buğusunda bacakları terleyince kadar oturttüğünü ve uygulama sonrasında kadını hemen sıcak bir yatağa yatırdığını, sonrasında göbek çekme işlemini yaptığını ve bütün bu uygulamaların ardından kadının o gece kocasıyla birlikte olmasını tavsiye ettiğini belirtmiştir.

c) Halk ebesinin uyguladığı üçüncü yöntem; halk ebesi bu yöntemi *"Başı olan (sarımsak, soğan vb.) bitkiler suyun içine atılarak kaynatılıp hemen sonrasında kadın kaynamış suyun buğusuna oturtulur. Bu uygulamanın ardı ardına üç gün tekrarlanması gerekir. Kadının bu uygulamayı tamamladıktan sonra kocasıyla birlikte olması gerekir"* şeklinde ifade etmiştir.

d) Halk ebesinin uyguladığı dördüncü yöntem; halk ebesi, başı olan bitkileri (sarımsak, soğan vb.) ve acı biberi iyice ezerek karıştırmakta, merhem kıvamına getirdiği karışımı gebe kalmak isteyen kadının kasıklarına sürüp, üzerini temiz bir tülbentle kapattığını, kadının bir müddet sıcak yatakta yatırılarak

uyumasını sağladığını, ardından da kadının kocasıyla birlikte olmasını tavsiye ettiğini belirtmiştir.

e) Halk ebesinin uyguladığı beşinci yöntem; vajenden muayene yapıldığında normalde rahim ağzının pürüzlü olduğunu, rahimi besleyen damar kaydığına ise rahim ağzının dümdüz olduğunu belirtmektedir. Halk ebesi ağrılı bir uygulama olduğu için yardımcı bir kadınla birlikte bu işlemi gerçekleştirmektedir. Uygulama sırasında kadın düz bir yere yatırılıp, ayakları bir başka kadının omzuna konarak pozisyon verilerek, vajinal açıklık sağlanmaktadır. Gebe kalmak isteyen kadının rahim ağzını elle tutup, yukarıya doğru çekerek, rahim düzeltilmektedir. Bu işlemin sonrasında çekilen damar geri kaymasın diye, ince bir tülbent içine tuz dökülerek sarılıp, kadının kasiğine sıkıca bağlanmaktadır. Kadın bu işlemde sonra yerde, bir saat kadar yatırılmaktadır. Daha sonrasında bir kovaya kaynatılmış süt katılıp, kova kenarına yastık koyularak, kadın sütün buğusunda bir saate yakın oturtularak, vajinal bölge iyice terletilmektedir. Bu uygulama sonrasında, çarşafın altına kadının bacaklarının arasına denk getirilecek şekilde yastık yerleştirilerek kadın yatağa yatırılmalıdır. Kadının başının altına yastık koyulmadan yatması, yerinden kalkmadan eşyle birlikte olması önerilmektedir. İlişki sonrasında kadın sabaha kadar sağa sola dönmeden, yerinden kalkmadan yatması sonucunda gebeliğin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Sabah kadın yataktan kalktığında, vajenden erkeğin menisi dışarıya akmazsa kadın hamile kalmış demektir. Gebelik sürecinde kadın yemesine, içmesine özen göstermesi, özellikle tuz tüketmemesi önerilmektedir.

2. Düşük yapan kadın: Halk ebesi düşük yapan kadına müdahale yapmamakta, hastaneye gitmesini söylemekte, düşük yapan kadının özellikle modern tıp uygulamalarını tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

3. Gebelik tespit etmede yöntemler: Halk ebesi kadının gebe kalmasıyla birlikte dış görünüşünde değişikliklerin olduğunu, en çok da yüzde değişimler olduğunu belirtmiştir. Gebelikte kadının kirpiklerinin tura tura (birbirine birleşik) olması, adet gecikmesinin (20 gün) olması, göbek ile rahim arasında düz bir çizginin, *“sürme çekilmiş gibi”* siyah olmasını gebelik belirtisi olarak kabul etmektedir.

4. Doğacak yeni bebeğin anne isteğine bağlı cinsiyet belirleme yöntemi: Halk ebesi *“İlişkiden sonra kadın sola yatarsa kız, sağa yatarsa erkek bebeğe sahip olur”* diye ifade etmektedir.

5. Bebeğin cinsiyetini belirleme yöntemi: Halk ebesi doğacak çocuğun cinsiyetini *“Gebeliğin ilk haftalarında kadının karnının sol tarafında bir damar seçirirse erkek, sağ tarafında bir seçirme olursa kız bebeği olacak demektir”* şeklinde ifade etmektedir. Başka bir cinsiyet belirleme yöntemi ise kadının gebe kaldıktan sonra hızlı bir şekilde kilo alması durumunda erkek, gebelik boyunca zayıf kalması durumunda kız bebeğin doğacağına göstergesi olduğunu söylemektedir. Gebelik sürecinde kadının sağ bacağı, sol bacağına göre daha çok şişerse erkek olacağı düşünülür. Ebeye göre, kadının yüzünün aldığı şekil çocuğun cinsiyetini belirlemede önemli bir ipucudur. Kadının yüzü çirkinleşirse (kız çocuğu annenin güzelliğini kendine aldığına) çocuğun kız olacağına, annenin yüzü güzelleşirse çocuğun erkek olacağına belirtisidir. Yine kadının dış görünüşünde gebenin yüzünde çiller artarsa kız, bunun aksine çiller olmazsa erkek bebek olacağına göstergesidir. Gebe tatlıyı çok yerse erkek, ekşiyi çok yerse kızı olacağına belirtisidir.

6. Doğum anında yapılan uygulamalar: Halk ebesi doğum anındaki uygulamalarında *“Doğum sancısı başlamış kadının rahimi iyice açılıncaya kadar yürütülmelidir”* diye ifade etmektedir. Bu uygulamayı yapmasını *“Doğum sancılarının başladığı andan sonra hareket etmek rahmin açılmasını sağlayıp ve doğumu kolaylaştırır”* şeklinde ifade etmektedir. Halk ebesi tarafından doğum olayını kolaylaştırmak ve ağrıyı azaltmak için gebenin sırt ve karın bölgesine sıvazlama işlemi yapıp ve dua okunmaktadır. Bebeğin rahmin ağzına gelip gelmediği elle kontrol edilip, bebeğin rahimden kolay çıkması için rahim ağzına zeytinyağı veya vazelin sürülerek masaj yapılmaktadır. Rahim ağzında bebek kafası iyice görüldükten sonra, kadının pozisyon tercihine göre doğumu yaptırılmalıdır. *“Bazı kadınlar çömelerek bazıları da yatarak olmak üzere iki doğum pozisyonunda bebeğin dünyaya gelmesi sağlanmaktadır”* şeklinde ifade etmiştir. Halk ebesi, *“Yatarak yapılan doğumun anne ve bebek için en sağlıklı pozisyonudur”* diye belirtmektedir. Şifacı doğum sırasında gebeyi ıkınması konusunda yönlendirmekte ve ıkınmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kadın şifacı/halk ebesi “Doğum sırasında karnın üst kısmından hafif çökülerek bebeğin daha rahat rahim ağzına inmesi sağlanır” şeklinde ifade etmektedir. Karına çökme işlemini halk ebesi

dışında bir yardımcı kadının yapması sağlanmalıdır. Eğer halk ebesine yardım eden birisi yoksa ebe bir eliyle karına bastırıp, diğer eliyle de bebeği doğurtulmaktadır. Halk ebesi doğum sırasında karına çökme uygulamasının önemli olduğunu, bu işlem yapılmazsa bebeğin arkaya gidebileceğini ve ölebileceğini belirtmektedir.

Zor doğum eyleminden biri olan bebeğin ters (makat) gelişinde, gebeye ebe tarafından yardım edilerek birkaç takla attırılmalıdır. Halk ebesi *“Takla atarken rahim içinde bebek dönecek böylece ters doğum önlenmiş olacaktır”* şeklinde belirtmektedir.

Halk ebesi zor doğum eyleminde bebeğin yüzü rahim ağzındaysa (yüz geliş), *“çocuk çenesinde hafifçe biraz geriye itilip ve rahime kafanın gelmesi sağlanmalıdır”*, *“Gebenin suyu patlar patlamaz bebek doğurtulmalıdır”* şeklinde ifade etmektedir. *“Suyu gelen gebe hemen doğurtulmazsa yani bebek bekletilirse, sürenin uzaması kadının doğumunu zorlaştıracaktır”* diye belirtmektedir.

7. Bebek doğduktan sonra eşinin düşmesi için yapılan uygulamalar: Halk ebesi, bu uygulamayı *“Temiz toprak/kum kavrulduktan sonra bir çarşafın üstüne toprak serilip, kadın sıcak toprak üstüne yatırılmalıdır. Sıcak toprak/kum bedenden kirli kanın akmasını ve eşin (plasenta) düşmesini sağlamaktadır”* diye ifade etmiştir.

8. Göbek kesme eylemindeki uygulamalar: Halk ebesi doğumdan sonra bebeğin göbeğinin kesilmesinin dikkat isteyen bir işlem olduğunu belirtmiş, *“doğru bir şekilde kesilmezse, çocuğun ömür boyu sağlık sıkıntısı yaşar”* şeklinde ifade etmiştir. Düzgün bir şekilde kesilmeyen göbek bağı, bebek büyüdükçe yarılıp ve göbek çevresinde yara meydana geleceğini vurgulamaktadır. Halk ebesi iki şekilde çocukların göbeğinin kesildiğini belirtmiştir. Birinci yöntemde; *“bebeğin göbek bağına ispirto veya limon sürülüp, eşin olduğu yerden (uzak yerden) jiletle kesilmeli”* diye açıklamaktadır. İkinci yöntemde ise *“bebek doğar doğmaz, göbek bağına 3-4 parmak üstünden yorgan ipiyle bağlanır, jiletle kesilip ve ip birkaç gün çözülmeden kalmalı, sonrasında bebeğin göbek bağı 4-7 gün sonra kuruyup ve kendiliğinden düşecektir”* şeklinde ifade etmektedir.

9. Yenidoğana yönelik uygulamalar:Halk ebesi, bebek doğar doğmaz, anne sütünden önce şekerli su verdiğini, sonrasında bebeğin teri kokmasını diye leğende tuzlu suyla yıkayıp, nefesi kokmasını diye de burundan birkaç damla tuzlu su damlattığını, bebek tatlı olsun diye boynuna, koltuk altına, kasıklarına bal sürdüğünü açıklamaktadır.

10. Gebe kalmamak için yapılan uygulamalar: İlişkiden sonra erkekte gelen ilk meninin dışarıya atılması gereklidir. Eğer meni rahim içine girmişse vajeni yıkama yoluyla korunabilir. İlişki sırasında erkek boşalmadan geri çekilmelidir, erkeğin menisi dışarıya atılmamışsa kadın parmağına tuz alarak rahmin ağzına koyarak, gebe kalmayı önleyebilir. Halk ebesine göre *“Kadın ilişki öncesinde ceviz yaprağı veya cevizin çiçeğini ılık suda birkaç dakika bekleterek içerse kadın gebe kalmaz”* diye ifade etmektedir. Loğusalık süresinde *“kadını sütü korur”* diye ifade eden halk ebesi, emziren kadının gebe kalmayacağını belirtmektedir(Şekil 1).

TARTIŞMA

Türklerde çocuk sahibi olamamak her zaman büyük sorun kabul edilmiş ve bu durum birçok yazılı kaynakta söz konusu olmuştur³. Hipokrat'a göre geleneksel ebe ampirik yönü ağır basan rasyonel yönü güçlü olan yaşadığı bölge ve kültürün etkisinde kalmıştır. Tarih boyunca süre gelen inanç ve kültürün günümüzde halk ebelerinin büyüsel-mistik uygulamalarına yansımalarının olduğu bilinen bir gerçektir¹⁴. Ebenin annesinden el aldığını ifade etmesi, tıp tarihinde gördüğümüz iyileştiriciliğin anneden çocuklarına geçen bir uzmanlık alanı özelliğinin ebede de devam ettirildiği göstermektedir. El verme töreninde, ata kültürünün yer aldığı görülmektedir. Anadolu'da bir sağaltıcılık biçimi olan ocaklık geleneği ana-babadan çocuğa geçerek sürmektedir¹⁰. Halk ebesinin el verme töreninde ocak ritüellerinin mistik söz ve davranışla güçlendirildiği görülmektedir.

Kadın şifacının sadece okur-yazar olması, Measure¹²'in 1995-1999 yılları arasında geleneksel ebeler üzerinde yaptığı analizde, eğitim ortalamalarının okur-yazar değil veya ilköğretim düzeyinde olduğu sonucu, verilerimizle paralellik göstermektedir. Sağlık bakım hizmeti almak isteyen kadınlar için geleneksel uygulayıcıların eğitim düzeylerinin düşük olması kaliteli sağlık bakımı almaya engel teşkil edebilir.

Halk ebesi, kadını boş bir odaya alarak sorular sorduğunu, ellerini yıkadıktan sonra hem karından hem de vajenden muayene yaptığını, vajenden muayene yaparken eldiven kullanmadığını ifade etmiştir. Muayene sırasında kadının mahremiyetine önem göstermesi, kadınla iletişim kurması, problemi hakkında veri alması ve ellerini yıkaması modern tıp uygulamasında yapılan uygulamalarla paralellik göstermekteyken, vajenden eldivensiz muayene yapılması enfeksiyona neden olabileceği için tehlike arz etmektedir.

Halk ebesinin gebe kalmak için birçok tedavi uyguladığını özellikle su ve masajı hemen hemen her uygulamasında kullandığını görmekteyiz. Kadın hastalıklarının tedavisi için su ve masajın kullanılması Hipokrat'ın önerdiği masaj ve hidroterapi ile Hekim Efes'li Soranus'un zeytinyağıyla masaj ve banyo önerisiyle benzerlik göstermektedir¹⁵. Kadının bebeğin olmaması durumunda tarihte farklı kültürlerde ve günümüzde geleneksel ve büyüsel-mistik ritüellerin yapıldığı da görülmektedir^{15,16}.

Halk ebesinin gebe kalamayan kadınların göbek çevresine ılık zeytinyağı sıvazlanarak masaj yapılması elle göbek deliğinin yukarı kaldırılması diğer illerde yapılan uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Ebenin göbek düşmesinde uyguladığı, göbek çevresinin ılık su ve sabunla ovulması yöntemi Kayseri'deki¹⁶ şifacının uygulamasıyla paralellik göstermektedir. Karaisalı-Adana'da¹⁷ da rahmin ters döndüğü durumlarda şifacının kadının göbeğini çekme uygulamasının yapıldığı görülmektedir.

Halk ebesi, gebe kalamayan kadını adet kanaması bittikten sonra; bir kova kaynamış suya biraz inek sütü, ardiç yaprağı ve rakı ekleyerek kadını buğusuna oturtmaktadır. Ebenin yaptığı uygulama benzer şekilde Yıldırım ve Kadioğlu'nun¹⁸ Sivas'ta yaptığı çalışmada da tarçın, karabiber, maydanoz, badem ve kuyruk yağı, nöbet şekeri ezilerek hazırlanan çıkının vajene yerleştirildiği görülmektedir. İbn-i Sina tedavilerinde, çiriş otunu adet kanaması söktürücü olarak uygulandığını belirtmektedir¹⁹. Halk ebesi sarımsak, soğan vb. bitkileri suyun içine atarak kadını suyun buğusuna oturtup, bu uygulamayı ardı ardına üç gün tekrarlamaktadır. Kadın hastalıklarının tedavisi için soğanın ve sarımsağın antiseptik özelliğinin kullanıldığına dikkat çekilmektedir²⁰.

Halk ebesinin diğer bir uygulaması, kadının gebe kalabilmesi için rahim ağzı tutularak, yukarıya doğru çekerek, rahim doğrultulmaktadır. Yapılan uygulamada eldiven kullanmadan vajinal muayene yapılmakta, rahmin çekilmesi ağrıya neden olmakta, kadın sağlığı açısından yapılan bu uygulamaların farkı sağlık problemleri yaratabileceğini söyleyebiliriz. Gebelik sürecinde dengeli beslenme bilgileri ve tuzu fazla tüketmeme uyarısı da gebelikte beslenmede dikkat edilmesi gereken hususlar bakımından önem taşımaktadır.

Halk ebesi düşük yapan kadınlara müdahale etmeden sağlık kuruluşuna yönlendirmektedir. Halk ebesinin düşüğe müdahalede bulunmaması kadın sağlığına zarar vermekten kaçındığını göstermektedir.

Halk ebesi, kadının kirpiklerinin birbirine birleşik olması, adet gecikmesinin olması, göbek ile rahim arasında düz bir çizginin oluşmasını gebelik göstergesi olarak kabul etmektedir. Bu belirtiler modern tıp bilgilerinde gebe kadında fiziksel değişiklikler konusu içinde yer almaktadır²¹.

Halk ebesi bebeğin cinsiyetini belirleme yönteminde cinsel birleşmeden sonra sola yatarlarsa erkek, sağa yatarlarsa kız çocuk sahibi olacaklarını söylemektedir. Kadının karnının sol tarafından bir damar seğirirse erkek çocuğu, sağ tarafında bir seğirme olursa kızı olacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde İbn-i Sina, kadının karnının sol tarafından bir damar seğirirse erkek çocuğa, sağ tarafında bir seğirme olursa kız çocuğa hamile kalmış olduğunu söylemektedir¹⁹.

Halk ebesi bir cinsiyet belirleme yöntemini de gebenin kilo almasıyla belirlemektedir. İbn-i Sina¹⁹ cinsiyet belirlemede, gebelik süresince hep zayıf kalması bebeğin kız olacağını, hızlı bir şekilde kilo almanın bebeğin erkek olacağını belirtisi olarak kabul etmekte, bu yöntem verilerimizle paralellik göstermektedir. Halk ebesinin cinsiyet belirlemeye yönelik tutumu, ülkemizde Kayseri, Mersin, Karadeniz Bölgesi'nde yapılan çalışmalarda doğacak bebeğin cinsiyetini anlamaya yönelik yapılan uygulamalarla paralellik göstermektedir^{16,22,23}. Cinsiyet belirlemek için yapılan bu uygulamaların gebelik sürecinde gebeye sağlık açısından probleme neden olmayacağı, ancak aileye belirtilen cinsiyetten farklı olması durumunda beklenti içinde aile için yıkıcı bir etkisi olabileceği riskinden söz edilebilir.

Doğum sürecinde halk ebesi doğum sancısı başlamış bir kadının rahim iyice açılıncaya kadar yürümesinin iyi olacağını belirtmiştir. Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada gebenin yürütüldüğü, Şenol ve ark.'nın²⁵ çalışmasında, doğum eyleminde yapılan geleneksel uygulamalarda gebenin merdivene çıkarılıp indirilmesinin sık yapılan uygulama olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarda, doğumun ilk aşamasında yürüyüşün (ambulasyon) doğum açıklığının 3-5cm oluncaya kadar gebenin, kısa mesafe yürümesi konusu özgür seçimine bırakılmalı, yürüyüşün doğum eylemini hızlandırdığını (oksitosin hormonu vücutta kullanılmasını sağlamakta) belirtmektedir²⁶. Halk ebesinin yaptığı girişim kanıta dayalı hemşirelik araştırmasında yer almaktadır.

Doğum eylemini kolaylaştırmak için perine bölgesine zeytinyağı veya vazelin ile masaj yapıldığı belirtilmektedir. Kadın hastalıklarının tedavisi için masajın kullanılması Hipokrat'ın önerdiği masaj ve hidroterapi ile Hekim Efes'li Soranus'un zeytinyağıyla masaj ve banyo önerisiyle benzerlik göstermektedir¹⁵. Yapılan çalışmalarda doğumun kolay olması için perineye zeytinyağı ile masaj yapılmasının perine yırtıklarını azalttığıyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır²⁷. Modern tıp uygulamalarında sağlık profesyonelleri tarafından perine masajının perinenin doğuma hazırlanarak bütünlüğünün korunmasında etkili olduğu bilinmektedir²¹.

Halk ebesinin doğum yaptırdığı pozisyonların çömelerek veya yatırılarak olması Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada doğumda çömelme pozisyonu çoğunlukta olduğu sonucuyla benzeşmektedir. Günümüzde modern ebelerin doğumhanede gebeyi yatırarak doğum yaptırmaları²¹ halk ebesinin bu yaklaşımı ile modern ebelikteki yaklaşımın örtüştüğünü göstermektedir.

Halk ebesi doğum sırasında doğumu kolaylaştırmak için karnın üst kısmından hafif çökerek doğuma yardım ettiğini belirtmiş, Şenol ve ark.²⁵'nin yaptığı çalışmada; halk ebelerinin doğumu kolaylaştırması için gebenin karnına bastırma yöntemini (%37,3) kullanması benzeşmektedir. Bu uygulamanın sağlığa yararı olmayan bir uygulama olduğu söylenebilir.

Doğum sırasında bebek ters (makat geliş) gelirse halk ebesi tarafından gebeye birkaç takla attırılarak bebeğin normal pozisyonda gelmesi sağlanmaktadır. Halk hekimliğinde bebeğin geliş pozisyonunu düzeltmek için gebenin kuvvetlice sallanması gerektiği anlatılmaktadır²⁸. Günümüzdeki modern ebelik uygulamasında bebeğin ters geliş pozisyonunu düzeltmek için gebenin elleri ve dizleri üzerinde göğüs-diz pozisyonunda (secde pozisyonu) yapılıyor olması, geleneksel uygulamamızda takla atarken gebenin kalçasının yukarı kaldırmasının benzerlik gösterdiği görülmektedir²¹. Halk ebesi doğumu eylemi sürecinde ıkınması konusunda gebeyi yönlendirmektedir. Halk ebesinin bu tutumu, günümüz modern tıp uygulamaları içinde yer almaktadır²¹.

Halk ebesi zor doğum eyleminde bebeğin yüzü rahim ağzındaysa, çocuk çenesinden hafifçe geriye itilip ve rahime bebeğin kafasının gelmesi sağlamaktadır. Günümüzdeki modern ebelik uygulamasında bebeğin geliş pozisyonunu düzeltmek için bebeğin çenesi hafif itilerek pozisyon değişimi yapılmaktadır²¹.

Halk ebesi tarafından, doğum sonrası eşinin düşmesi için temiz toprak/kum kavrulduktan sonra bir çarşafın üstüne toprak serilerek, sıcak toprak üstüne kadın yatırılmaktadır. Doğuma yardım için kadının pişmiş toprağa yatırılması, su buharına, sıcak taşa oturtma gibi uygulamaların yapıldığı ve toprağın yenidoğanın altına serilmesinde de kullanıldığı belirtilmektedir^{29,30}. Halk ebesinin bu uygulamasında topraktan tetanoz basili anneye geçerek maternal tetanozun görülmesine neden olabilir. Ülkemizde maternal tetanozun görülmesi sağlık bakımında yetersizliklerin en önemli göstergesidir²¹.

Halk ebesi yenidoğana bebek doğar doğmaz anne sütünden önce şekerli su vermekte, tuzlu suyla yıkamakta, burnundan tuzlu su akıtma ve boynuna, koltuk altına, kasıklarına bal sürmektedir. Türkiye'nin bazı illerinde bu yöntemler sıkça kullanılmaktadır^{16,24}. Aynı zamanda eski tıp eserlerinde de bebeğin tuzlandığı bilgisi bulunmaktadır². Modern ebelik uygulamasında bebeğe yapılan şekerli su vermenin emzirme eylemini geciktireceği ve anne-bebek iletişimini olumsuz etkileyeceği bilinmektedir.

Halk ebesi doğumdan sonra bebeğin göbeğinin kesilmesinin dikkat isteyen bir uygulama olduğunu vurgulamıştır. Kendisi yaygın olarak bebeğin göbeğini ispirto veya limon sürerek mikropları

uzaklaştırmakta sonra jiletle kesmektedir. Ya da yorgan ipiyle göbek bağının 3-4 parmak yukarisından bağlayarak kesmektedir. Halk ebesinin doğumda jilet, yorgan ipi ve zeytinyağı kullanmış olması Yıldırım ve Ağapınar Şahin'in²⁴ halk ebeleriyle yaptığı çalışmada kullanılan malzemelerle aynı olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanı gözetiminde olmayan evde yapılan doğumların steril olmayan yöntemlerle kesilen göbek kordonunun, bebeğin ölümüne, tetanoz, göbek iltihabı gibi sağlık problemlerine neden olduğunu bilinmektedir²¹.

Gebelikten korunmak için; ilişkiden sonra erkekten gelen ilk meninin dışarıya atılması gereklidir. Geleneksel yöntem olarak bilinen bu yöntemle gebe kalılabileceği literatürde yer almaktadır²¹. Bu uygulamanın sağlığı tehdit etmese de ailede istenmedik bir gebeliğe neden olabileceği söylenebilir. Gebeliği engellemek için tuzun rahim ağzına bırakılması, vajen pH'ını değiştireceği, sağlık problemlerine neden olacağı açıktır²¹. Kadın ilişki öncesinde ceviz yaprağı veya cevizin çiçeğini kullanarak hamile kalmayacağını belirtmektedir. İbn-i Sina¹⁹ hiç gebe kalmak istemeyen kadına aile planlaması yöntemi olarak ceviz ağacının çiçeğini ebenin önermesini belirtmektedir. Bu uygulama halk ebesinin uygulamasıyla benzerlik göstermektedir. Halk ebesi loğusalık süresinde kadını sütü koruyarak gebeliğin gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Aile planlaması yöntemlerinde günümüzde hala kullanılan bu yöntemin sağlığa zararının olmadığını fakat tam olarak güvenilir bir yöntem olmadığını belirtmek mümkündür²¹.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda, bu çalışmada halen yaşamakta olan ve bir dönem kadın şifacı/halk ebeliği yapmış olan bir kadının uygulamalarını değerlendirmek tıp tarihi açısından önemlidir. Geleneksel kadın şifacı/halk ebesinin özgün uygulamaları halk hekimliğine, tıp tarihi, geleneksel tedavi ve bakım uygulamalarına katkı sağlayacağı için bu bilgilerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Halk ebesinin bebeğin cinsiyetini belirleme ve tahmin etme için sağlığa yararı olmamakla birlikte, zararlı da olmayan geleneksel uygulamalar yaptığı görülmektedir. Gebe kalamayan kadının tedavisine yönelik geleneksel uygulamaları, doğum uygulamaları için yapılan bazı uygulamaların tıbbi sakıncaları olabileceği ve modern tıp uygulanmasının gecikmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Bulunan sonuçlar doğrultusunda öneriler:

Kırsal bölgeye sağlık hizmeti sunan sağlık personelleri, kadınların gebelik, doğum, yeni doğanla ilgili yapmakta olduğu geleneksel uygulamaları tanımalı, sağlıkla ilgili geleneksel tutum ve davranışların altında, hangi kültürel faktörlerin yer aldığını bilmeli ve sağlık açısından zararlı uygulamaları önlemek için çözümler geliştirmeli,

Sağlık personeli yetiştiren okullarda ders program içeriğinde toplumun kültürel yapısı, geleneksel uygulamaları üzerinde durulmalı,

Halkın geleneksel inanç ve uygulamalarının sağlıkla olan ilişkisi vurgulanmalı,

Mersin ilçesinde yapılan geleneksel şifacıların incelenmesi için başka araştırmalar planlanmalı ve yapılmalıdır.

BİLGİ

Bu çalışma 26-29 Nisan 2016'de Adana'da düzenlenen 3. Uluslararası & 7. Ulusal Ebelik Öğrencileri Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Doğan Ş. XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri. Millî Folklor 2011;5(89):120-132.
2. Köker AH. Doğum ve Ebelik Tarihi. Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1997.
3. Örnek SV. Türk Halk Bilimi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
4. Artun E. Doğum. Türk Halk Bilimi. Kitabevi, İstanbul 2005:98-100;125-129.
5. Ögenler O. Kadioğlu S. Uzel İ. Klasik Tıp Döneminde Ebeler, Kadın Hekimleri ve Kadın Hekimler. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2009;2(2);10-13.
6. Uzel İ. Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri. Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
7. Alanya N. Ebelik Mesleği ve Tarihçesi. Ankara Çağ Matbaası, 1979.
8. Sibley LM, Sipe TA, Brown CM, Diallo MM, McNatt K, Habarta N. Traditional Birth Attendant Training For Improving Health Behaviours and Pregnancy Outcomes (Review), The Cochrane Collaboration. Published by John Wiley & Sons, Ltd. 2007.
9. World Health Organization. General Guidelines for Methodologies on Research and Evaluation of Traditional Medicine.

Geneva: WHO Books.2000:80.

10. Şar S. Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları. Türkiye Klinikleri J MedEthics 2005; 13;131-136.

11. Global Health History Seminar on Traditional Medicine and Ayurveda, WHO-HQ, Geneva, 19 March 2015. Erişim adresi: http://www.who.int/global_health_histories/seminars/Dr_Zhangs_Presentation_GHHSeminar_86.pdf

12. Measure DHS. Demographic and Health Surveys, STAT Compiler. Calverton, MD: Macro International, 2002.

13. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Kasım 2014;151. Erişim adresi:http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf

14. Temkin O. Soranus' Gynecology. Baltimore Johns Hopkins Press,1991.

15. Jackson R. Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar. Çeviren: Mumcu Şenol. Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti, İstanbul 1999.

16. Yıldırım G, Işık T. Kayseri İlinde Bir Halk Şifacısı. Folklor/Edebiyat Dergisi 2014;20(78):239-252.

17. Başçetinçelik A. Karaisalı ve Çevresinde Doğum, Evlenme, Ölüm. Kuvayı Milliye Şenlikleri Düünden Bugüne. Karaisalı-Adana 2001:2-7. Erişim adresi: turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/bascetincelik_karaisalı.pdf

18. Yıldırım G. Kadioğlu S. Sivas'ta Alternatif Üreme Yardımı Sunan Geleneksel Bir Ebe. Folklor/Edebiyat Dergisi 2006;12(48):359-378.

19. Kahya E. İbn-i Sina. El- Kanun Fit-Tıbb. Ankara, 2014.

20. Güleğül G, Treben M. Tanrının Eczanesinden Sağlık-Bitkiler ile Deneyimler ve Öneriler, İstanbul 2008;6: 1-168.

21. Taşkın L. Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara; 2011.

22. Sancak Ş, Alver M. Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme, Alman Kültürü Ve Türk Kültüründe Karadeniz Örneği Karadeniz Araştırmaları. 2011;30:143-155.

23. Işık MT, Akçınar M, Kadioğlu S. Mersin İlinde Gebelik, Doğum ve Loğusalık Dönemlerinde Anneye ve Yenidoğana Yönelik Geleneksel Uygulamalar. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2010; 7(2);63-84. Erişim adresi: <http://www.insanbilimleri.com>

24. Yıldırım G, Ağapınar Şahin S. Halk Ebelerinin Doğum Hazırlığı ve Eylemi Sırasındaki Uygulamalarının Modern Tıp ve Tarihi Tıp Kaynaklarındaki Uygulamalarla Karşılaştırılması. Millî Folklor 2014;26(103):20-31.

25. Şenol V ve ark. Kayseri İlinde Halk Ebeliği ile İlgili Geleneksel Uygulamalar. Klinik Gelişim 2004;17(3/4):47-55.

26. Bloom SL, McIntire DD, Kelly MA, Beimer HL, Burpo RH, Garcia MA, Leveno KJ. Lack of effect of walking on labor and delivery. The New England Journal Of Medicine 1998;9(339):76-79.

27. Chang MY, Chen CH, Huang KF. A Comparison Of Massage Effects On Labor Pain Using The Mcgill Pain Questionnaire. J Nurs Res 2006;14:190-7.

28. Uzel İ. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. I,II. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

29. Kabcıoğlu F, Kurçel MA. Niteliksel Bir Araştırma: Şanlıurfa'da Geleneksel Ebeler ve Doğuma Yönelik Geleneksel Yöntemleri. Türkiye Klinikleri J Gynecol Obst 2008;18(6): 377-382.

30. Doğaner A. Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri. HÜ SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

MALATYA'DA YAŞANAN BULAŞICI HASTALIKLAR VE KARANTİNA UYGULAMALARI (1889-1922)

Infectious disease in Malatya and quarantine applications (1889-1922)

Cebrail Yılmaz¹, Nermin Ersoy²

¹ Doktor, Düzce Halk Sağlığı Müdürlüğü

² Profesör Doktor, Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD. Öğretim Üyesi

ÖZ

01 Ocak-15 Mart 2015 tarihleri arasında yapılan bu çalışmada, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da göç yolları üzerinde bulunan Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ve bu hastalıklara karşı uygulanan mücadeleler hakkında bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Başbakanlık Osmanlı Arşiv kataloğu taranarak konu ile ilgili olduğu düşünülen 40 belge tespit edilmiş ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan araştırma sonucunda bu belgelerden 22'sinin Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ile karantina uygulamaları hakkında bilgi verdiği görülmüştür.

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, başta kolera olmak üzere veba, sıtma, çiçek, tifo, tifüs, sarıhumma gibi bulaşıcı hastalıkların neden olduğu salgınlardan etkilenmiştir. İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok vilayetinde bu salgınlara karşı önlemler alınmasına rağmen ciddi ölümlerin yaşandığı görülmüştür. 1894 yılında, özellikle yaz aylarından itibaren bu salgınlar Mamüretülaziz (Elazığ) vilayetine bağlı bir sancak olan Malatya'yı da etkisi altına almıştır. 1889-1922 yılları arasında ait Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinde Malatya ve kazalarında salgınlar yaşandığı, özellikle koleranın ölümlere sebebiyet verdiği ve Mamüretülaziz, Diyarbakır, Sivas gibi vilayetlere salgının geçmesinin önlenmesi için Malatya'da ciddi karantina önlemlerinin alındığı görülmüştür. Örneğin, 1894 yılına ait

ABSTRACT

In this work, which was carried on between 1st January and 15th March 2015, it was aimed at getting information about epidemic diseases occurred in Malatya in XIXth century and struggles against them. For this reason, it was scanned the Ottoman Archives catalogue and 40 documents related to this subject was identified. At the end of this research, it was found that 22 of these 40 documents gives information about the epidemic disease occurred in Malatya and quarantine applications.

From the beginning of the XIXth century, Ottoman Empire was influenced by the infections caused by cholera, plague, malaria, small-pox, typhoid, typhus and yellow fever. Although measures were taken against these infections in İstanbul and in many anatolian cities, there were really serious deaths. In 1894, especially in summer time, these infections also affected Malatya, a town of Mamüretülaziz(Elazığ) province.

In Ottoman archives documents related to 1889-1922, in Malatya and its counties, it is seen that there were infections and especially cholera caused to deaths and measures were taken in Malatya to prevent spreading these infections to provinces like Mamüretülaziz, Diyarbakır and Sivas. For example, in a document related to 1894, it was suggested to take measures to prevent spreading cholera in Kayseri, Yozgat, Malatya and other Anatolian areas.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):91-94

Geliş Tarihi - Received: 16.02.2016; Kabul Tarihi Accepted: 18.01.2017

İletişim - Correspondence Author: Cebrail Yılmaz, Düzce Halk Sağlığı Müdürlüğü, Düzce Directorate of Public Health, Düzce. drcabiryilmaz@gmail.com.tr

bir belgede Kayseri, Yozgat, Malatya ve Anadolu'nun bazı mahallerinde devam eden kolera'nın sirayetinde meydana gelmemesi için önlem alınması gerektiği belirtilmiştir. Çiçek ve difteri hastalıklarının da Malatya'nın kazası olan Eğin'de salgınlar yaptığı, çocuklara aşı yapıldığı ve difteri için bakteriyoloji haneye başvurulduğu 1906, 1907 ve 1909 tarihli belgelerde ifade edilmiştir. 1920 yıllarına gelindiğinde ise Anadolu'da olduğu gibi Malatya'da da trahom hastalığı etkili olmuş ve bölgede "Körler Mektebi" hastane olarak da hizmet vermiştir.

Anahtar kelimeler: Salgın hastalıklar, Kolera, Çiçek, Difteri, Trahom, Karantina, Malatya

In 1906, 1907, 1909 documents, it was expressed that Small-pox and diphtheria in Eğin county of Malatya caused to infections and the children were vaccinated and for diphtheria it was applied for bacteriology. In 1920, trachoma disease was effective in Malatya as well as Anatolia and in that area Trachoma Hospital, called 'Blinds School', served many years.

Keywords: Infectious diseases, cholera, small-pox, diphtheria, trachoma, quarantine, Malatya

Giriş

Milattan önce 7000'li yıllara kadar uzanan tarihiyle Anadolu ve Ortadoğu'nun geçit veren kavşak noktasında kurulmuş olan Malatya; coğrafi konumu ve verimli toprakları nedeniyle Hititler, Medler, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış; doğuda en eski ulaşım yollarından biri olan Sivas üzerinden Erzurum'a oradan da Kafkasya'ya uzanan yol üzerinde bulunmasından dolayı da uğrak yeri olmuş ve bu nedenle bulaşıcı hastalıklar ve salgınlardan oldukça etkilenmiştir¹. Bu bölgede özellikle XIX. Yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında tifo, çiçek, difteri, trahom ve özellikle kolera salgınları halinde kendini göstermiş, ölümlere yol açmıştır.

Sanayi Devrimi (1760–1820) ile birlikte kentlere göç eden yoksul insanların işyeri yakınlarında sağlıksız koşullarda yaşamaları, uzun süren çalışma saatleri, kötü beslenme, hızlı nüfus artışı gibi sorunlar ve ülkelerin kaynaklarının ihtiyaca yanıt verememesi dünyada salgınlara ortam hazırlamıştır. Buharlı gemiler (1810) ve demiryolu (1830) ile ulaşımın hızlanması, Süveyş Kanalı'nın (1869) açılması uluslararası ticaret ve hac seyahatlerinin artması, son olarak Avrupa'dan Amerika'ya göçler, bulaşıcı hastalıkların salgın yapmasına, yüz binlerce insanın yitirilmesine neden olmuştur².

Kolera'nın yarattığı büyük salgınlar ise Bombay'dan Asya, Arabistan, Anadolu, Avrupa ve Amerika'ya kadar olan yol haritasında bulunan ülkelerin birbirlerinden bağımsız olarak tecrit ve karantina gibi çeşitli mücadele yöntemleri uygulamalarına karşın kontrol altına alınamamıştır³.

Göç yolları üzerinde olması nedeniyle komşu vilayetlerde meydana gelen salgınların Anadolu'ya yayılmasının önlenmesi için Malatya'da 1894 yılına kadar kolera hastalığı görülmediği halde ciddi sihi tedbirler alınmıştır.

I

Malatya'da bulaşıcı hastalıklar ve bu hastalıklara karşı alınan önlemlere ait elde edebildiğimiz ilk belge 1889 yılına aittir. Bu belgeye göre Malatya'da bir eczacının bulaşıcı hastalıklara karşı tedbir alabilmek için Mamuratülaziz (Elazığ) vilayetinden ilaç talep ettiği görülmektedir⁴. 27 Ekim 1891, 17 Kasım 1892 ve 11 Ocak 1893 tarihlerine ait Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde ise Suriye, Erzurum, Erzincan ve çevredeki vilayetlerde kolera'nın salgın yapmaya devam etmesi nedeniyle Malatya'da kolera vakası olmadığı halde bu bölgede bulunan tahaffuzhanelerin kaldırılmadığı ve ciddi önlemlerin alınmaya devam etmesi gerektiği bildirilmektedir⁵.

Diğer taraftan bu yıllarda Malatya ve kazalarında tifo ve sığır vebasının görüldüğü ve bu hastalıkların

bölgede salgın haline gelmeden önlendiği arşiv belgelerinde ifade edilmektedir. Örneğin 16 Ağustos 1892 tarihine ait belgede *Malatya Sancağı Hapishanesinde zuhur eden tifo hastalığının izalesi ve kontrol altına alınması için yapılacak masrafların bildirilmesi gerektiği* ve 19 Ağustos 1892 tarihine ait bir diğer belgede ise *Eğin kazasının bazı köylerinde zuhur eden sığır vebasının alınan önlemlerden sonra sona erdiğine dair telgraf gönderildiği* belirtilmektedir⁶.

Koleraya karşı ciddi önlemler alınmasına rağmen 1894 yılının Şubat ayından itibaren Malatya'da kolera nedeniyle ölümler başlamış, salgının engellenmesi için karantina uygulamaları daha katı bir şekilde sürdürülmüştür⁷. 15 Mayıs 1894, 20 Haziran 1894, 3 Temmuz 1894 ve 15 Temmuz 1894 tarihli arşiv belgelerine göre Malatya ve kazalarında kordon oluşturulmuş, bağlı olduğu Mamuretülaziz vilayetinden doktor, memur, ilaç ve tıbbi malzeme talep edilmiştir⁸. 11 Temmuz 1894 tarihli bir belgede yeni tahaffuzhanelerin inşa edilmesi gerektiği belirtilmekte, bunun yanı sıra 6 Eylül 1894 tarihli bir diğer belgede ise salgının önlenmesi için *Malatya'da ortaya çıkan Kolera hastalığı salgını sona erinceye kadar Mamuretülaziz vilayetindeki mekteplerin açılmaması gerektiği* ifade edilmektedir⁹.

Ancak, uygulanması istenen önlemlere ve karantina uygulamalarına bölge halkının zaman zaman riayet etmedikleri doktorlar tarafından bildirilmiştir. Bununla ilgili 29 Temmuz 1894 tarihli belgede, *Akçadağ kazası hududuyla Kötükale köyünde ortaya çıkan kolera hastalığının önlenmesi konusunda bölgeye gönderilen fakat bu konuda hazırladığı rapor dikkate alınmayarak hastalığın yayıldığından şikayetle Tabib Yüzbaşı Tahsin Efendi tarafından verilen varakanın Mamuretülaziz Vilayeti'ne gönderildiği* belirtilmektedir¹⁰.

Alınmaya çalışılan bütün önlemlere rağmen 1894 yılının yaz aylarında Malatya ve kazalarında tespit edilebildiği kadarıyla 1000'in üzerinde kolera vakası görülmüş ve yaklaşık olarak bu vakaların yarısı hayatını kaybetmiştir¹¹. Kolera salgını yaz aylarından sonra da devam etmiş, hatta 1895 yılının başlarına kadar etkisini sürdürmüştür. Böylece karantina ve kordon uygulamaları bir yılı aşkın bir süre devam etmiş ve ancak 28 Nisan 1895 yılında sonlandırılabilmiştir¹².

II

1899 yılına gelindiğinde tifo hastalığının tekrar ortaya çıktığı ve hastalıkla mücadele sırasında bazı doktorların tifodan öldüğü arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 3 Mayıs 1899 tarihli arşiv belgesinde *Malatya'da zuhur eden tifo hastalığının tedavisinde gayret gösteren Belediye Tabibi Mehmed Tahir Efendi'nin mezkur illetten vefat ettiği* bildirilmekte ve *hizmetlerine mükafat olarak oğlunun Mekatib-i Aliyye'ye kabul edildiği* ifade edilmektedir¹³. Salgınlar halinde olmasa da tifo hastalığı, Malatya Hapishanesi'nde daha fazla olmak üzere Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Malatya'da etkili olmuştur.

Arşiv belgelerine göre XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Malatya'da çiçek ve difteri vakaları da görülmüştür. 08 Ocak 1906 tarihli belgede Eğin nahiyesinde çiçek hastalığının önlenmesi için 119 çocuğa aşı yapıldığı; 01 Nisan 1907 tarihli belgede aynı bölgede 8 çocuğa çiçek aşısı yapıldığı; 02 Şubat 1909 tarihli bir diğer belgede ise Eğin kazasında difteri hastalığına karşı özellikle fakir çocukların tedavi edilebilmesi için Bakteriyolojihane'den talep edilen malzemelerin temin edilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹⁴.

Bunun yanında 14 Ağustos 1911 ve 30 Mart 1912 tarihli belgelerde Malatya'da tekrar ortaya çıkan kolera hastalığı nedeniyle bazı yerlerin karantinaya alındığı ve bölgeye tıbbi malzeme ve doktor gönderildiği görülmektedir¹⁵.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Malatya dahil olmak üzere doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde körlüğe neden olan bulaşıcı trahom hastalığı etkili olmaya başlamış ve yeni kurulan genç Cumhuriyet'in önemli sorunlarından birini oluşturmuştur¹⁶.

Sonuç

Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ve karantina uygulamalarına ilişkin incelenen 22 arşiv belgesine göre XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Malatya'da kolera, çiçek, difteri ve trahom gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü ve bu hastalıklara karşı önlemler alındığı tespit edilmiştir. Kolera vakası görülmediği halde göç yolları üzerinde olması nedeniyle Malatya'da ciddi karantina uygulamaları yapılmış, karantina uygulamalarının devam etmesine rağmen 1894 yılından itibaren kolera nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

XIX. yüzyılda insanlık için ciddi sonuçlar yaratmış olan salgınlar, önemli göç yolları üzerinde bulunan Malatya'yı özellikle XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında çok etkilemiş ve Malatya, komşu vilayetlere salgınların yayılmasının engellenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

BİLGİ

Bu çalışma, IX. LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ ve FOLKLORİK TIP GÜNLERİ, 10-13 Haziran 2015, Malatya'da sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet kitapçığında yayımlanmıştır.

Kaynaklar

1. <http://www.malatyaninefsanetarihi.com/malatya-tarihi.php>
2. Ersoy N., Güngör Y., Akpınar A. International Sanitary Conferences from the Ottoman perspective (1851-1938). Hygia Internationalis: An Interdisciplinary Journal for the History of Public Health, 2011; 10(1): 53-79.
3. Kahya E., Erdemir A.D. Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000; s. 250-254.
4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).DH.MKT.(Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem),1548/44 (23.M.1306/29 Eylül 1306).
5. BOA.,DH.MKT.,1882/111 (23.Ra.1309/27 Ekim 1891);BOA.,DH.MKT.,2021/74 (26.R.1310/17 Kasım 1892); BOA.,DH.MKT.,2041/80 (22.C.1310/11 Ocak 1893).
6. BOA.,DH.MKT.,1988/1 (22.M.1310/16 Ağustos 1892; BOA.,DH.MKT.,1989/61 (25.M.1310/19 Ağustos 1892).
7. BOA.,A.) MKT.MHM.(Sadaret Mektubi Mühimme Kalem), 594/11 (27.B.1311/03 Şubat 1894).
8. BOA., A.) MKT.MHM.,552/2 (10.Za.1311/15 Mayıs 1894); BOA.,İ..HUS.(İrade Hususi), 25/1311 (16.Z.1311/20 Haziran 1894); BOA., A.) MKT.MHM.,552/10 (16.Z.1311/20 Haziran 1894); BOA.,Y..MTV.(Mütenevvi Maruzat Evrakı), 98/99 (29.Z.1311/3 Temmuz 1894);BOA., DH.MKT., 261/17 (11.M.1312/15 Temmuz 1894).
9. BOA.,İ..DH.(İrade Dahiliye Belgeleri),1314/1312 (07.M.1312/11 Temmuz 1894); BOA.,MF.MKT.(Mektubi Kalem), 224/10 (05.Ra.1312/06 Eylül1894).
10. BOA.,DH.MKT.,266/8 (25.M.1312/29 Temmuz 1894).
11. Ayar, M. (2005). Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 – 1895). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi BilimDalı (Doktora Tezi), s.105-106.
12. BOA.,Y..A...HUS.(Sadaret Hususi Maruzat Evrakı),308/138 (14.Ra.1312/28 Nisan 1895).
13. BOA.,DH.MKT., 2196/56 (22.Z.1316/03 Mayıs 1899).
14. BOA.,DH.MKT., 1039/42 (12.Za.1323/08 Ocak 1906); BOA.,DH.MKT., 1156/80 (17.S.1325/01 Nisan 1907); BOA.,DH.MKT., 2727/98 (11.M.1327/02 Şubat 1909).
15. BOA.,DH.H...(Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı), 26/3 (18.Ş.1329/14 Ağustos 1911); BOA.,DH.İD..(Dahiliye Nezareti İdare Evrakı), 57/9 (11.R.1330/30 Mart 1912).
16. Özer S. Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1945). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2014; 54: 121-152.

XVI. YÜZYILDA OSMANLI MAHKEME KAYITLARINDA ATLARIN KORUNMASI

Horses Protection in the Ottoman Court Records in the XVIth Century

Nurdan KIRIMLIOĞLU¹

¹ Yrd.Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

ÖZ

Hayvanlara tarih sürecinde oldukça önemli ayrıcalıklar tanıyan ve değer veren Türkler İslamiyet'ten önce ve sonra toplum hayatında ata büyük önem vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde özellikle atlara ayrı bir özen gösterildiği, hayvanların yararlanması için vakıflar kurulduğu, yük hayvanlarının iyi kullanılmaları için emirnameler yayınlandığı bildirilmektedir.

Osmanlı tarihi araştırmaları bakımından önemli belgeler olan Kadı Sicilleri, kadı'nın karar ve eylemlerine yönelik tuttuğu kayıtları içeren defterlerdir. Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklardan biri olarak, incelenen dönemin yaşam dinamiklerinin tümünü bu kayıtlarda görmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, hayvan hakları ve korunmasına ilişkin belgelerin Batı dünyasına kıyasla tarihimizde daha eski zamanlara dayandığına dair kanıt sağlamaktır.

Çalışmada, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 (H.919-927 / M.1513-1521) ve 2 Numaralı Sicil (924-927/1518-1521) incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılı içerisinde hayvanların korunması ve gönencine yönelik aldığı kararlar içinde atların korunmasına yönelik belgeler belirlenerek İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi ile yapılan yazışmalarla temin edilmiş, transkripsiyonları yapılmış ve analiz edilmiştir.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil defterine kayıtlı 822 belgenin 16'sının, 2 Numaralı Sicil defterine kayıtlı 902 belgenin 28'inin atların korunmasına ilişkin olduğu görülmüştür.

Bilinenin aksine adı geçen belgelerden yola çıkılarak hayvanların hakları ve korunmaları ile ilgili belgelerin tarihinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine dayandığını belgelemek mümkün olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kadı Sicilleri, atların korunması, hayvan hakları

ABSTRACT

The Turks who gave very important privileges and value to the animals throughout history gave great importance to the horses in the community life before and after Islam. It is stated that in Ottoman State especially the horses were well taken care of; foundations were established for the animals' benefit and mandates were issued for the well use of the draught animals. The Qadi Registries, which are important documents for Ottoman historical researches are the books, containing registries regarding the decisions and activities of the qadi. It is possible to see the whole life dynamics of the period examined in these registries as one of the indispensable sources in the studies on Ottoman society structure. The objective of this study is to provide evidence regarding the fact that the documents concerning animal rights and protection are dated to earlier times in our history than in the western world. In the study, the Registries numbered 1 (H.919-927 / M.1513-1521) and numbered 2 (924-927 / 1518-1521) of the Qadi Registries of Istanbul Uskudar Court were examined and the documents concerning the protection and welfare of the horses within the decisions taken in the XVIth century by the Ottoman State were determined and obtained through the correspondences with the Court Records Archive of the Office of Istanbul Mufti; their transcriptions were made and analyzed. It is seen that 16 of the 822 documents registered in the Registry Book numbered 1 and 28 of the 902 documents registered in the Registry Book numbered 2 of the Qadi Registries of Istanbul Uskudar Court are related to the protection of the horses. Contrary to popular opinion, starting from the documents in question, it has been possible to document that the documents regarding the rights and the protection of the animals are dated to approximately 500 years before the western world.

Keywords: Qadi Registries, protection of horses, animal rights

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):95-109

Geliş Tarihi - Received: 15.01.2017; Kabul Tarihi - Accepted: 11.03.2017

İletişim - Correspondence Author: Nurdan Kırımlioğlu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Meşelik/Eskişehir – Türkiye, nurdank@ogu.edu.tr, nurdankirimli@hotmail.com

Giriş

İlk çağlara kadar uzanan insan ve hayvan ilişkisi zaman içerisinde değişim göstererek varlığını sürdürmüş, insanın fiziksel, duygusal ihtiyaçları ve inançları doğrultusunda hayvana yüklenen anlamlar, yapılan tanımlamalar, hayvana karşı tutumun ve bakış açısının belirleyicisi olmuştur.

Medeniyetler tarihine bakıldığında insan, hayvan ve evren arasındaki güçlü bağ birçok noktada dikkat çekmektedir. Milattan Önceki dönemlerde Avrasya'da en temel hayat tarzının avcılık ve toplayıcılık olduğunu, insan ve hayvanlar arasında güçlü bir bağın olduğunu gösterir birçok kanıt bulunmaktadır. Bu güçlü bağ, insanlar arasında sosyoekonomik sınıfların ortaya çıkmaya başlaması, evcilleştirilen hayvan türlerinin artması ve iklim şartlarının değişmesiyle beraber "göçebelik" adı verilen bir hayat tarzını doğurmuştur. Genel olarak göçebe uygarlığının her yönüyle gelişmesini sağlayan ve araç kullanımı kadar etkili olan hayvanlardan biri de "at"tır.¹⁻⁴ Küçükbaş hayvanlar ve sığırlar, attan önce evcilleştirilmelerine rağmen at kadar toplum ve ülkelerarası siyasi, ticari ilişkilere damgalarını vuramamışlardır. At sayesinde ülke sınırları değişmiş, toplumların birbirini etkileme ve etkilenme süreci hız kazanmıştır.⁵ Eski göçebe topluluklar yeryüzünün her yerinde ürettikleri bilgi ve beceriyi atın süratli hareketi ile birbirlerine taşımışlardır. İnsanoğlu at sayesinde ürettiklerini değiştirme, geliştirme ve sosyokültürel alışveriş imkânı bulmuştur. Bu açıdan insanlık tarihinde iktisadi ve siyasi olayların gelişmesinde atın yardımcı rolü olduğu söylenebilir. Doğrudan devlet ve cemiyetlerin kuruluş ve gelişmesinde at etkili bir rol oynamıştır. Göçebe topluluklarının hayatında atın hızlı, güçlü, çevik ve asaletli özelliği de ata karşı özel ve duygusal bir yaklaşım ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁻⁴

Tarihsel süreçte Eski Türklerin yaşam şekilleri nedeniyle doğayla iç içeliği hayvanlarla olan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiş, içinde buldukları tüm dönemler boyunca hayvanları yaşamları içine ortak etmiş, hayvanlara ilişkin duyarlılıkları göze çarpmıştır. İnsan hayatı içindeki fonksiyonu sebebiyle at, kültürümüzü oluşturan unsurların birçoğunda değişik yapı ve şekillerde varlığını sürdürmüştür. Tarihi süreç içerisinde gelişen ve çeşitlenen atlarla ilgili değerler, kültürü oluşturan unsurların, Türk insanı ve düşünüşünün, iktisadi ve sosyal yaşantısının yansımaları olmuştur.⁶

Asya Türkleri'nin destanlarında önemli bir yere sahip olan atların 12 hayvanlı Türk Takvimi'nde 7.yıla adını verdiği görülmektedir. Şamanlığı kabul eden Türklerle Moğolların inançlarına göre at gökten inmiştir. Yakut Türklerine göre de kahramanların atları güneş aleminden gelir. At kahramanların yardımcısı ve silah arkadaşıdır.⁷

Tarih sahnesine at sırtında giren Türkler, bu asil hayvanı her zaman değerli bir varlık ve can yoldaşı olarak görmüştür. Tarih, Orta Asya bozkırlarında vahşi sürüler halinde bulduğu bu soylu hayvanı evcilleştiren ve ona ilk gönül verenlerin Türkler olduğunu belirtmektedir.¹⁻⁴

Türk kültürünün birçok unsuru da atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğunu göstermektedir. Atın Türk ve Türk halkları tarihinde oynadığı rol Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur.⁶ Bu yakınlık ve dostluk değerlik şekillerde ifade edilmiştir. Atlarla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur. Dede Korkut Destanı'nda Aruz Koca at ağızlıdır. Manas'ın yiğitlerinden Acıbay aygır yanaklıdır. Köroğlu tek başına yok gibidir. Onu anlamlı kılan kimliği ve kahramanlığına nitelik kazandıran asil unsur Kır At'tır. Köroğlu Tanrı'dan evlat yerine Kır At'ı dilemiştir. At Türk'e kardeşi kadar yakındır. "Yiğit yiğidin gardaşı /At yiğidin öz gardaşı"dir. Türklerde atla-insan veya atla-yiğit birbirlerini tamamlayan unsur olarak görülür. At murattır, insanın gerçek ve düş dünyasının zenginliğidir.

At insanı amacına ulaştıran, hayal dünyasını gerçeğe dönüştüren, uzak diyarlarda bulunan hedeflere insanı yaklaştıran ve buluşturan varlıktır.^{1-4,8}

Atın evrende önemli bir canlı olduğu, ona bir dost gibi yaklaşılması, dinlendirilmesi, bakımının yapılması vurgulanmış, isyan, ihanet, adam öldürme, zina suçlarının yanı sıra bağı bir atı çalma suçu da ölümlerle cezalandırılmıştır.^{1-4,8}

İslamiyet'ten önce Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta yararları sebebiyle kuvvet ve kudretin simgesi olmuş, at sürüleri zenginliğin belirtisi olarak görülmüştür.⁸

İnsan topluluklarının hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları hakların, diğer canlılar için de sağlanmasını emreden İslamiyet de bunu insanların sorumluluğuna vermiştir.⁹ İslam düşünce sisteminin temelini oluşturan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadislerinde hayvanların çokça zikredilmesinin sebepleri; diğer yaratılan varlıklar gibi hayvanların da Allah tarafından yaratıldığını hatırlatmak, belirli hayvan türlerinin insanların istifadesine sunulduğuna işaret etmek, insanların hayvanlardan faydalanması konusundaki usulleri hukuki açıdan düzenlemek, hayvanları kurban ve zekat konusu yaparak insanın onlar aracılığıyla da Allah'a yaklaşmasını sağlamak, hayvanların sadece Allah adına kurban edilebileceği inancını yerleştirmek ve kurbanlık hayvan türü sayısını en aza indirmek, hayvanların haklarına saygı duymayı öğretmek şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰

Hz. Muhammed, hayvanların korunması, onlara merhamet ve şefkat gösterilmesini ön plana çıkarmış, eziyet edilmesi, aşağılanması ve zulüm yapılmasını yasakladığını, ayrıca hayvan sahiplerinin sadece ihtiyaç süreleri kadar hayvanlara binebileceklerini belirtmiştir.¹¹

İslamiyet'ten sonra kendisine yeni özellikler eklenen at, Türkler için önemini her zaman koruyan bir hayvan olarak tanımlanmış, uzun ömür, mutluluk, refah, doğruluk, şöhret, iyilik ve soyun devamlılığının sembolü olarak kullanılmıştır.⁸

Osmanlı devletinde İslam hukuku hükümleri uygulanmakta bu hükümlerin içinde hayvanların korunması ve gözetilmesi konusundaki yaptırımlar ise dikkat çekmektedir. Eski binaların ve mabedlerin çatılarında kuşların barınabilmeleri için özel kuş evleri yapıldığı ve kuşların dış tehlikelerden uzak şekilde buralarda barınmaya devam ettikleri, leyleklere yarı kutsallık tanındığı, sokak kedi ve köpeklerinin korunduğu, özellikle atlara ayrı özen gösterildiği,¹² hayvanların yararlanması için vakıflar kurulduğu ve yük hayvanlarının (özellikle at) iyi kullanılmaları için emirler yayımlandığı bildirilmektedir.¹³

İslamiyetin gelişmesine paralel olarak ortaya konulan çeşitli eserler içinde yer alan baytarnamelerin de özellikle atlarla ilgili olması ve atçılık kısmının mümkün ölçüde uzun tutulması atın sosyal, ekonomik, askeri vb. güç kaynağı olarak Türk insanının hayatı içindeki yerini göstermektedir. Sözlü kaynakların yanısıra, Arapça'dan yapılan çevirilerden de yararlanılarak hazırlanan baytarnameler (Tercüme-i Baytarname, Kitâbü'l-Hayl ve'l-Baytara, Kitâbü'l-Falaha, Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin vb.) Osmanlı dönemi hayvan hekimliğinin birer aynasıdır.^{6,14,15}

Çalışmada, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde bulunan İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi bir (1) Numaralı (H.919-927 / M.1513-1521)^{xvi} ve iki (2) Numaralı (924-927/1518-1521)¹⁷ Sicil incelenerek Osmanlı Devleti'nin, XVI.yüzyıl içinde hayvanların korunması ve gönencine yönelik alınan kararlar ve bu kararlar içinde, özellikle, Türklerin hayvanlarla ilgili inançlarını, yaşadıkları göçebe bozkır hayatı ve kültürü şekillendirdiğinden, bu hayatın temel unsurunu oluşturan ve islamî açıdan da üzerinde önemle durulan atın korunmasına ilişkin uygulamalarından hareketle, bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiğini belgelemek amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Çalışma Materyali

Üsküdar Mahkemesi Bir Numaralı Kadı Sicili 917–927/1513–1521 seneleri arasında Üsküdar mahkemesinden verilen hüccetlerin suretlerini kapsamaktadır. Defter 30x13 cm ebadındadır. Defterde beyaz bir kâğıt kullanılmıştır. Varak usulü ile numaralandırılmış olan defter 120 varaktır. Defterin orijinal cildi yoktur. Defterde birkaç farklı yazı çeşidi vardır. Hüccetlerin sonunda yer alan şahitlerin kısmında hücceti kaydeden kâtibin kendisini “katibu’l-hurûf” ünvanı ile kaydetmesi sicili yazan katiplerin tespitini kolaylaştırır. Defterde adı geçen katipler Ahmed, Cafer b. İbrahim, Abdullah ve Hayrettin’dir. Sicilde yazı dili Türkçe’dir. Hükümler arasında 1,2 cm’lik mesafe bırakılmıştır.¹⁶

Üsküdar Mahkemesi İki Numaralı Kadı Sicili 924–927/1518–1521 seneleri arasında Üsküdar mahkemesinden verilen hüccetlerin suretlerini kapsamaktadır. Defter 29x11.5 cm ebadındadır. Defterde su yollu ve aharlı beyaza çalan renkte kâğıt kullanılmıştır. Varak usulü ile numaralandırılmış defter 131 varaktır. Defterin genelinde farmalar düzgün, yazı okunaklıdır. Yazı sitili ilmiye mensuplarının klasik yazı türü olan taliktir. Hüccetler arasında boşluk bırakılmamıştır.¹⁷

Defterin her ikisinde de kurt yenikleri bulunmaktadır. Özellikle sayfaların üst tarafları yıpranmış durumdadır.^{16,17}

Çalışma Metodu

İstanbul Müftülüğü şer’iyye Sicilleri içinde yer alan İstanbul Üsküdar Mahkemesi bir ve iki Numaralı Kadı Sicili defterlerinde yer alan siciller hayvanların korunması ve hayvan gönenci temel alınarak taranmış, tarama sonucunda saptanan belgelerden Osmanlı toplum yapısındaki önemi nedeniyle “at’a” odaklı olanlar seçilmış, belirlenen belgeler İstanbul Müftüğü şer’iyye Sicilleri Arşivi ile yapılan yazışmalara dayalı olarak temin edilmiş, Türkçe transkripsiyonları konunun uzmanları ile birlikte hazırlanmış, veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Osmanlı şer’iyye Sicilleri

Kuruluş yılından itibaren şer’î kaza usulünü benimseyen Osmanlı Devleti’nin birinci padişahı Sultan Osman’ın ilk tayin ettiği iki memurdan birisi, kadı olmuştur. Daha sonra fethedilen her idare merkezine bir kadı tayin edilmiş, Osmanlı Adli Teşkilat yapısı ortaya çıkmıştır. Tek kadı’nın görev yaptığı bu usule şer’iyye Mahkemeleri adı verilmektedir.¹⁸ Kadı sicilleri, Osmanlı sağlık tarihi araştırmaları bakımından önemli belgelerdir. Kadı ve mahkeme bir yerde hukukun tezahürü demektir. Kadıların verdikleri ilam, hüccetlerle birlikte görevleri gereği tuttıkları kayıtları ihtiva eden defterlere “şer’iyye Sicilleri” denir. şer’iyye Sicilleri; kadı defterleri, mahkeme defterleri ve zabıt-ı vekayi sicilleri olarak da bilinir.¹⁹

Osmanlı Devleti’nde geniş yetkileri bulunan ve şer’iyye Mahkemeleri’nde yargı görevi ifa eden kişilere kadı denmektedir. Osmanlı hukukçuları kadıyı, insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer’î hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icra makamı olarak tariflemektedir. Kadılara hâkim veya hakim’üş şer de denilir. Osmanlı’da nahiye ve köyler dışında kalan diğer idarî merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi. Her yargı merkezinde birer kadı bulunurdu. Osmanlı adlî teşkilâtının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem emniyet âmiri, bazen hem mülkî âmiri ve hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamı olmuşlardır.¹⁹ XV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık beş asırlık bir dönemin kayıtlarını ihtiva eden şer’iyye Sicilleri,

Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklardan biridir. İncelenen dönemin yaşam dinamiklerinin tümünü bu kayıtlarda görmek mümkündür.²⁰

Şer'iyeye Sicilleri, Osmanlı Devleti Tarihi'nin bütün kurumlarıyla o günün kayıtlarına inilerek tespit edilmesinde önemli olan ilk elden kaynaklardan biridir. İçerisinde başka hiçbir yerde aslı veya kopyası bulunmayan çok fazla sayıda belgenin bulunması sicillerin ne kadar değerli olduklarını gösterir. Osmanlı tarihinin kaynakları arasında arşiv belgeleri daima ana kaynak durumundadır. Şer'iyeye Sicilleri de bu yönüyle birinci derecede öneme sahiptir.²¹ Özetle bu defterler, Şer'i mahkemeler tarafından verilen her türlü ilâm, hüccet, vekâlet, vesâyat, tereke, ferman, berat gibi evrakın kadılar tarafından "Sakk-ı şer'i usulü" denilen belli bir usule göre kaydedilmesidir. Şer'iyeye Sicilleri dil, din, ırk ve renk farkı gözetilmeden bütün insanlarla ilgili olayları ve bu olayları ilgilendiren mahkeme kararlarını ve idari düzenlemeleri kapsamaktadır.²²

İstanbul Şer'iyeye Sicilleri

İstanbul Şer'iyeye Sicilleri sadece İstanbul'un değil bütün Osmanlı toplumunun aynasıdır. Dil, din, mezhep ve etnik yapı dolayısıyla kültür bakımından kozmopolit bir yapı arz eden Osmanlı toplumunun ayakta kaldığı altı asrın en az yarısında Osmanlı sulhünü gerçekleştirmedeki sırrı ve bunun dinamiklerini öğrenme şansı vermektedir.²² Üsküdar ve çevresi 1352 yılında Venediklilere yenilen Cenevizlilerin yardım talebi üzerine Orhan Gazi tarafından zapt edilmiş, Osmanlılar tarafından iskan edilmeye başlamıştır. Osmanlı hakimiyeti altındaki Üsküdar'da müslüman halkın davalarına bakmak üzere ilk olarak hangi tarihte bir kadının atandığı belli değildir. Üsküdar'ın bir müddet İstanbul Kadı'lığına bağlı olarak yönetildiği bilinmektedir. Tarihi etütler Üsküdar Kadı'lığının kuruluş tarihini 1550'lere götürmektedir. Osmanlı Mahkemelerinin hukuki ve idari faaliyetlerini belgeleyen Şer'iyeye Sicilleri arasında en düzenli koleksiyonlardan biri de Üsküdar Kadı'lığına ait olanlardır.²³

Bulgular

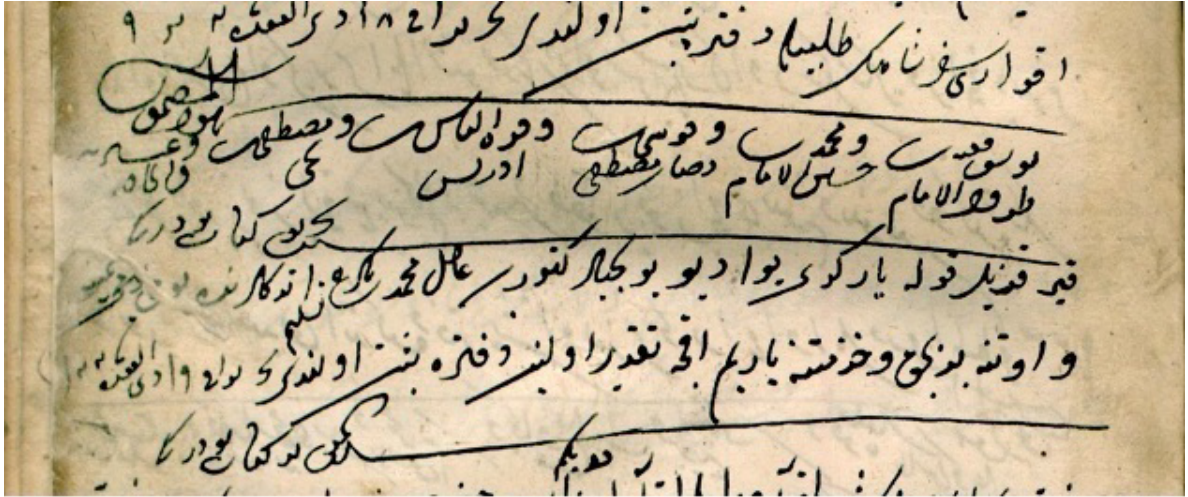
İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi bir ve iki Numaralı Sicil kayıtlarında atlarla ilgili çeşitli tutanaklara rastlanmış, bu tutanaklar incelendiği zaman, atlarla ilgili yasal uygulamalar kısmen ortaya çıkmıştır. Devlet, at da dahil olmak üzere, ehli hayvanları güç kaynağı olarak görmüş ve mümkün olduğunca yazılı yasalarla korumaya çalışmıştır.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi Bir Numaralı Sicil defterine kayıtlı 822 belgenin 16'sının, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi İki Numaralı Sicil defterine kayıtlı 902 belgenin 28'inin başboş gezen atlara nafaka tayin edilmesi, sahibine ya da subaşına teslim edilmeleri ve sahibi bulunmayan hayvanların satışıyla ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıntılar Tablo-1 ve Tablo-2'de verilmiştir. Sicil defterlerine kayıtlı belgelerden örnek metinler ve transkripsiyonları Şekil-1, Şekil-2, Şekil-3 ve Şekil-4'te gösterilmiştir.

Tablo 1. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil

Belge No	Sicil No	Sicil Tarihi	Olay	Yapılan İşlem
1	4b-1	Ramazani'l-mübârek 919 Ekim/Kasım 1513	At yaralanması	Atın başkasının öküzü tarafından yaralandığı için dava açan kişiye öküzün sahibinin iki şahitle yaralamadığını belirtmesinin kabulü deftere kaydedildi.
2	6b-1	Ramazani'l-mübârek 919 Ekim/Kasım 1513	Bulunan ata bedel tayin edilmesi	Ata 400 akçe bedel, günlük 2 akçe nafaka belirlenerek deftere kaydedildi.
3	10b-1	Saferi'l-muzaffer 920 Mart/Nisan 1514	Atların teslim alınması	Emanet atları teslim alan kişiye kefil olduğu deftere kaydedildi.
4	23a-1	Cemâziyelevvel 920 Haziran/Temmuz 1514	Çalınan atın sahibine teslim edilmesi	Çalıntı atla ilgili tanıkların beyanı ve atın sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
5	29b-1	Cemâziyelâhir 920 Temmuz/Ağustos 1514	Çalıntı atın sahibine teslim edilmesi	Çalıntı atın sahibinin belirlenerek teslim edildiği deftere kaydedildi.
6	32a-2	Cemâziyelâhir 920 Temmuz/Ağustos 1514	Çalıntı atın bir başkasına satılması	Çalıntı atı bir başkasına satan kişinin bu satışı kabullenmesi deftere kaydedildi.
7	35b-1	Şevvali'l-muazzam 920 Ekim/Kasım 1514	Atın sahibine teslim edilmesi	Başkasında bulunan atın sahibi tarafından tesbit edilip, kendisine ait olduğunun şahitlerle belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
8	57b-1	Muharremi'l-harâm 922 Şubat/Mart 1516	Emanete konan atın İstanbul'a götürülmesi	Emanete konan atın İstanbul'a götürülmesi, götürülen kişinin bilirkişinin biçtiği değeri ödeyeceğini bildirmesi deftere kaydedildi.
9	64a-3	Cemâziyelevvel 922 Haziran/Temmuz 1516	Atlardan birinin emaneten birinin de parayla satın alınması	Atlardan birinin emaneten, birinin de 300 akçeye satın alındığı atların sahibi tarafından da onaylanarak deftere kaydedildi.
10	70a-3	Zilka'de 922 Kasım/Aralık 1516	Sahipsiz atın teslim edilmesi	Yolcular tarafından bulunan beygirin memura teslim edildiği, günlük otuna 1.5 akçe, hizmetine yarım akçe değer biçildiği deftere kaydedildi.
11	81b-2	Cemâziyelâhir 923 Temmuz/Ağustos 1517	Emanete bırakılan atın ölmesi	Emanete bırakılan atın hendeğe düşüp öldüğü beyanı kabul edilerek deftere kaydedildi.
12	87a-2	Rebi'ulâhir 924 Nisan/Mayıs 1518	Atın sahibine teslim edilmesi	Sahipsiz ata günlük nafaka ve tımar için 1 akçe belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.
13	92b-1	Recebi'l-mürecceb 924 Temmuz/Ağustos 1518	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz atın günlük 1 akçe nafaka belirlenerek bakılmak üzere birine teslim edildiği, aradan zaman geçip orada bakıldıktan sonra 180 akçeye satıldığı ve paranın bakan kişiye verildiği deftere kaydedildi.

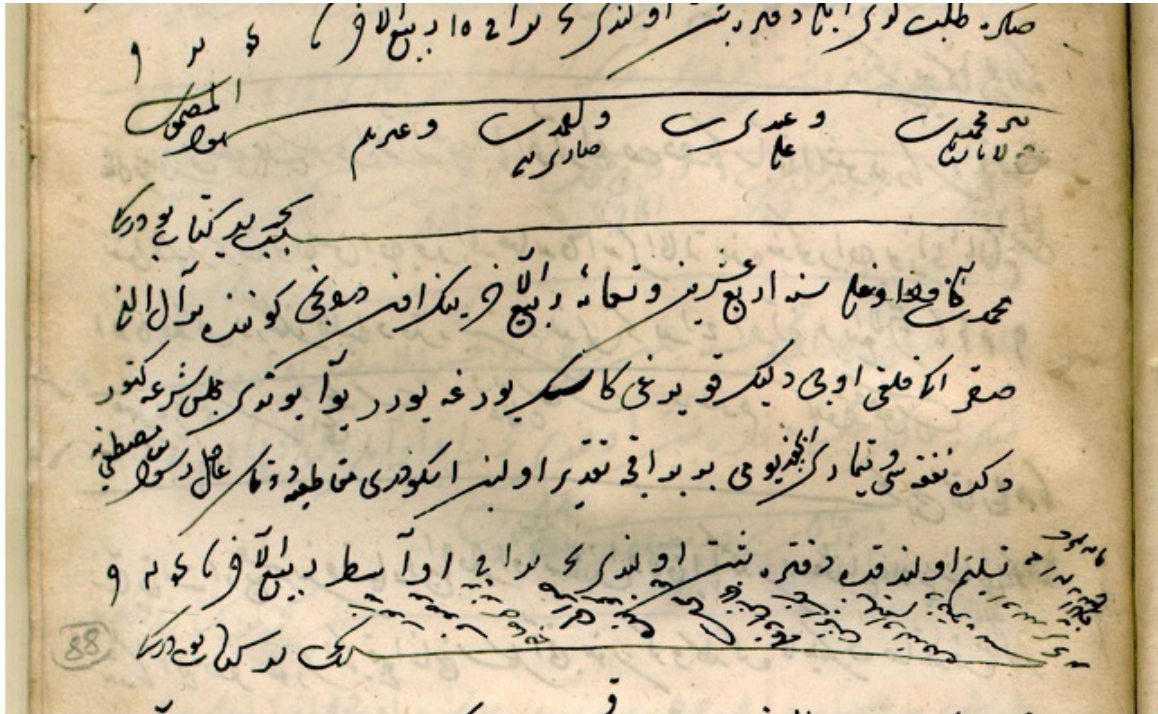
14	93a-2	Receb 924 Temmuz/Ağustos 1518	Sahipsiz atın sicile kaydedilmesi	Sahipsiz atın bulunarak sicile geçirildiği deftere kaydedildi
15	94b-1	Muharremi'l-harâm 925 Ocak/Şubat 1519	Ulak atı bedeli olarak para alınması	Yoros Subaşı'nın ulak atı bedeli olarak 200 akçe aldığı deftere kaydedildi.
16	98a-3	Şabani'l-mu'azzam 925 Temmuz/Ağustos 1519	Atın sahibine teslim edilmesi	Bulunan ata sağlık ve nafakası için günlük 1 akçe belirlenerek sahibine teslim edildiği deftere kaydedildi.

Şekil 1. Tablo-1'de 10.satırda Belge No: [70a-3] Yolcular tarafından bulunan sahipsiz bir beygirin amile teslim edildiğine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

Kır kızıl kula atı sahipsiz diye yolcular getirip memur Mehmed b Bekir'e teslim ettiklerinde gün (...) ve otuna bir buçuk ve hizmetine yarım akçe belirlenip deftere kaydedildi. 19 Kasım/Aralık 1516

Şekil 2. Tablo-1'de 13.satırda Belge No [87a-2] Üsküdar'da bulunan sahipsiz atın sahibine teslim edildiğine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

Mehmed b. Davutoğlu sene 1518 nisan/mayıs'ın on dördüncü gününde bir al alını beyaz lekeli (?) iki kulağı ucu delik kuyruğu kesik sarsıntısız, sakın yürüyen sahipsiz atı şer'i mahkemeye getirince nafakası ve bakımı için günlük bir(1) akçe belirlenip Üsküdar vergi memuru Resul b. Mustafa'ya teslim edildiği deftere kaydedildi.

Nisan/Mayıs 1518

Adı geçen özellikleri belirtilen atın sahibi olan saralı (?) köyünde Musa b. Taşoğlu'na teslim edildiği deftere kaydedildi.

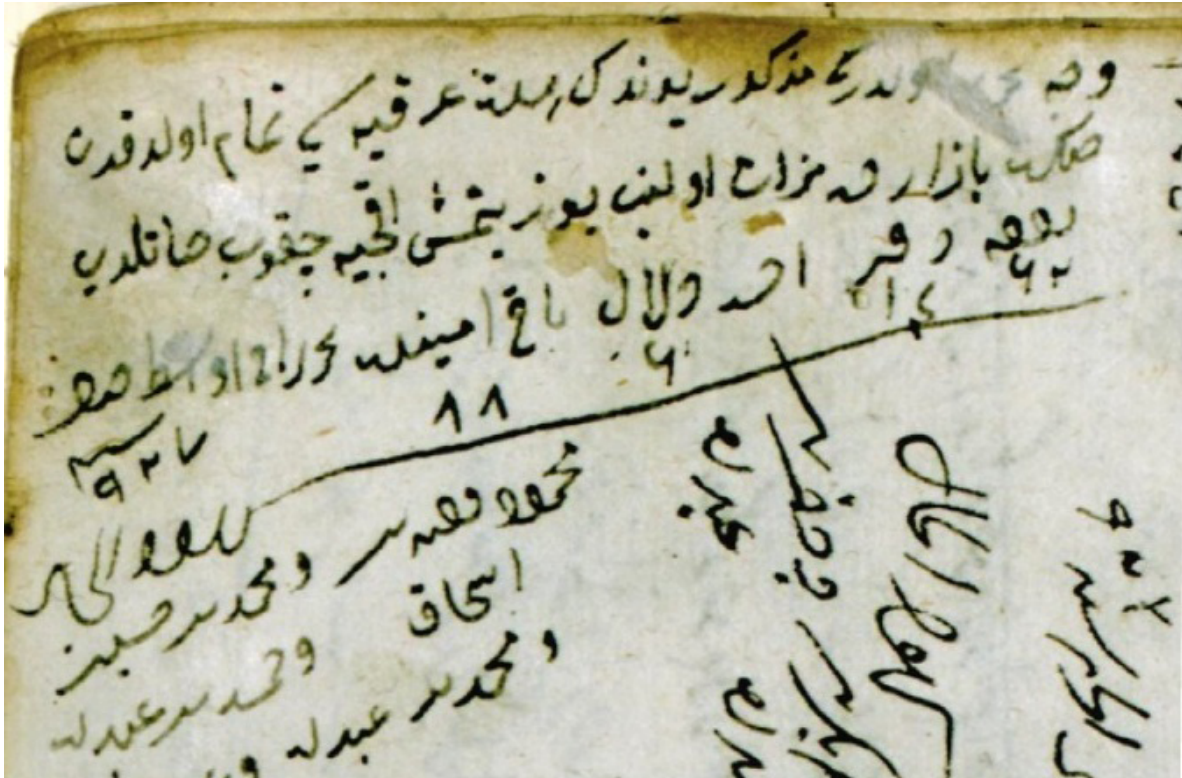
21 Nisan/Mayıs 1518

Tablo 2. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil

Belge No	Sicil No	Sicil Tarihi	Olay	Yapılan İşlem
1	16a-1	Cemâziyelâhir 925 Mayıs/Haziran 1519	At satılması	Atın 5 değil, 21 akçeye satıldığı deftere kaydedildi.
2	22a-1	Recebî'l-mürecceb 925 Haziran/ Temmuz 1519	Atın eşyalarının emanet bırakılması ve hırsızlık	Atın eşyalarının birine emanet bırakıldığı ve bu nedenle hırsızlıkla suçlanan kişinin beratına karar verildi.
3	25b-5	Receb 925 Haziran/ Temmuz 1519	Ata nafaka tayin edilmesi	Halep'ten gelirken sahibiyile birlikte yaralanan ulak ata sahibinin Üsküdar valisine başvurmasıyla günlük 1 akçe nafaka tayin edildi.
4	34b-2	Ramazan 925 Ağustos/Eylül 1519	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz at için 310 akçe bedel biçildiği, ata bakan kişiye kırk gün için 60 akçe, komisyoncuya 6 akçe, iki defalık kayıt kütüğü için 14 akçe olmak üzere toplam 230 akçeye satıldığı deftere kaydedildi.
5	49b-1	Şa'bân 925 Temmuz/Ağustos 1519	Emanet at için nafaka tayin edilmesi	Pendik'te ulak olarak kalan at için 68 günlük nafaka bedeli günlük 1 akçe olarak belirlenerek sicile kaydedildi.
6	81a-3	Ramazan 926 Ağustos/Eylül 1520	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz atın, 10 akçe hizmet, 18 akçe resmi kayıt, 18 akçe komisyoncu ve 22 akçe kalıcı olarak satın alan kişiye teslimi için toplam 40 akçeye satıldığı sicile kaydedildi.
7	83b-4	Zilka'de 926 Ekim/Kasım 1520	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata 24 gün için günlük 1,5 akçe nafaka ödenmesine karar verildiği deftere kaydedildi.
8	85a-1	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz atlara nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz at için günlük 2 akçe nafaka ödenmesine karar verildi.
9	85a-2		Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz atın, günlük 2 akçe nafaka, 2 akçe defter, 2 akçe komisyoncu, 154 akçe kalıcı olarak alan kişiye teslimi için toplam 235 akçeye satılmasına karar verildi.

10	85a-3	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz ata günlük hizmet ve nafaka için 2 akçe ödenmesine, sonrasında 4 akçe defter, 32 akçe kalıcı olarak alan kişiye olmak üzere, toplam 250 akçeye satılmasına karar verildi.
11	85a-4	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata günlük 2 akçe nafaka ödenmesine karar verildi.
12	85a-5	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz atın satılması	Üsküdar'da sahipsiz ata 63 akçe nafaka ödenmesine, 4 akçe defter, 6 akçe komisyoncu ücreti, toplam 240 akçeye satılmasına karar verildi.
13	85a-6	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata hizmet ve nafaka için günlük 2 akçe ödenmesine karar verildi.
14	85a-7	Reb'i'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın sahibine teslim edilmesi	Elinde atın sahibi olduğuna dair belgesi olan kişiye at teslim edildi.
15	85a-8	Muharremi'l-harâm 927 Aralık/Ocak 1520/1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata hizmet ve nafaka için günlük 2 akçe ödenmesine karar verildi.
16	85a-9	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz atın satılması	Sahipsiz ata 62 akçe nafaka ödenmesine, 14 akçe defter, 6 akçe komisyoncu ücreti, kalıcı olarak kişiye teslimi 88 akçe olmak üzere toplam 170 akçeye satılmasına karar verildi.
17	88b-3	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Atın sahibine teslim edilmesi	Ulak olarak verilen atın sahibi olan yoğurtçuya teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
18	89a-2	Safer 927 Ocak/Şubat 1521	Atın sahibine teslim edilmesi	Sahibi olduğunu belirterek belgeleriyle ve iki kişinin şahitliğiyle gelen kişiye atının teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
19	89b-3	Reb'i'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Emanet atların vekillerine teslim edilmesi	Mahallede emanet bırakılan iki atın sahipleri olduğunu belirten ve belgeleriyle gelen kişilere atların teslim edilmesine karar verilip deftere kaydedildi.
20	102b-1	Cemâziyelûlâ 926 Nisan/Mayıs 1520	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 1 akçe nafaka belirlenip korunmasına ve anılan yerde emanete bırakılmasına karar verildi.
21	106a-1	Şa'bani'l-mübârek 926 Temmuz/Ağustos 1520	Başıboş ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 1,5 akçe nafaka belirlenip sicile kaydedildi.
22	120a-1	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ata nafaka tayin edilmesi	Sahipsiz ata günlük 2 akçe nafaka ve 2 pulluk saman değer biçildi.
23	120a-2	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Sahipsiz ata nafaka tayin edilmesi	Üsküdar'da sahipsiz ata 2 akçe nafaka verilmesine karar verildi.

24	120a-3	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ulak ata nafaka tayin edilmesi	Ulak ata günlük 2 akçe ve 2 pulluk saman değer biçildi.
25	120a-4	Saferi'l-muzaffer 927 Ocak/Şubat 1521	Ulak ata nafaka tayin edilmesi	Ulak ata günlük 2 akçe ve 2 pulluk saman değer biçildi.
26	120a-5	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 100 akçeye satılıp deftere kaydedildi.
27	120a-6	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 150 akçeye satılıp deftere kaydedildi.
28	120a-7	Rebi'ilevvel 927 Şubat/Mart 1521	Sahipsiz atın satılması	At 300 akçeye satılıp deftere kaydedildi.

Şekil 3. Tablo-2'de 16. satırda Belge No: [85a-9] Sahipsiz atın satılmasına ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki,

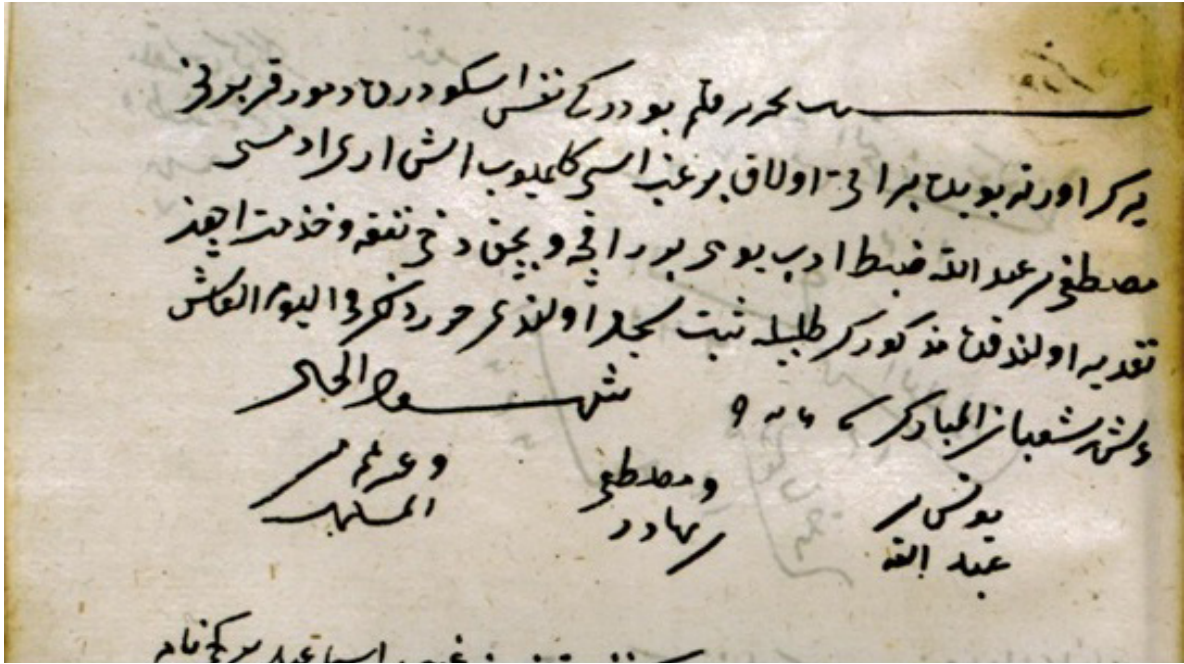
Anılan at sahibinin çıkması için beklenen süre tamamlandıktan sonra pazarda açık arttırmayla yüz yetmiş akçeye çıkıp satıldı.

Ocak/Şubat 1521

Nafaka	62
Defter	14
Komisyon	6
Kalıcı kişiye teslim	88

Şahitler

Mahmud Fakik b. Shak ve Mehmed b.(...) ve diğerleri.

Şekil 4. Tablo 2'de 21.satırda Belge No: [106a-1] Başiboş bir ata nafaka tayin edilmesine ilişkin belge.

Yazma sebebi budur ki

Şahıs Üsküdar'da (...) demir kır burnu (...) orta boyda bir atı haberci bırakıp, sahibi gelmeyince becerikli insan Mustafa b. Abdullah tutup nafaka ve hizmet için günlük bir buçuk akçe belirlendiği adı geçen kişinin talebiyle deftere kaydedildi.

Temmuz/Ağustos 1520

Bilirkişiler: Yunus b. Abdullah ve Mustafa b. Bahadır ve diğer müslümanlar.

Tartışma

Hayvan haklarını savunmanın amacı, hayvanların temel hak ve özgürlüklerini temin etmek, acı ve işkence çekmelerini, aç kalmalarını, basit zevkler için doğal ortamlarından koparılmalarını engellemektir. Hayvan haklarına bağlı kalmak, onları sevmek ve onlara karşı acıma duygusu beslemek, bir insanlık görevidir. Hayvan haklarına saygı, bu konuda sorunların ve yanlışlıkların düzeltilmesi, insan hakları ve ahlaki normlarla olduğu kadar²⁴ toplumsal koşullar ve hukuk kuralları ile de doğru orantılıdır.

XVI.yüzyılda Sultan II. Bayezid zamanında toplumsal yapının düzenlenmesi ve hukuk sisteminin gelişmesi amacıyla hazırlanan Bursa (1502), Edirne (1502) ve İstanbul (1502?) İhtisâb Kanunname hükümlerinde hayvanların korunmasına ilişkin olarak nalbantlar ve hamalların dikkat etmeleri gereken noktalar belirlenmiştir. Bursa İhtisab Kanunu'nda (İlk Standartlar Kanunu); "Ve eskiden kanun öyle imiş ki bir nalbant hayvan ayağına mih değirip sakatlırsa iyi oluncaya kadar timarını nalbant yapar ve yemini kendi yanından verirmiş. Bu eski karar aynen kabul edildi" . "Ve hamallar nalsız at kullanmayıp bağ yükünün iki yükünden ziyade getirmeyecek. Katır odununun uzunluğu üç karış, deve odunu altı karış olur. Ve Uludağ'dan nasıl yükletilmiş ise şehre o halde gelirdi. Halen bölünüp kısa kesilirmiş. Men edilip eski kanun kararlaştırıldı" denilmektedir.^{12,25} Tarihi kesin olarak bilinmeyen İstanbul İhtisab Kanunu'nda da "Ve ayağı yaramaz bârgiri işletmeyeler. Ve at ve katır ve eşek ayağını gözedeler ve semerin göreler. Ve ağır yük urmayalar; zira dilsüz canavardır.

Her kangısında eksük bulunursa, sâhibine tamam etdüre. Esemeyeni gereği gibi hakkından gele. Ve hammâllar ağır yük urmayalar, müte'aref üzerine ola" şeklinde kurallar açıkca belirtilmiştir.^{13,18,26} Hukuki metinlerde, özellikle yük hayvanlarına aşırı yük yüklenmemesi ve çalışma süreleri konularının ele alındığı gözlenmiştir. Divan defterlerinde yer alan 1587 tarihli bir fermanla, at, katır ve beygir hamallarının zayıf ve güçsüz hayvanlara yük taşıttıkları; kötü semer kullandıkları ve yüklerinin dengesiz ve taşıyabileceklerinden çok olduğu vurgulanarak bu durumun düzeltilmesi istenmiştir.^{13,25}

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 ve 2 Numaralı Sicil kayıtları incelendiğinde o dönem Osmanlı Devleti'nde genelde hayvanların özeld e atların korunması konusunun gelenek, görenek ve yasal düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilip uygulamaların yapıldığı ve hayvanlara kasıtlı olarak zarar verilmemesi konusunda duyarlılığa sahip olunduğu görülmektedir.

Ancak bunun yanında geleneksel batı düşüncesi, batılı olmayanlara oranla hayvanlara karşı daha az saygılı olsa da çağdaş hayvan hakları düşüncesinin doğuşu Batı'da gerçekleştiği görülmektedir.²⁷ Modern anlamda ilk göze çarpan hayvan hakları hareketi XIX. yüzyılda İngiltere'de özellikle hayvan deneylerini ele alan hareketle ve Amerika'da XIX.yüzyılda atlara ve çiftlik hayvanlarına işkence sebebiyle ortaya çıkmıştır. Hayvanlarla ilgili ilk yasa çiftlik hayvanlarının taşınması sırasında su ve gıda temin edilmesi ve her 24 saatte bir hayvanlara dört saatlik istirahat verilmesi ortamının oluşturulması için tasarlanmıştır.²⁸ Bunu birçok ülkede çok sayıda hayvanın korunmasına yönelik çıkarılan yasalar izlemiştir. Örneğin; 1838'de Saksonya'da, 1850'de Fransa'da ve 1866'da New York'ta benzer ve daha gelişmiş yasalar yürürlüğe konmuştur.²⁹

Hayvanların korunması ve haklarıyla ilintili olarak 1960 yılların başından itibaren dünyanın farklı yerlerinde hayvanın yaşam kalitesini yansıtan bir kavram olan hayvan gönenci konusu tartışılmaya başlanmıştır. Genel olarak hayvanın gereksinimlerinin karşılanması ve hayvana zarar ve acı verecek koşulların engellenmesini kapsayan hayvan gönenci kavramına yönelik tartışmaların etkisiyle ²⁸ ve aynı zamanda sosyal ve etik açıdan tüm hayvanların yaşamlarının güvence altına alınması yolunda kaydedilen önemli mesafeler bağlamında 15 Ekim 1978 tarihinde UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) "Hayvan Hakları Evrensel Beyanname"si kabul edilmiştir.³⁰ Ortak düşünsel temelleri ancak iki ayrı konu olan, hayvanlara acı çekmelerini önleyecek birtakım haklar tanınmasını savunan felsefi ilked en yola çıkarak belirlenen hayvan haklarına ve hayvanların zarar görmelerinin engellenmesi ve gereksinimlerinin karşılanmasına ilişkin hayvan gönencine yönelik konular beyanname içerisinde açık bir şekilde belirtilmiştir.²⁸

Hayvan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 1.maddesinde bütün hayvanların eşit haklara, 2.maddesinde bütün hayvanların saygı gösterilme hakkına sahip olduğu, 3.maddesinde hayvanlara kötü davranılmayacağı, 5.maddesinde bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvanın uygun beslenme ve bakım hakkına sahip olduğu, hiç bir koşulda terk edilemeyeceği, 9.maddesinde hayvanların kendilerine özgü yasal statüleri ve haklarının hukuk tarafından tanınmak zorunda olduğu, hayvanların güvenliğinin devlet tarafından korunma altına alınması gerektiği belirtilmektedir.³⁰

Türk tarihinde hayvan hakları, gönenci ve hayvanları koruma konularının, özellikle de Türklerin yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip olan atın korunmasının çok eski dönemlerden itibaren yasal düzenlemeler çerçevesinde kadı sicilleri içinde de açık bir şekilde yer aldığı, sahihsiz atların sahiplerinin bulunması için gösterilen çabalar, atların korunarak barınmalarının sağlanması için sahip tayin edilmesi, atların sağlıklı kalmaları, beslenmeleri ve bakımları için gereken nafakanın belirlenmesi,

kullanıldıkları işlere yönelik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenlerin sicillere kaydedildiği görülmüştür. Bu açıdan sicillerdeki kayıtlarda yer alan bilgilerin Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesine temel teşkil ettiği ve atın korunması uygulamalarından hareketle, bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiği görülmüştür. Bu konuda ulaşılan ve bilimsel literatürde sunulan belgeler Osmanlı devletinin hayvan haklarının savunulması konusunda bulunduğu noktayı aynı zamanda etik açıdan gösterdiği için çok önemlidir.

Batıda hayvanların korunmasına ilişkin hukuksal düzenlemeler XIX. yüzyıla dek uzanmakla birlikte Türkiye’de hayvanların korunmasına ilişkin yasal düzenleme XXI.yüzyıl başında gerçekleştirilmiştir. 24.06.2004 tarihli ve 25509 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun amacı; “hayvanların rahat yaşamalarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır.” şeklinde belirlenmiş ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın “hayvanlar” ifadesine yer verilmiştir. Kanunun ilkeler başlıklı 4.maddesi hayvanların korunmasına ve rahat yaşamalarına, 5. maddesi hayvanların sahiplenilmesi ve bakımına, 6.maddesi sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanların korunmasına ilişkin hükümler içermektedir.³¹

Tablo 1 ve 2 de verilen sicillerde yer alan bilgi ve belgeler ile Şekil 1,2,3 ve 4’te açıklamalı olarak yer alan atların bakımı, beslenmesi ve sağlık koşullarının düzeltilmesi için alınan kararların Türkiye’de hayvanların korunması ve gönencine yönelik düzenlemelere açık bir şekilde temel teşkil ettiği görülmüştür.

Türkiye’de atların korunması ve at yetiştiriciliğinde gönence yönelik bir düzenleme olmamakla birlikte hayvanların korunmasına yönelik olarak 1912 yılında kurulan İstanbul Himâye-i Hayvânât Cemiyeti, kuruluşundan iki sene sonra Osmanlı Devleti’nin 1.Dünya Savaşına girmesi nedeniyle, faaliyetlerine zorunlu olarak son vermiş, diğer taraftan, aynı dönemde Cenevre’de bulunan Hayvanları Koruma Derneği ile yapılan yazışmalardan, hayvanların, özellikle savaş sırasında kullanılan atların korunmasına yönelik girişimler hakkında bilgi alındığı ve konuya gösterilen ilginin devam ettiği saptanmıştır.³² Günümüzde farklı yasal düzenlemelerde atlarla ilgili hükümler yer almaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren 5199 sayılı “Hayvan Hakları Koruma Kanununun” 4,6 ve 14 maddesi atlarla ilgilidir. 2011 yılında yürürlüğe giren “Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği”nde tek tırnaklılarla ilgili ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. 2011 yılında yürürlüğe giren ve 2014 yılında değişiklik yapılan “Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik”te çiftlik hayvanları tanımı içine atlar da alınabilir.³³

Şer’i siciller içinde dönemiyle bağlantılı olarak bu kadar önemli bir yere sahip olan atların korunmasına yönelik ilk majör ve ulusal düzenleme de ancak 1970 yılında sicillerde yer alan bilgilerden yaklaşık 500 yıl sonra Amerika Birleşik Devleti’nde At Koruma Kanunu adıyla yapılmıştır.³⁴

Sonuç

Türk tarihinde insanların hayvanlara sahip olma ve yararlanma hakkının tanınıp onaylandığı bununla birlikte, hayvanlara karşı kötü davranışlar ve kasıtlı zarar vermenin doğru bulunmadığı görülmektedir.

Hayvan haklarına çekilen dikkatler hayvan hakları kuramının bilincinde olan bir toplum ortaya çıkarmış, söz konusu kavramlar hayvanlara yönelik muamelelerle ilgili kuramın etik ve hukuki dayanağını oluşturmuştur. Dolayısıyla hayvanların hukuki statüsü taşınır mal statüsünden daha ileri seviyede olmuştur.

Hayvan haklarının XX. yüzyılın başında Avrupa ve ABD savunılmaya başlandığı düşünülürse, sicillerdeki hayvanlara özellikle atların korunmasına yönelik kayıtların çok ileri bir hukuk anlayışının ürünü olduğu görülmektedir.

Türk tarihinde hayvan gönenci ve hayvanları koruma konularının, özellikle de Türklerin yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip olan atın korunmasının çok eski dönemlerden itibaren yasal düzenlemeler çerçevesinde kadı sicilleri içinde de açık bir şekilde yer aldığı, sahihsiz atların sahiplerinin bulunması için gösterilen çabalar, atların korunarak barınmalarının sağlanması için sahip tayin edilmesi, atların sağlıklı kalmaları, beslenmeleri ve bakımları için gereken nafakanın belirlenmesi, kullanıldıkları işlere yönelik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenlerin sicillere kaydedildiği görülmüştür. Bu açıdan sicillerdeki kayıtlarda yer alan bilgilerin Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesine temel teşkil ettiği, atın korunması uygulamalarından hareketle bilinenin aksine hayvan hakları hareketinin batı dünyasından yaklaşık 500 yıl öncesine tarihlendiği görülmüştür.

Teşekkür

ESOGU İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali ÇELİK'e çalışmada kullanılan Osmanlıca metinlerin değerlendirilmesi konusunda verdiği destekler için teşekkür ederim.

Kaynaklar

1. Akman E. Türk kültüründe ve Azerbaycan destanlarında at. Kastamonu Eğitim Dergisi 2003; 1, 233-248
2. Altuntaş M. Geçmişten günümüze at. Türk Veteriner Hekimliği Dergisi 2000; 1, 37.
3. Belek K. Eski Türklerde at ve at kültürü (Dünden bugüne Kırgız kültürel hayatı örneği) Gazitürkiyat 2015; 16, 111-128.
4. Delice TB. Türkmen kültüründe at. International Journal Of Science Culture And Sport, Special Issue 2015;4, 537-546.
5. Göngör A,Uzun ř, Battı B, Tura E. Sinop yılmaları. Karadeniz Araştırmaları 2015; 44, 59-72.
6. Çınar AA. Türklerde At ve Atçılık. Ankara: Feryal Matbaası, 1993.
7. Erhat A. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
8. Çatalbaş R. Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. Turan-Sam 2011; 3, 49-60.
9. Elmalı H. İslâm'da hayvan hakları. Yeni Ümit Dergisi 2012; 98, 18-22.
10. Bayraktar M. İslam kültüründe hayvan. In:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998. S.85-92.
11. Bayraktaroğlu N. Türklerde hayvanın önemi, Padişah Fatih, II. Beyazıd ve III. Murat'ın hayvanlarla ilgili fermanı. (<http://tarihgazetesi.net/index.php/turk-tarihi/1324-tuerklerde-hayvan-n-oenemi-padisah-fatih-ii-bayez-d-ve-iii-murat-n-hayvanlarla-ilgili-ferman>. Erişim tarihi 12.02.2015)
12. Sungurbey İ. Hayvan Hakları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları 3796; Hukuk Fakültesi Yayınları 5, 1993.
13. Gürler M, Osmanağaoğlu ř. Türkiye'de Hayvanları Koruma Kanunu'nun tarihsel gelişimi. Kafkas Üniv Vet Fak Derg 2009; 15, 325-330.
14. şen M. Baytarnameler. Ed. Emine Gürsoy Naskalı. In:Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. İstanbul: Resim Matbaacılık, 1995. S. 177-263.
15. Yiğit A,Yaşar A. 15. yy'a ait bir baytarnamede at hekimliğinde koterizasyon. Lokman Hekim Journal 2013; 3, 30-37.
16. Aydın B, Tak E. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı Sicil (H.919-927/M.1513-1521). Ed. Yılmaz C. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM), TDV Yayın Matbaası, 2008.
17. Günalan R, Kemal V, Altıntop Ö, et al. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 numaralı Sicil (H.924-927/M.1518-1521). Ed. Yılmaz C. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM), TDV Yayın Matbaası, 2010.
18. Akgündüz A. Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005.
19. Akgündüz A. İslam hukukunun Osmanlı Devleti'nde tatbiki: şer'iyeh Mahkemeleri ve şer'iyeh Sicilleri. İslam Hukuku Araştırma Dergisi 2009; 14, 13-48.
20. Akgündüz A. şer'iyeh Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler. İstanbul: TDA Vakfı, 1998.
21. Ekinci EB. Osmanlı Devleti'nde mahkemeler ve kadılık müessesesi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 2005; 3, 417-419.

22. Demir A. Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde rıza senedi örnekleri (1659–1749). *History Studies International Journal of History* 2012; 31–46.
23. Tok O. Osmanlı Dönemi hekim hasta ilişkileri. *Turkish Studies* 2008; 34, 788–805.
24. Ilgar R. Türkiye'de hayvan hakları ihlallerine coğrafi açıdan bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2007; 16, 347-360.
25. Karataş Ş. Osmanlıda Tüketici ve Hayvan Hakları Tüzüğü, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 2014; 13, 47-52.
26. Özkul T, Sarıbaş T, Uzabacı E, et al. Türk toplumunun hayvan hakları kavramına yaklaşımının belirlenmesine yönelik bir araştırma: I. Demografik özelliklere göre tutum analizi. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg* 2013; 19, 167–171.
27. DeGrazia D. Hayvan Hakları (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
28. Antalya AA. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Hayvan Refahı Uygulamaları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2007.
29. Abanoz N. Çağdaş Toplumlarda Hayvan Hakları ve Refahı. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
30. Hayvan Hakları Evrensel Beyanamesi http://petveteriner.com.tr/kanunlar/hayvan_haklari.pdf (Erişim tarihi: 16.12.2016)
31. TC Resmi Gazete (2004) Hayvanları Koruma Kanunu. 1 Temmuz 2004. Başbakanlık Basımevi. Ankara.
32. Melikoğlu B. Türkiye'de kurulan ilk hayvanları koruma derneğinin tarihsel gelişimi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 2009; 80, 37-44.
33. İzmirli S. At yetiştiriciliğinde gönenc (refah): Türkiye'de ilgili mevzuatın değerlendirilmesi. V.Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu; 2016; Bildiri Özet Kitabı, Bursa. S.90.
34. Underwood WJ, McGlone JJ, Swanson J, et al. Equine welfare. Eds. Bayne K, Turner PV. In: *Laboratory Animal Welfare*. Academic Press; pp.267-272.

EBŪ BEKR MUHAMMED B. ZEKERİYYĀ ER-RĀZĪ'NİN *KİTĀBU'L-MANŞŪRĪ* ADLI ÜNLÜ ESERİNDE GEBELERİN VE ÇOCUKLARIN TEDBİRİ ÜZERİNE

On Regimens of the Pregnant and the Children in *Kitāb Al-Manşūrī*, the Famous Work by Abū Bakr Muḥammad b. Zakariyyā Al-Rāzī.

Ahmet ACIDUMAN¹, Çağatay AŞKİT²

¹Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

²Y. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak., Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı A.D.

ÖZ

Bu çalışmada Ebū Bekr Muḥammad b. Zekeriyā er-Rāzī'nin *Kitābu'l-Manşūrī* adlı eserinin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinde yer alan gebelerin, lohusaların, sütannelerin ve çocukların tedbirleriyle ilgili bölümlerinin incelenmesi ve sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada *Kitābu'l-Manşūrī*'nin Arapça ve Latince nüshalarının digital kopyaları incelenmiştir. *Kitābu'l-Manşūrī*'nin dördüncü makalesinin 26. bölümü "Gebe kadının tedbiri ve ceninin korunması hakkında", 27. bölümü "Doğumun kolaylaştırılması ve lohusanın tedbiri hakkında", 28. bölümü "Çocuğun tedbiri hakkında", 29. bölümü "Sütannenin seçimi ve onun tedbiri hakkında" başlıklarını taşımaktadır. "Diğer yaşların tedbirinin özeti" başlıklı 30. bölümde ise "Çocuklar, ergenler- gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar" ilgili bilgiler bulunmakta olup, bu bölümde yer alan orta yaşlılar ve yaşlılar ile ilgili kısım inceleme dışında bırakılmıştır. Rāzī'nin gebelerin, lohusaların, sütannelerin ve çocukların tedbiri konusunda *Kitābu'l-Manşūrī*'de yazdıklarının, öncülleri olan Bergamalı Galenus, Efesli Soranus, Bergamalı Oribasius ve Aeginalı Paulus'un eserlerinde yazdıkları ile karşılaştırıldığında oldukça benzer olduğu, fakat konuların daha kısa şekilde ele alındığı görülmektedir. Öte yandan Rāzī'nin, öncüllerinin eserlerinde görülenden farklı olarak, çocuk hastalıkları konusunu *Risāle fī Ṭıbbi'l-Etfāl* adlı yapıtında ele alması nedeniyle, *Kitābu'l-Manşūrī*'nin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinin dışında bıraktığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Razi, Kitabu'l-Mansuri, gebelik, lohusalık, sütannelik, çocukluk, hıfzıssıhha

ABSTRACT

The aim of this study is to examine and to present the chapters on regimens of the pregnant, and of the puerpera and of the wet nurse and of the children in the 4th article "On preserving the health" of *Kitāb al-Manşūrī* by Abū Bakr Muḥammad Zakariyyā al-Rāzī. For this purpose, Arabic and Latin digital copies of *Kitāb al-Manşūrī* were examined in this study. The 26th chapter of the 4th article of *Kitāb al-Manşūrī* is "On regimen of the pregnant and protection of the fetus" and the 27th chapter is "On facilitation of the birth and regimen of the puerpera" and the 28th chapter is "On regimen of the infant" and the 29th chapter is "On choosing the wet-nurse and her regimens." The 30th chapter "Summary of regimens of other ages" comprises the knowledge on the boy, and on the adolescent, and on the juvenile. And the information on the regimens of the middle aged and the old in the chapter was excluded in this study. When compared to writings of his predecessors such as Galen of Pergamum, Soranus of Ephesus, Oribasius of Pergamum and Paulus of Aegina, Rhazes' writings on regimens of the pregnant, of the puerpera, and of the wet-nurse and of the children in *Kitāb al-Manşūrī* are rather similar, but brief. On the other hand, it seems that Rhazes excluded diseases of the children, because of he discussed in his *Risāle fī Ṭıbb al-Atfāl*, in the 4th article, "On preserving the health", of *Kitāb al-Manşūrī*.

Keywords: Rhazes, Kitāb al-Mansuri, pregnancy, childbirth, wet-nursing, childhood, preserving the health

UNESCO 2016, Hekim, Kimyacı ve Filozof Muḥammed Zekerıyyā Rāzī'nin Doğumunun 1150. Yıldönümü Anısına

Batı'da "Rhazes, Rasis, Alubator" adıyla bilinen ünlü filozof ve tabip Ebū Bekr Muḥammed b. Zekerıyyā er-Rāzī (865-925) Horasan'ın Rey şehrinde doğmuş¹⁻³ ve bundan dolayı Rāzī olarak tanınmıştır.² Gençliğinde edebiyat, müzik ve felsefeyle ilgilenen Rāzī, kuyumculuk uğraşı nedeniyle kimyaya da yönelmiştir.³ Rāzī tıpla ilgilenmeye oldukça geç yaşlarda, İbn Ebī Uşaybī'a'ya göre otuz, İbn Ḥallikān'a göre kırk yaşından sonra, başlamıştır.³ Yine Beyhākī'ye göre kimya ile uğraştığı dönemde deneyler sırasında ortaya çıkan gaz ve buharlar nedeniyle oluşan ve bütün yaşamı süresince devam eden göz rahatsızlığı, Bīrūnī'ye göre Rāzī'nin tıbbaya yönelmesinin asıl nedenidir.³

Rāzī'nin öğrenimi için çok gezi yaptığı, bu gezilerinde Suriye, Mısır, Irak, hatta Endülüs'e kadar gittiği ve Kurtuba'da bulunduğu hakkında bilgi bulunmakla birlikte,^{2,4,5} Leclerc⁶ Rāzī'nin Kahire'ye ve sonra da İspanya'ya gittiği yönündeki bilginin Afrikalı Leon'un yanlışlarla dolu *Filozoflar ve Hekimler* adlı kitabına dayandığını bildirmektedir. Bağdat'ta tıp öğrenimi yapan Rāzī, olasılıkla 285/898-899 yılından sonra Rey'e dönmüş ve Rey Hastanesi baştabipliğine getirilmiştir.⁷ Rāzī, Halife Muktefī Billah'ın (s. 902-908) daveti üzerine Bağdat'a gelmiş,³ 289/902 yılında Bağdat el-Muktediri hastanesi baştabipliğine atanmış ve 295/907 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.⁷ Rāzī bu tarihten sonra tekrar Rey'e gelmiş ve hastanenin baştabipliğini yaptığı dönemde Rey valisi Samani prensi Manşūr b. İshāk adına *Kitābu'l-Manşūrī*'yi yazmış (299/911-12), daha sonra adı geçen kişiyle arasının bozulması üzerine tekrar Bağdat'a dönmüştür.⁷ Hayatının sonlarına doğru katarakt nedeniyle görme yetisini kaybeden Rāzī, doğduğu şehir Rey'de vefat etmiştir.^{3,7}

Sarton⁸ tarafından İslam'ın ve Orta Çağların en büyük klinisyeni olarak tanıtılan Rāzī, teorik tıpta Galenus'un, pratik gözlem ve tedavide Hippokrates'in izleyicisi olmuştur.⁹ "Arap Galenus" olarak tanınan Rāzī,^{2,4,5} iyi bir klinisyen olduğu için bazı kaynaklarda da "Arap Hippokrates" olarak anılmaktadır.¹⁰ Kimya bilgisini tıpta kullanması nedeniyle iyatrokimyacıların atası olarak kabul edilen Rāzī,⁸ Galenus'u eleştirmek üzere *Kitāb-ı Şukūk 'alā Cālīnūs* adlı eserini kaleme almıştır.^{3,7} Ağırakça Rāzī'nin bu eserinde şunları söylediğini bildirmektedir: "Tıp ilmi aynen felsefe gibidir. Üstatların görüşlerini aynen olduğu gibi almak ve uygulamak tıp ilminin katlanamayacağı bir tavidir."⁷ Rāzī, Goodman¹¹ tarafından büyük İslam filozoflarının en özgür düşüncelisi olarak kabul edilirken, Kaya³ Rāzī'nin Eflāṭūn felsefesinden esinlenerek deist dünya görüşünü temellendirmeye çalışan bir filozof olarak bilindiği bilgisini vermektedir.

Rāzī'nin büyük bir kısmı tıpla ilgili olmak üzere, felsefe, kimya, fizik, astronomi, matematik, teoloji, müzik ve diğer alanlarda iki yüzden fazla eser yazdığı bildirilmektedir.¹² İbnu'n-Nedīm *el-Fihrist*'inde, İbn Ebī Uşaybī'a 'Uyūnu'l-Enbā'ında ve Bīrūnī de *Risāle fī Fihrist-i Kutub-i Muḥammed ibn Zekerıyyā er-Rāzī* adlı yapıtlarında, farklı sayılar vermekle birlikte, Rāzī'nin eserlerinin isimlerini ayrıntılı olarak bildirmişlerdir.^{3,7} Bu eserlerden tıpla ilgili üç tanesi tıp tarihi açısından önem taşımaktadır.

Rāzī'nin en önemli eseri olarak kabul edilen *el-Ḥavī fī't-Tıbb* Rāzī'nin ölümünden sonra vücuda getirilmiştir. Büveyhilerden Rüknu'd-devle (s. 935-976)'nin veziri İbnü'l-Amid Rāzī'nin notlarını kız kardeşi Ḥadice'den satın almış ve bunları Rāzī'nin öğrencilerine vererek düzenletmiştir.^{7,10} Eser Antakyalı Farac ibn Sālim (Farraguth) tarafından 1279 yılında Anjou hanedanından Kral Charles için Latinceye çevrilmiş ve 1486 yılında Brescia'da basılmıştır.⁹⁻¹¹

Rāzī'nin kızamık ile çiçek arasında ayırım yaptığı ve tarihçilerin bu konu üzerinde yazılmış ilk monograf olarak kabul ettiği *Kitābu'l-Cuderī ve'l-Ḥaşbe* adlı eseri ise Rāzī'nin en orijinal eseridir.¹² Cremonalı Gerard (Gerardus Cremonensis) tarafından Latinceye çevrilen eser, daha sonra Venedik'te 1498

yılında *Liber de Variolis et Morbilis* adıyla yayınlanmış, Yunanca, Fransızca, İngilizce ve Almancaya çevrilerek, pek çok kez basılmıştır.⁷

Rāzī'nin diğer bir önemli eseri de *eṭ-Ṭıbbu'l-Manşūrī*, *el-Kunnāşu'l-Manşūrī*, *el-Kunnāşetu'l-Manşūrī*, *Kifāyetu'l-Manşūrī*, *el-Manşūrī fī'ṭ-Ṭıbb* ve *el-Kitābu'ṭ-Ṭıbbi'l-Manşūrī* olarak da bilinen⁷ ve makalenin konusunun yer aldığı *Kitābu'l-Manşūrī* adlı eseridir.

Rāzī'nin erken dönem eserlerinden birisi olan *Kitābu'l-Manşūrī* on makaleden oluşmaktadır.^{7,10} *Liber medicinalis ad Almansorem* adıyla Cremonalı Gerard tarafından XII. yüzyılda Latinceye çevrilmiş ve ilk kez 1481 yılında Milano'da basılmıştır.^{1,11-13} Kitabın en önemli kısımları cerrahi üzerine olan yedinci makalesi ile Latince *Nonus Almansoris* olarak adlandırılan ve hastalıkların "tepeden ayağa" ele alındığı dokuzuncu makalesidir.^{1,13} Orta Çağ'ın en önemli kitaplarından birisi olarak kabul edilen *Nonus Almansoris* ya tek başına ya da Galenus'un *Microtechne*'si ile birlikte sık sık basılmış, Batı üniversitelerinde üzerine yorumlar yapılmış¹³ ve XV. yüzyılın sonuna kadar Tübingen Üniversitesi'nin düzenli tıp müfredatında da bir bölüm oluşturmuştur.¹ Ünlü hekim ve anatomist Andreas Vesalius (1514-1564)'un *Paraphrasis in nonum librum Rhazae medici Arabis clariss. Ad regem Almansorem de affectum singularum corporis partium curatione*¹⁴ adlı tezi, *Nonus Almansoris* üzerine bir yorumdur.¹⁵

Rāzī *Kitābu'l-Manşūrī*'yi oluştururken Hippokrates, Galenus, Oribasius, Aëtius ve Paulus Aeginata'nın eserlerinden yararlanmışır.^{1,12} Campbell'in¹ işaret ettiği üzere Freind'in¹⁶ *The History of Physick; From the Time of Galen, To the Beginning of the Sixteenth Century* adlı eserinde *Kitābu'l-Manşūrī*'nin her bölümün kaynaklarının açıkça bildirildiği görülmektedir. Tablo-1'de *Kitābu'l-Manşūrī*'nin makale başlıkları ve bunların kaynakları gösterilmektedir.^{1,16,17}

Tablo 1. *Kitābu'l-Manşūrī*'nin on makalesinin konu başlıkları ile Freind'e göre bu makalelerin kaynaklarını oluşturan eserler.^{1,16,17}

KİTĀBU'L-MANŞŪRĪNİN MAKALE BAŞLIKLARI			KİTĀBU'L-MANŞŪRĪNİN KAYNAKLARI ^{1,16}
ARAPÇA ¹⁷	LATİNCE ¹⁷	TÜRKÇE	
المقالة الاولى في المدخل إلى الطب وفي شكل الأضواء والحلقها	Primus. De introductione ad medicinam et de figura membrorum eorumque conditione.	Birinci makale. Tıba giriş ve azanın şekli ve yaratılışı hakkında.	Hippokrates Galenus Oribasius- <i>Medicæ collectiones ad Iulianum</i> , lib. xxiv, xxv
المقالة الثانية في تعرف مزاج الأبدان وهيئتها والاختلاط الغالبة عليها واستدلالات وجيرة جامعة من الفراسة	Secundus. De doctrina temperamentorum et corporum eorumque forma atque de humoribus qui in eis praevalent et de indicationibus ex Physiognomia desumtae (sic) [desumtis] G.R.	İkinci makale. Bedenlerin mizacı ve şekilleri ve onlarda üstün gelen hıtlar ve delillerden sonuç çıkarmalar ve fizyomiden kısaca bir araya gelenler hakkında.	Hippokrates- <i>De humoribus</i> Galenus- <i>De temperamentis</i> Oribasius- <i>Medicæ collectiones</i> , lib. v Aëtius, lib. iv Paulus Aeginata, lib. i
المقالة الثالثة في قوى الأغذية والأدوية	Tertius. De facultatibus viribusve alimentorum et remediorum.	Üçüncü makale. Gıdaların ve ilaçların kuvvetleri hakkında.	Hippokrates- <i>De diaeta</i> Galenus- <i>De alimentorum facultatibus, De simplicium medicamentorum temperamentis et facultatibus</i> Aëtius, lib. i-iii Oribasius- <i>Synopsis</i> , lib. ii-iv ve <i>Medicæ collectiones</i> , lib. i-v, xi-xiii, xv Paulus Aeginata, lib. i
المقالة الرابعة في حفظ الصحة	Quartus. De conservanda valetudine.	Dördüncü makale. Sağlığın korunması hakkında.	Galenus- <i>De sanitate tuenda</i> Paulus Aeginata, lib. i Aëtius, lib. iii
المقالة الخامسة في الزينة للأضواء والبدن [المبني]	Quintus. De cultu, ornateve, vel decoro.	Beşinci makale. Bedenin ve azanın süsü hakkında.	Galenus- <i>De compositione medicamentorum secundum et ceteris Graecis locos</i>
المقالة السادسة في تدبير المسافرين	Sextus. De regimine et medicatione iter facientium.	Altıncı makale. Yolcuların tedbiri hakkında.	Hippokrates Paulus Aeginata, lib. vi Oribasius- <i>Synopsis</i> , lib. vii Aëtius, lib. xiv, xv
المقالة السابعة - جمل وجوامع في صناعة الجبر والجراحات والقروح	Septimus. Summae et collectanea de arte refilandorum ossium fracturam at de vulneribus ac ulceribus.	Yedinci makale. Kırık sarma sanatı ve yaralar ve ülseler hakkında toplananlar ve özetler	Hippokrates Paulus Aeginata, lib. vi Oribasius- <i>Synopsis</i> , lib. vii Aëtius, lib. xiv, xv
المقالة الثامنة في سموم الهوام	Octavus. De venenis et veneficis et de reptilibus noxis.	Sekizinci makale. Zehirler ve haşereler hakkında.	Paulus Aeginata, lib. v
المقالة التاسعة في الأمراض الحادثة من القرن إلى القدم	Nonus. De morbis qui accidunt a vertice ad pedem.	Dokuzuncu makale. Tepeden ayağa kadar ortaya çıkan hastalıklar hakkında.	Hippokrates- <i>De Morbis</i> Galenus- <i>De locis affectis, Methodi medendi, De compositione medicamentorum secundum locos</i> Aëtius, lib. vi-xii Oribasius, <i>Synopsis</i> , lib. viii, ix Paulus Aeginata, lib. iii, iv
المقالة العاشرة في الحميات وما يتبع ذلك مما يحتاج إلى معرفة في تجديد علاجها	Decimus. De febris et de iis quae ad illas pertinent cognitionibus, quaeque haberi debent cum renovatur februm medicatio.	Onuncu makale. Hummalar ve onu takip eden, ki tedavilerinin yenilenmesi üzerine bilgiye gerek duyulur, hakkında.	Hippokrates Galenus- <i>De crisisibus, De differentis februm</i> , lib. vii, <i>Methodi medendi</i> , lib. i ad Glauconem Oribasius, <i>Synopsis</i> , lib. vi Aëtius, lib. v Paulus Aeginata, lib. ii

Kitābu'l-Manşūrī'nin dördüncü makalesi "sağlığın korunması" üzerinedir. Bu bölüm otuz bir bölüm olup, bu bölümlerde sırasıyla hareketin, onun suretinin ve vaktinin değerlendirilmesi; uykunun, onun zamanının, yararının ve zararının değerlendirilmesi; yemeğin tedbiri; içeceklerin tedbiri; beden atıklardan temizlenmesi; kuvvetlenmeden ve dayanılmaz olmadan önce kötü olayların bildirilmesi meskenlerin ve meclislerin seçimi; nefsin arzularının işleri; âdetler; gıdaların ve diğer uygun şeylerin zararını defetme; içeceklerin zararını defetme; şaraptan gelen musibet; kan almanın yararları, zararları ve kullanılması; ishalin yararları, zararları ve kullanma şekli; kusmanın yararları, zararları ve kullanma şekli; cinsel ilişkinin yararları, zararları ve kullanma şekli; hamamın yararları, zararları ve kullanım şekli; övülmeye değer beden görünüşü; misvak ve yararları; dişlerin korunması; gözün korunması; kulağın korunması; bulaşıcı hastalıklardan korunma; veba ve ondan korunma; zamanlar sebebiyle beden tedbiri; gebenin tedbiri; doğumun kolaylaştırılması ve lohusanın tedbiri; çocukların tedbiri; sütannenin seçimi ve onun tedbiri; diğer yaşların tedbiri ve tabibin sıkıntısı konuları ele alınmıştır (Şekil 1 ve 2).¹⁸

فصول المقالة الرابعة	
حفظ الصحة	
1	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
2	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
3	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
4	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
5	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
6	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
7	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
8	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
9	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
10	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
11	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
12	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
13	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
14	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
15	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
16	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
17	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
18	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
19	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
20	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
21	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
22	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
23	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
24	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
25	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
26	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
27	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
28	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
29	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها
30	ذكر مواضع حفظ الصحة وجمالها

فصول المقالة الخامسة	
الزينة للأعضاء والبدن	
1	في الخزانة
2	في الخزانة
3	في الخزانة
4	في الخزانة
5	في الخزانة
6	في الخزانة
7	في الخزانة
8	في الخزانة
9	في الخزانة
10	في الخزانة
11	في الخزانة
12	في الخزانة
13	في الخزانة
14	في الخزانة
15	في الخزانة
16	في الخزانة
17	في الخزانة
18	في الخزانة
19	في الخزانة
20	في الخزانة
21	في الخزانة
22	في الخزانة
23	في الخزانة
24	في الخزانة
25	في الخزانة
26	في الخزانة
27	في الخزانة
28	في الخزانة
29	في الخزانة
30	في الخزانة

Şekil 1. Ebū Bakr Muḥammed ibn Zekeriyā Rāzī'nin *Kitābu'l-Manşūrī* adlı eserinin İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No. 3751'de bulunan nüshasının fihristi. "Fī Ḥifẓi'ş-Şiḥḥa" başlıklı dördüncü makalesinde yer alan konuların başlıkları [v. 4a].¹⁸

Şekil 2. *Kitābu'l-Manşūrī* nin "fī Ḥifẓi'ş-Şiḥḥa" başlıklı dördüncü makalesinde yer alan konuların devamı ile beşinci makalesinde yer alan konular [İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No. 3751, v. 4b].¹⁸

Bu yazıda *Kitābu'l-Manşūrī*'nin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinde yer alan gebelerin, lohusaların, sütannelerin ve çocukların sağlıklarının korunmasıyla ilgili bölümlerinin incelenmesi ve sunulması amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada Ebū Bekr Muḥammed b. Zekeriyā er-Rāzī'nin *Kitābu'l-Manşūrī* adlı eserinin Arapça el yazması nüshalarından King Saud University kaynaklı ve Maktabatü'l-Muştafā al-Alakrūniyye'de yer

alan bir digital kopyası;¹⁹ British Library, Oriental Manuscripts, Or 5316 kaynaklı ve Qatar Digital Library’de bulunan bir başka digital kopyası²⁰ ve Library of Congress kaynaklı ve World Digital Library, Mansuri Collection, 4276 numaralı bir diğer digital kopyası²¹ ile 1497²² (Şekil 3 ve 4) ve 1544²³ yıllarında basılmış Latince nüshalarının digital kopyaları incelenmiştir. *Kitābu’l Manşūrī*’nin dördüncü makalesinin 26. bölümü “Gebe kadının tedbiri ve ceninin korunması hakkında”, 27. bölümü “Doğumun kolaylaştırılması ve lohusanın tedbiri hakkında”, 28. bölümü “Çocuğun tedbiri hakkında”, 29. bölümü “Sütannenin seçimi ve onun tedbiri hakkında” başlıklarını taşımaktadır. “Diğer yaşların tedbirinin özeti” başlıklı 30. bölümünde ise “Çocuklar, ergenler- gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar” ilgili bilgiler bulunmakta olup, bu bölümde yer alan orta yaşlılar ve yaşlılar ile ilgili kısım inceleme dışında bırakılmıştır.

Şekil 3. Liber Rhazis ad Almansorem’in 1497 baskısında “De regimine infantie et praegnantis. Cap. XXVII” ve “De alleviatione partus, et regimine parturientis Cap. XXVIII” başlıklı konuların yer aldığı sayfa [21r].²²

Tractatus

¶ Et ista autē cū felle vacino mixta sūt pillule quarum vna post aliā in igne mittat: qui ignis sit in foculari: quod magna scutella de terra solumē in medio hñte cooptatur. Examini autē huic vltima supponat vt fumum recipiat. Hoc n. fumigū ferū expellit mortuū. Qd tūc fieri dicitur: ferus mortuus fuerit: et nō mouet vel nō mouet fortiter. **¶** Et si post partū sanguis fluat multitudo vñ vires destruant: subueniendū est ei cū his que in capto de mēstruo rum retēione notabimur. Et roborari quos vs cum aq̄ carnis: et vino bono: et atibu. **¶** Sanguis vō si non sequat partū vel parū fluat suffumigada est parturiles fumigū suprascriptis: de q̄bus etiā in vltima mitti dicitur: medicari vñ cum medicinis quas in capto de mēstruoz puocatio ne dicitur sumus. Hoc autē non est dimittendū nec vilipēdendū nisi macra fuerit et debilis. Et p. n. generant malitiosas egritudines dicitur et male.

De regimine infantis.

Infantis

¶ aurea stati post partū p̄mede-
lunt. Qd etiā postea multoties
est faciendū. **¶** Est p̄terea obseruandum: ne lac
aures lēdiat cū lactat: vt pallatū cū melle
tangat et nares cū aqua cala et oleo semp mun-
dificent: atq; mucillagies emulgant. Ipse quoq; pus sem-
per fricandus postea lūgēdus est. **¶** Et mēbra sūt ei sūt
in vñ aqua q̄ parū tendēda: et facia cūgēda. **¶** Sūt et re-
cificanda eius mēbra: caput. vs. et nares ac frons. Hoc n.
regimie si custodiat: multas euadet egritudines. **¶** Ad-
millas quoq; talē sugere: ne ei vter redat: neq; multa ex-
eo egrediat vterofitas: vt nō accidat ei vñ folio et pigritia:
neq; somnū lōgus neq; de latere ad latē reuoluat: et nō plo-
ret neq; vomat. **¶** Et si istaz significationū aliqua appeat
p̄utino solito a māmilla: suctione abstinere cogat: et t̄p̄o
dormitionis augeat. **¶** Postea vō in aqua cala balne-
tur: māmilla: suctione minus solito vñat: deinde vō ad
suā reducat: et mēdines: cui de medicis somniferis pap-
et dandū: vt vñ dormiat. **¶** Cūa itidē eius equalit est
mouēda. Qd qdē fieri vñ post māmilla: suctionem.
¶ Quili quoq; ei in p̄mis natiuitatis diebus: p̄ano sine
operēdi. Et est sumope canēdū: ne in loco sit multū lumē
noso et radioso: an eum tñ vitree margarite: et p̄ami oluer-
fos hñtes colores appēdi debēt. **¶** Et t̄p̄o q̄s que voci-
bus p̄ferunt et r̄tēssa: et gētio delectationē faciētib⁹ an euz
est vñdū: nō asperis neq; rancis. **¶** Postq̄ vō loquēdi
bora appropinquerit: nutrit: ei lūga frequer fricat. Su-
periorē tñ lingue partē cū salgēma et melle fricare vs. Et
hoc p̄cipue est faciendū cū loquela tardat. **¶** An ipm q̄s
frequer est loquēdum et vba facilia: et leuila est docēdus.
¶ Cū aut natiuitatis dentū t̄p̄o appropinquerit: gingi-
ue singulis dieb⁹ cū butyro et adipe galline sepe sunt frica-
de: ac ordeū sup eas trabendū. Surtur quoq; et spondiles
collit: frequer cū oleo iungi debēt. **¶** Et si ei vter solū
fuit: vteri supponat ep̄s qd de cimino et rosis cū modū
co aceti et aq̄ madefactio fiat: lacti q̄s gūmi arabicus et bo-
lus armenus sunt ammiscēda et dāda ei. **¶** Venter vō si
strigat suppositioū de melle cocto: et baurach vel de mel-
le cocto et stercore murī: p̄fectū ano est supponēdū. **¶** Cū
aut ad t̄p̄o p̄uerit in quo comedere icipiat: sūt de simu-
lar: lacte ac sucharo magdallones glādi b̄ silite: et infanti
manū tēda venf: vt cū eis ludat ac eos sugat: et gradati
disonat ad aliqd ex eis traniciēdū. **¶** Caro quoq; q̄ est i
pectore teneri pulli vel p̄dicio: est ei tribuēda. **¶** Postq̄
aut hoc b̄si sepe cepit: atq; ex eo comedere et appētere ice-
perit: suctio māmilla: parlati minni icipiat. In nocte q̄s
eas sugere nō p̄mitat: et in gradatiz p̄ducat ad hoc vt in
die non lactet. **¶** Est etiam valde obseruandum: ne in t̄p̄o
p̄oze calido ablatetur.

De electione nutrice et regimine. C. A. XXXIX.

Nutricem

¶ os esse in hñe colore p̄ntem
clay. Que cū sit alba: rubedi-
nes b̄at ammixta: neq; sit p̄ni op̄in: nec ab-
eo multū remota: neq; lēhone b̄at: neq; s̄fir-
mitati sit p̄parata. **¶** Admillas q̄s b̄at ma-
gnas: et p̄ect amplū ac pinguedio corpis: mediocritatē re-
neat. **¶** Ip̄a p̄terea neq; salia cōdat: neq; acuta: neq; ace-
tosa: neq; s̄p̄tica: neq; tabegull vñat: in q̄b⁹ est fortis cali-
ditas: neq; potio: neq; copte: alia q̄s atq; eracā: et p̄cipue ap̄iū
oio dimittat. T̄p̄o n. vñenit nutrice: vt ei appropinquet oio.
¶ S̄p̄mēda vō est cibary de tritico et risi factio: et carni-
bus m̄mentib⁹ et bonis: et coctura b̄si oditis. **¶** A coitu autē
et mēstruoz puocatio sibi caueat. **¶** Et si ei m̄minat lac:
pultes de farina fabaz vel risi vel p̄anis de simula floce:
lacte et sucharo facit ad sobēdū tribuant: q̄b⁹ pap̄ semis-
fenculi sit amixta. **¶** Et si lac ei valde crosium fuerit: ci-
bus erit subleuādus. Ip̄a q̄s pap̄ laborare cogēda est. Cū
istip s̄rup⁹ acetosus et vini subtile dari debēt. **¶** Quili
aut subleuē si eius lac fuerit: cibaria fortia et crosia cū aug-
mento ei dāda sunt: somnūq; augmentāda. **¶** Et si in-
fantis vter solutus fuerit: nutrice de bis que venter l̄tra-
gant dandū erit. Cui neq; dulcicia: neq; vnicuosia: sunt tri-
buenda. **¶** Et si in corpore infantis botthoz apparet: nutrice
nutrici aqua ordēi det: que neq; dulcicia: neq; crosia cū aug-
mento: cū almezeret nutrit et flobotomet. Infans q̄s si iā
quatuor p̄terit mēses ventosef. **¶** Lac autem qd meli⁹
indicat est cuius vna gutta sup vngue distillata: neq; mul-
tum subtilis et curres: neq; crosia p̄cipit: et ageat: bonū
hñs odoz et sapore et dulce. S̄p̄mēda aut lac: vel male olēe:
nullo modo nutrimēto infantis est conueniens.

Summa de regimine aliarum etatum. C. A. XXXI.

Pueri cum

¶ flosia: vel forti vteris folo-
ne: neq; q̄s sunt medicandi.
Cū vterofis aut et vteris ex aq̄ fructuū solone:
eis erit subueniēdū. **¶** Qui ex necessitate cu-
stodiēdi sunt: ne multū de p̄fectib⁹ mellis: vt
fructib⁹ comedere p̄mittant: ne multas incurat egritudi-
nes. **¶** A lacte q̄s atq; caseo necnō cibis crosicabstinen-
di sunt: ne in eoz veltis lapis generet. Quib⁹ semia me-
loquū excoctata cū sucharo sunt tribuēda: vt vñ infra-
mūdificent ne lapidis ibi generatio fieri icipiat. **¶** Ip̄a
quoq; cibis multū replent: nō est p̄mittēdū: neq; cibos si-
mere p̄mittant: donec p̄m⁹ cibis sit digestus: et ex stoma-
cho exierit. Qd ideo faciendū est: vt a scrofulis sint securi:
¶ Adolescentes aut et iunē: ab acutis infirmitatibus:
sunt custodiēdi: eos flobotomando: et ip̄oz ventres soluē-
do. Quibus fortiter rep̄mēdia statim ex quo acuturum
egritudinū i ip̄is apparuerit significatio: dāda erit ante
q̄s egritudines perficiant: et augmentēf. **¶** S̄p̄mēda vō sic
conseruandū sunt: vt ad eoz corpoz euacuationē cū me-
dicinis magis intēdat q̄s cū flobotomia. Quoz corpore
ne ad malū deueniat: sunt conseruanda ip̄oz minuēda:
laborem: ac coitum: vt suoz corpoz vires vñ p̄durent: et
non balneent sp̄atio longo. **¶** Qui aut sunt in senio: la-
bore atq; coitu: necnon flobotomia: nisi magna imminen-
te necessitate sunt remouēdi. Qui cibis bonis suane babē-
tibus saporem: ac facile digestibilibus sunt atendi. **¶** Se-
pe quoq; balneis vri debent: ac multum dormire. **¶** Et
etiam odoriferis faciem et caput inficere: atq; suffumigā-
tionibus vri: et quiete vñenit: ea quoq; eperere: que multum
delectari faciunt. **¶** Vinum p̄terea tēp̄erate nature
subtile atq; claz bibat. Qd et q̄s mediocriter b̄at amix-
ta: ac t̄p̄ate ab eis sumat. **¶** Et si in fl̄ regie tali nō custodiā-
tur: pole est vt ad decrepita t̄p̄e lōgo deueniat atq; ad p̄i-
sum: et ex corpore: neq; deiciant: neq; destruant.

Şekil 4. Liber Rhazis ad Almansorem' de "De regimine infantis Cap. XXIX," "De electione nutrice et eius regimine Cap. XXX" ve "Summa de regimine aliorum aetatum Cap. XXXI" başlıklı konuların bulunduğu sayfa sayfa [21v].²²

Yazarlarca metinlerin kendi aralarında karşılaştırılmasıyla hazırlanan Arapça (Ek-1) ve Latince (Ek-2) metinler dijital ortama aktarılmıştır. Daha sonra yazarlar tarafından Arapça ve Latince Türkçeye çevrilen bu metinler karşılaştırılarak, bir çeviri metin hazırlanmıştır. Bunun için Arapça metnin çevirisi temel alınmış, Latince metinde olan farklılıklar da "LM" kısaltmasıyla dipnotlarla gösterilmiştir. Arapça ve Latince metinde yer alan ve ilaç olarak kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensal maddeler ile bazı anatomik terimleri ve ölçü birimleriyle, bunların karşılıklarını içeren bir tablo²⁴⁻²⁹ hazırlanmış ve yazının ekinde sunulmuştur (Ek-3). Karşılaştırmalı Türkçe çeviri metin ise yazının bulgular kısmında verilmiştir.

Yazının bulgular kısmında verilen bu bilgiler Rāzī öncesi döneme ait ve ona kaynaklık etmiş olabilecek Antik dönemin belli başlı yazarları arasında bulunan hekimlerin eserlerinde yer alan bilgilerle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Hippokrates'in *Aforizmalar*, Galenus'un *De Sanitate Tuenda*, Soranus'un *Gynaecia*, Oribasius'un *Collectiones Medicae* ve onun özeti olan *Synopsis*'i ile Aeginali Paulus'un *Epitome* adlı eserleri üzerinde çalışılmıştır.

Bulgular

Bölüm XXVI. Gebe kadının tedbiri ve ceninin korunması hakkında

Gebe, kebere, acı bakla, ham zeytin ve bunun gibi içinde acılık ve keskinlik olan bütün gıdalardan ve nohut, fasulye, sedef otu ve özellikle susamⁱ gibi bütün adet ve idrar söktürücülerden kaçınmalıdır. Sıçramadan ya da düşmeden ya da darbeden ya da sarsıntıdan ve özellikle gebeliğin başında ve sonunda cinsel ilişkiden korunmalıdır, çünkü bu çoğu kez düşük sebebidir. Çok iyi harmanlanmış,ⁱⁱ bulantıyı yatıştıran, oğlak ve tavukⁱⁱⁱ etleri gibi^{iv} güçlendirici gıdalarla beslenir. Mizacı ılımlı fesleğen şarabı^v az miktarda içirilir. Tutucu olan ekşi meyvelerin şıraları aç karnına içirilir ve onlarla birlikte hazımsızlık ve bulantıyı yatıştıran sarısabır pastillerinden biraz verilir. Orta derecede egzersiz yapsın ve hareket etsin. Hamamda^{vi} uzun süre durmaktan sakınsın. Uykuyu ve eğlenceyi^{vii} artırsın.^{viii} Gıdayı azaltsın ve günde birçok kez yesin. Bir kerede tıka basa doldurulmasın. İştah azalması aşırı olduğunda, iştah ortaya çıkaran hardal, soğan ve bunun gibi acı şeylerden az miktarda verilir.^{ix} Günlük ve mastika çiğnesin. Ayva, nar, elma ve turunçtan yesin. Kötü gıdalardan ve çok karıştırmaktan sakınsın.^x Çünkü bu tedbirle gebelikte hastalıktan kurtulmak mümkündür. Eğer hasta olursa, o zaman ceninin korunmasını istediğim için, şiddetle sakınarak ve dikkatli olarak kan almayla ya da ishalle tedavi edilsin.^{xi}

Bölüm XXVII. Doğumun kolaylaştırılması ve lohusanın tedbiri hakkında

Doğum yaklaştığında ve zamanı geldiğinde gebeyi hamama sokmak ya da her gün bir saat küvete oturtmak gerekir. Karnı ve sırtı yağla yağlanır ve kurtuluş gelene kadar isfidbâclar ve badem yağı ve şekerle yapılmış tatlılar gibi yumuşak, lezzetli gıdalardan yedirilir. Sırt şebboy yağı ya da zambak yağı ile yağlansın ve kasığa, apış arasına ve böğürlere yağ sürülsün. Yün içinde ılık yağ taşıtılır.^{xii} Nezaketle yürütülür, gidip getirilir, oturtulur ve ayakları uzattırılır, sonra hızla bu durumda bir defa ayakları üzerine kaldırılır.^{xiii} Kurtuluş şiddetlendiğinde nefes tutturulur, doğurtulur,^{xiv} ebe gebenin sırtını iter ve böğürlerinden karnın göbek ile kasıklar arasına aşağı doğru bastırır. Eğer durum uzarsa, içine ördek, besili tavuk yağları konmuş ve piliçlerle yapılmış yağlı isfidbâce, çorba yudumlasın ve fesleğen şarabından biraz içsin. Eğer doğum zorlaşırsa ve onda korku olursa,^{xv} ona, üzerine badem yağından biraz damlatılmış lezzetli pişmiş meyve suyunu ve çemen otu suyunu kusmasın diye iki ya da üç defada içir. Bundan sonra sedef otu usaresi içir ve mür pastillerinden içir ve durum şiddetlenirse şeytanterisi, cavşır ve kasnı otu sakızından iki dirhem ağırlığında eşit olarak ver. Eğer bu cidden iğrenç kokudan zayıf düşmüşse, o zaman galyadan bir miskâl reyhani şarabın içerisine koy ve ona içir. Et suyuyla ve güzel şarapla onu kuvvetlendir. Eğer plasenta kalmışsa, kündüsü burnuna koyarak aksırt ve onun burnunu sıkı tut, böylece şüphesiz düşer. Düşmezse, koyduğumuz ve mürsafi, bâzerd, cavşır ve kükürtle tütsü yapılan ilaçları yinele. Sığır ödüyle yağrulduktan sonra fındıklar yapılır ve ondan birer birer, ters yüz edilmiş ve delik açılmış bir leğenin altına yerleştirilmiş olan tütsü kabındaki ateş üzerine konur ve vulva bu deliğin üzerine yerleştirilir. Bu buharlar ölü cenini dışarı çıkarır, bu nedenle cenin ölüyse kullanılsın. Sarsılmasın ve hareketi kuvvetli olmasın. Eğer bundan sonra, kadın yıkılana kadar çok kan görürse,^{xvi} o zaman âdeti tutmak üzerine zikrettiğimiz [ilaçlar]la tedavi edilsin ve et suyu,

şarap ve güzel kokularla güçlendirilsin. Eğer kanama devam etmezse ya da az görülürse, bu buharlar yapılsın, bunlardan taşısın^{xvii} ve adet sökülmesi bölümünde bahsedilmiş ilaçla tedavi edilsin. Bu, zayıf ve güçsüz olmadıkça terk edilmesin ve hor görülmesin, çünkü belki kötü ve zayıf hastalıklar ortaya çıkar.

Bölüm XXVIII. Çocuğun tedbiri hakkında

Doğduğunda çocuğun kulağını sık sık sallamak gerekir,^{xviii} sonra emzirme sırasında sütün onlara girmesinden sakınılır. Çocuğun damağına bal konsun. Burnu sık sık sıcak su ve yağla temizlensin ve sümkürülsün. Sık sık ovmayla, yağlamayla, azanın yanlara uzatılmasıyla, kundakla ve kafanın azasının, burnun ve alnın düzeltilmesi ile bakımı yapılsın, çünkü bu tedbire uyulursa, çok sayıdaki afetlerden korunur. Karnını germeyecek ve ondan çok yel çıkarmayacak ve durgunluk, tembellik, uzun uyku, debelenme, ağlama ve kusma vermeyecek miktarda^{xix} emzirilsin. Eğer bu rahatsızlıklar ortaya çıkarsa, haliyle ölür,^{xx} bu yüzden adet olduğundan daha uzun emzirilmesin ve uykusu artırılsın. Sonra sıcak suda ısıtılır^{xxi} ve adet olandan daha az miktarda emzirilir ve sonra adet olana geri döndürülür. Uykusunu uzatmak için sakinleştirici ilaçlardan az miktarda verilir. Yatağında itidalle hareket ettirilir,^{xxii} emzirmenin akabinde daha yavaş ve daha yumuşak olur. Gözünün üzerine doğumun ilk gününde bir bez konsun ve mekânda parıltı ve ışık olmasın. Önüne boncuk ya da renkli bezler asılsın ve ona ninni söylensin.^{xxiii} Konuşma zamanı yaklaştığında, mürebbiye onun dilini ovmayı ve onunla oynamayı çoğaltsın. Özellikle konuşma gecikirse, dilinin dibi^{xxiv} balla ve enderani tuzla ovulur. Önünde konuşulur. Kolay ve hafif sözcükler öğretilir. Dişlerin çıkma zamanı geldiğinde, onun dişeti her gün köpükle ya da tavuk iç yağı ile ovulur ve üzerine baştanbaş^{xxv} sürülür. Boynu^{xxvi} yağla çok yağlanır ya da eğer ishal olursa, sirke ve suyla nemlendirilmiş kimyon ve gül al ve onunla karnına yakı yap ve sütün içine zambak ve çamur koy ve içir. Eğer kabız olursa, pişmiş bal ve boraks ya da fare pisliğinden biraz yükle. Sütten kesme zamanı geldiğinde^{xxvii} şeker, süt ve irmik unundan belâit^{xxviii} yapılsın. Onunla oynasın ve onu emsin diye ellerinin arasına bırakılsın. O yavaş yavaş artırılsın ve ona yumuşak piliç ya da turaç^{xxx} göğsünden et konsun. Eğer bunu lezzetli bulursa, bundan etkilenirse ve bundan talep ederse, emzirmeyi yavaş yavaş azalt. Sonra geceleri emmeye kesinlikle bırakılmaz. Sonra gündüzleri de emzirmemeye alıştırılır ve sıcak zamanda sütten kesilmez.

Bölüm XXIX. Sütannenin seçimi ve tedbiri hakkında

Sütanne genç, kırmızıyla karışık beyaz, parlak renkli olsun. Doğum zamanı ne yakın olsun, ne de uzak ve ne hasta olsun, ne de hasta bakıcı. Memeleri büyük, göğsü geniş, bedeninin şişmanlığında mutedil olsun. Tuzludan, keskin acıdan, ekşiden, tutucudan, ısıtmada kuvvetli baharatlardan, pırasa, soğan, su teresi ve özellikle kerevizden sakınılsın. Sütannenin bunları kesinlikle yememesi gerekir. Gıdalardan iyi kavunla birlikte, katışıksız etler, pirinç ve buğdaya yönelsin.^{xxxi} Adet görmekten ve cinsel ilişkiden sakınmalıdır. Eğer sütü azalır, içine biraz rezene tohumu atılmış, şeker, süt ve kuru irmik ekmeği ve bakla unundan bir araya getirilmiş çorba verilir. Eğer sütü çok yoğun olursa, gıdası yumuşatılır ve daha az yorulur ve ballı sirke ve ince şarap içirilir. Eğer çok ince olursa, kuvvetli ve fena kokulu^{xxxii} gıdalar ve uyku arttırılır. Eğer çocuk ishal olursa, o zaman sütanneye karnı tutucu şeylerden yedirilsin, tatlı ve yağdan uzaklaştırılsın. Eğer çocuğun bedeni kesilirse arpa suyu içirilir, sıcak şeylerden ve tatlıdan perhiz ettirilir ve müzevverelerle beslenir. Kan alınır. Eğer çocuk dört aya ulaşmışsa hacamat yapılır. Sütün uygunu, ondan bir damla tırnak üzerine sağıldığında ne akacak şekilde çok ince, ne de donmuş gibi çok yoğun ya da kokusu güzel, tatlı ve lezzetli olandır. Ama süt tuzluysa, bozulmuş ve kötü kokuluysa, onu çocuğa kesinlikle içirmemek gerekir.

Bölüm XXX. Diğer yaşların tedbirinin özeti

Büyük çocuklara gelince kan almayla ya da kuvvetli ishale tedavi edilmezler. Aksine onlarda hacamat kullanılır ya da meyve suları ile ishal yapılır. Çok miktarda meyve ve tatlıya hastalıklarını artırmamasın diye ve yoğun gıdalara, peynire ve sütlere mesanelerinde taş ortaya çıkmasını diye izin verilmemelidir. İdrar aletlerini temizlemek için ve taş oluşması başlamasın diye bazı zamanlarda şeker ve soyulmuş kavun tohumları verilir. Sıracadan emin olmak için gıdayla tıka basa dolmaktan ya da peş peşe yemek üzerine yemekten uzak tutulur. **Ergenlere ve gençlere gelince** akut hastalıklara dikkat edilsin ve ortaya çıktığı zaman, rahatsızlıklar tamamlanmadan ve büyümeden önce, onlarda kan alma, ishal ve kuvvetli söndürücüler kullanılsın.

Tartışma

Çocuk hastalıkları konusunun Rāzī tarafından *Kitābu'l-Manşūrī*'nin dışında ayrı bir çalışmada ele alınmış olmasından yola çıkılarak, yazının bu bölümünde Rāzī'nin gebelerin, lohuların, sütannelerin ve çocukların sağlıklarının korunmasıyla ilgili olarak yazdıklarının, Antik dönem yazarlarının eserlerinin benzer bölümlerinde yer alan bilgilerle birlikte değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Literatür gözden geçirildiğinde gebelik, çocuk sağlığı ve hastalıkları konusunda bilgiler içeren ilk örneklerden birisinin Hippokrates'in *Aforizmalar* adlı eseri olduğu görülmektedir. Eserin 3. bölümünde yer alan 24-29. aforizmalar çocukların hastalıkları ile ilgili iken, 5. bölümünde 28. aforizmadan başlayarak, 62. aforizma da dâhil olmak üzere 35 aforizmanın çoğunlukla gebelik olmak üzere kadın sağlığı ve hastalıkları ile ilgili olduğu görülmektedir.^{32,33} Bu aforizmalardan bazılarının Rāzī'nin yazdıkları ile benzerlik gösterdiği fark edilmektedir. Örneğin, 5. bölümün 31. aforizması "Gebe bir kadından kan almak, bilhassa fetüs iyi gelişmemişse düşük yapar," 49. aforizması "Plasentayı çıkartmak için aksırtıcı bir ilaç veriniz, ağızla burun deliklerini kapayınız" ve 60. aforizması ise "Gebe kadının bol adet görmesi halinde fetüsün sağ kalmasına imkân yoktur" şeklindedir.³²

Freind tarafından *Kitābu'l-Manşūrī*'nin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinin kaynakları arasında sayılan¹⁶ Galenus'un *De Sanitate Tuenda* adlı eseri altı kitaptan oluşmaktadır.³⁴ Sağlığın korunması konusunun ele alındığı birinci kitapta, Galenus'un yazdıklarını aktaran Thomas Linacre'in bölümlendirmesine göre sağlığın ne olduğu ve genel tanımı, canlı bedeninin sürekli değişmesi, bedenlerin besine gereksinim duyması, besinlerden artık oluşumu için gereken şeyler, artıkların kesin olarak ve doğru bir biçimde bedenden atılamaması durumunda zorunlu olarak canlının hasta olacağı, sağlığın bölünmez bir mesele olmadığı, ancak bir genişliğe sahip olduğu, en iyi beden yapısı ve en iyi biçimde olan bir bedenin nasıl yönetilmesi gerektiği konularıyla birlikte çocukların doğumlarından adolesan dönemine kadar hangi yollarla yönetilmesi gerektiği konusu üzerinde de durulduğu görülmektedir.³⁴

Galenus *De Sanitate Tuenda*'da "yenidoğanın hijyeni üzerine" olan bölümde öncelikle yenidoğanın bütün bedeninin ılımlı bir şekilde pudralanması ve kundaklanması gerektiğini, böylece onun derisinin içindeki parçalardan daha kalın ve daha sert olacağını söylemektedir. Doğayla uyum içerisinde olan bebekler için toz haline getirilmiş basit bir tuz-pudra yeterlidir. Bebeklerin kundaklandıktan sonra, beslenmeleri için süt almaları, saf su ile banyo yapmaları gerektiği ve diğer yaşlardan daha nemli bir yapıya sahip oldukları için tamamen nemli bir diyet gereksinim duydukları üzerinde durmuştur. Doğa, annenin sütünü çocuklar için nemli bir besin olarak planlamıştır ve bütün çocuklar için aynı derecede en iyisi anne sütüdür. Yenidoğanların ağızlarına sütannenin memesinin başı

yerleştirildiğinde, sütü istekle emer ve yutarlar. Eğer sıkıntılı olur ya da ağlarsa, mutsuzluklarını gidermenin en iyi yolu sütannenin meme başını onların ağzına koymaktır. Sütannelerin çocukların sıkıntısını gidermek için bulduğu ve tecrübeyle öğretilmiş olan üç çareden birisi yukarıda bahsedilen olup, diğer ikisi ise orta derecede sallamak ve sesi hafifletmektir. Bu yalnız onları sakinleştirmekle kalmaz, hatta onları uyutur bile. Doğa onların müzik ve egzersize doğal olarak yatkın olduğunu gösterir.³⁵

Galenus *De Sanitate Tuenda* da “emzirmenin hijyeni” başlıklı kısımda emziren bütün kadınların cinsel ilişkiden tamamen sakınması gerektiğini bildirmektedir. Bunun nedeni cinsel ilişkiyle menstruasyonun tetiklenmesi ve sütün artık daha fazla tatlı kalmamasıdır. Bunun ötesinde bazı kadınlar gebe kalabilir ve emen bir çocuk için bundan daha kötüsü yoktur. Galenus bu durumda sütünün lezzeti, görünümü ve kokusunun daha iyi olabileceği göz önünde bulundurularak başka bir sütannenin bulunması gerektiğini kuvvetle tavsiye etmektedir. En iyi süt, tadıldığında ve koklandığında tatlı olan, beyaz görünen, yoğunluk ve incelikte orta olandır. Kötü süt ya yoğun ve peynirsidir ya da sulu, ince ve kurşuni renklidir; kıvam ve renkte değişkenlik gösterir, tadıldığında ekşidir, turşu suyu izlenimi verir ya da bazı başka yabancı nitelik gösterir ve kokusu tatlı değildir. Bunlar bir annede gebelik ya da herhangi bir hastalık olup olmadığı konusunda karar verilecek olan iyi ve kötü sütün göstergeleri olup, bu durumda en iyisi, başka bir sütanneye değişim için karar vermek ve seçim yapmaktır.³⁶

Efes'te doğan ve Traianus ile Hadrianus dönemlerinde (98-138) Roma'da yıldızı parlayan,⁸ Methodist tıp okulunun izleyicisi ve temsilcisi, aynı zamanda jinekoloji, obstetrik ve pediatri alanında antik dönemin en önemli figürü olan Soranus'un,^{8,37} kadın hastalıkları ve doğum hakkındaki eseri *Gynaecia* yaklaşık bin dört yüz yıl alanını etkilemiş,³⁸ Latinceye, Arapçaya, Almancaya, Fransızcaya ve İngilizceye çevrilerek yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür.³⁹ Dunn³⁹ Bergamalı Oribasius, Amidalı Aëtius, Aeginalı Paulus ve Moschion gibi antik yazarların Soranus'un yazılarını yağmaladığı yönünde görüş bildirmekte, Garrison³⁷ eserin pediatrik bölümünün bu konuda antikçağa yapılmış en önemli katkı olduğundan bahisle, süt çocuğunun hijyeni ve beslenmesi konusunda akılcı önerilerle birlikte, yine süt çocuğunun hastalıkları konusunda ayrı bölümler içerdiği konusunda bir değerlendirme yapmaktadır.

Rāzī'nin ele aldığı ve yukarıda sunulan konularda oldukça ayrıntılı bilgiler içeren *Gynaecia*'nın birinci kitabında yer alan “Gebe kadına nasıl bakım verilmelidir?” başlıklı on dördüncü bölümde Soranus gebe kadının bakımının üç aşama olduğunu, ilk aşamada yerleşmiş tohumun korunmasının, ikinci aşama süresince pikanın tedavisi gibi, sonradan ortaya çıkan semptomların yatıştırılmasının ve doğuma yakın olan üçüncü aşamada ise embriyonun mükemmelliği ve doğuma karşı dayanıklılığının artmasının amaçlandığını bildirmektedir. Gebelik olduktan sonra, gebenin fiziksel ve ruhsal her aşırıktan ve değişiklikten sakınması gerektiği belirtilmektedir. Erken dönemde gebeliğin sonlanmasının nedenleri arasında korku, üzüntü, ani sevinç, şiddetli üzüntü; kuvvetli egzersiz, nefesin kuvvetle tutulması, öksürme, aksırma, darbe ve düşme, ağırlık kaldırma; ilaç uygulanması, keskin maddelerin ve aksırtıcıların verilmesi; hazımsızlık, sarhoşluk, kusma ve ishal, burundan, hemoroidden ve herhangi bir yerden kanama; bazı ısıtıcı etmenlerin neden olduğu gevşeklik, yine ateş, sertlik, kramp vb. sayılmaktadır. Gebenin yağsız balık, çok yağlı olmayan et ve keskin olmayan sebzeler gibi nötral yiyecekleri yerken; soğan, sarımsak, pırasa, salamura et ve balık ve çok sulu yiyecekler gibi keskin olan her şeyden uzak durması gerektiği belirtilmektedir. Genelde bütün vücutta, özelde ise rahmin istirahat ihtiyacı olan kısımlarında harekete neden olduğu için cinsel ilişkiden sakınılması gerektiği bilgisi verilmekte; yine gebenin banyosunun oldukça ılık olması, vücudun zayıf düşmemesi ve gevşememesi için banyonun uzamaması ve aşırı terlemeye neden olmaması gerektiği

açıklanmaktadır. Bu bölümde genel olarak Soranus'un açıklamalarının nedensellik içerisinde olduğu, gebenin neyi neden yapması ya da yapmaması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir. Soranus'un bu konudaki açıklamaları buraya yazılanlarla sınırlı olmayıp, "Pika (kissa) üzerine" ve "Pikadan doğuma kadar bakım nasıldır?" başlıklı bölümlerde gebenin adı geçen dönemlerdeki bakımı ile ilgili oldukça uzun ve ayrıntılı bilgiler verdiği görülmektedir.⁴⁰

*Gynaecia'*nın ikinci kitabının "Hangi belirtiler yakın olan normal doğumun önünde olur?" "Bir kişi doğum için ne hazırlamalıdır?" ve "<Bir kişi doğumda ne yapmalıdır?>" başlıklı birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde doğumda yapılacaklar tarif edilmekte; yine ikinci kitabın "Memelerin şişmesi üzerine" başlıklı beşinci bölümünde de sütün akın etmesi nedeniyle memenin şişeceği, başlangıçta ağırlaşacağı, sonra acıyacağı ve gerginleşerek iltihaplanacağı bildirilmekte, bunun için yapılacaklar anlatıldıktan sonra, annenin bebeğini kendisinin emzirmeyeceği ya da emzireceği durumlarda yapılacaklar hakkında bilgi verilmektedir.⁴⁰

*Gynaecia'*nın dördüncü kitabının "Plasentanın retansiyonu" başlıklı dördüncü bölümünde plasenta ve eklerinin geride kalmasının rahmi etkileyerek sorun yaratacağını bildiren Soranus, plasenta ve eklerinin çıkarılabilmesi için kendisinden önceki hekimlerin kullandıkları yöntemler hakkında bilgi vermekte, örneğin Hippokrates'in nefesin basıncı ile plasentanın atılabilmesi için aksırtıcılar kullandığını ve burun deliklerini kapattığını, Euryphon'un geyik otu ile salyadan yapılmış diüretik posyonlar kullandığını, bazılarının hastayı bağlandıkları bir merdiven aracılığı ile sarstıklarını, Euneor, Sostratus, Prusyalı Apollonius'un ise çıkmış olan parçayı kavrayarak, plasentayı dışarı çekmek gerektiğini söylediklerini bildirmektedir. Bazılarının zift, insan saçı, geyik boynuzu, şeytanteri, siyah kimyon ve acı pelinle tütsü yaptıklarını, Straton'un ise Hint sümbülü, Çin tarçını gibi aromatik bitkileri bir gümüş ya da kalayla kaplanmış bakır bir kaba koyduğunu, sonra kapağı kavrayarak, bir borunun bir ucunu onun etrafına koyduğunu, diğer ucunu vaginanın içine yerleştirdiğini ve kabı küçük bir ateşin üzerinde ısıtarak o bölgeyi tütsülediğini söylemektedir. Plasentanın bebeğin kendi doğal hareketleri ile ileri doğru çekilebilmesi için, Mantias'ın yenidoğanı doğuran kadının uylukları üzerine koyduğunu haber vermektedir. Bu bilgileri verdikten sonra, bu söylenenlerin hepsinin kötü olduğunu nedenleriyle anlatan Soranus, döleşinin göbek kordonu ile bağlantısının korunduğu durumda, yenidoğanın bir yardımcının ellerine verilmesinden sonra, kordonun kılavuzluğunda, birisinin elini sokarak, doğuran kadın ıkınırken, koparmadan ve yırtmadan lateral hareketlerle nazik bir şekilde döleşini ayırması gerektiğini bildirmekte ve herhangi bir parçanın çıkmadığı ve orifisin açık olduğu durumlar ile orifisin kapalı olduğu durumlar gibi farklı koşullarda yapılabilecek işlemlerle ilgili açıklamalarına devam etmektedir.⁴⁰

Bebeğin bakımı ile ilgili olarak da *Gynaecia'*da çok ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. *Gynaecia'*nın ikinci kitabının "<Nasıl temizlenir?>" başlıklı sekizinci bölümünde Soranus, doğumdan sonra yenidoğanın gözlerine ve ağızına dikkate edilerek, vücuduna az miktarda tuz serpilebileceğini, vücut temizlendikten sonra, ılık su ile vücudu kaplayan bütün emülsiyonun temizlenmesi gerektiğini bildirmekte; parmaklarla burnun sıkılarak içindeki mukusun dışarı çıkarılmasını, ağız ve kulakların temizlenmesini, göze zeytinyağı damlatılmasını önermekte ve kundaklama konusunda geniş bilgi vermektedir. Yeni doğan bebeğe orta derecede kaynatılmış bal verilmesini, bunun için de bebeğin ağızının parmakla nazikçe yağlandıktan sonra, ılık bal likörünün damlatılması gerektiğini söylemektedir. Eğer süt verecek kişi henüz hazır değilse, üç gün yalnızca bal kullanılmasını, ya da balla birlikte keçi sütü verilmesini önermektedir. Eğer koşullar sütanne seçimine izin verecek olursa, en iyisinin seçilmesi gerektiğini,

kendi annesinin seçilmesinin şart olmadığını bildirmekte, eğer her şey eşit olursa, o durumda en iyisinin çocuğun annesinin sütü ile beslenmesi olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰

Soranus'un *Gynaecia* adlı eserinin ikinci kitabının "Bir sütannenin seçimi üzerine" başlıklı on ikinci bölümünde yazdığına göre sütanne 20 yaşından genç ve 40 yaşından yaşlı olmamalı; iki ya da üç kez doğum yapmış, sağlıklı, geniş yapılı, iyi renkli olmalıdır. Memeleri orta büyüklükte, gevşek, yumuşak ve kırışksız; meme başları ise ne büyük, ne de küçük olmalıdır. Sütanne kendini kontrol etmeli, cinsel ilişkiden, içmekten, çapkınlıktan, bunun gibi zevklerden ve nefesine hâkim olamamaktan uzak olmalıdır. Soranus'un verdiği bilgiler bunlarla kısıtlı olmayıp, bu konuda oldukça ayrıntılı açıklamalar yapmıştır.⁴⁰

Soranus *Gynaecia* adlı eserinin ikinci kitabının "Sütün test edilmesi üzerine" başlıklı on üçüncü bölümünde sütün muayenesiyle ilgili olarak mutedil sütün, tırnak, defneyaprağı, ya da benzer yumuşaklıkta bir şey üzerine bir damla damlatıldığında yavaşça yayılacağını, sallandığı zaman aynı şekli sürdüreceğini bildirmekte; eğer hemen akarsa sütün sulu, ya da bal gibi bir arada olur ve hareketsiz kalırsa yoğun olduğu açıklamasını vermektedir. Diğer konularda olduğu gibi bu konudaki açıklamalar da ayrıntılıdır.⁴⁰

Sütün gelmediği, bozulduğu, sulu ya da yoğun olduğunda yapılacaklar da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Soranus *Gynaecia*'nın ikinci kitabının "Eğer süt kesilirse ya da bozulursa ya da yoğunlaşırsa ya da sulanırsa bir kişi ne yapmalıdır" başlıklı on beşinci bölümünde bu durumda yapılacak en iyi şeyin sütannenin değiştirilmesi olduğunu, ama koşullar uygun değilse o zaman yenidoğanın hastalanmaması için bir diyet reçete edilmesinin gerekli olduğunu bildirmektedir. Eğer süt yoğunsa, sütanne banyo yapmalı, yulaf lapası kıvamında çok besleyici olmayan yiyecekler yemeli ve su içmelidir. Eğer süt çok incelmisse, sıvılaştırma eğilimi olduğu için banyo göz ardı edilmeli ve kılksız buğdaydan hazırlanmış lapa, yumurta, çam kozalağı, domuz paçası, burnu, kulağı, bazen kızartılmış, bazen kaynatılmış oğlak eti gibi gıdalar yenmelidir.⁴⁰

Bergamalı Oribasius erken dönem Bizans hekimlerinden biri olup, İskenderiye Tıp Okulu'nda öğrenim görmüş ve İmparator Iulianus Apostata (s. 361-363)'nin özel hekimliğini yapmıştır. Adı geçen imparatorun emriyle, döneminin tıp bilgisini içeren *Iatrikai Synagogai (Collectiones Medicae)* isimli ansiklopedik bir eser derlemiştir.^{8,41} Bunun yanında, aynı eserin bir özeti (*Synopsis*) ile pratik tedaviler içeren bir tıp kitabı (*Euporista / Remedia parabilia*) yazmıştır. Oribasius alıntılarını büyük bir dikkatle, sıklıkla kelimesi kelimesine yaptığı için, üçte biri günümüze ulaşan 70 kitaplık bu eserin tarihsel değeri oldukça yüküktür.⁸

Oribasius'un da konumuzla ilgili açıklamaları oldukça geniş olup, verdiği bilgiler arasında Rāzī'nin söyledikleri ile uyumlu bilgiler görülmektedir. Oribasius *Synopsis*'in beşinci kitabının "Gebe kadında olan arazlar ve salık vermemiz gereken diyet" başlıklı birinci bölümünde, gebe kadında sıklıkla kusma, salya artışı, göğüste yanma, yiyecekten tikslenme gibi şikâyetler ortaya çıkabileceğini bildirmekte, bu durumlar için çeşitli tedavi önerileri sunmakta, örneğin göğüs yanmasını yatıştırmak için yemeklerden sonra az miktarda sıcak su içmeyi, yavaş yürümeyi ve üst kadranı yünle örtmeyi önermekte; yine yiyecekten tiksilmesi olan gebe kadın için keskin maddelerin, özellikle hardalın yararlı olduğunu bildirmektedir.⁴² Oribasius doğumdan hemen sonra yenidoğana yüksek kaliteli açık balın verilmesini, ondan sonra dört gün süreyle ılık bal ve su solüsyonunun yavaşça verilmesini önermiştir. Mideye ağır olduğu için tereyağı verilmemelidir. Bu dört günlük sürede de yenidoğanlar için uygun olmadığından yoğun kolostromu uzaklaştırmak için sütannenin memeleri sağılmalıdır.⁴¹

Oribasius'a göre (*Synopsis* [Beşinci kitap, "2. Sütanne"] ve *Collectiones Medicae* [Belirsiz kitaplar, "13. Bir sütannenin seçimi"]) sütannenin hafif bir hastalığı bile olmamalı ve ne çok genç ne de çok yaşlı olmalı, 25 yaşından genç ve 35 yaşından daha yaşlı olmamalıdır.^{42,43} *Collectiones Medicae*'in yukarıdaki bölümünde yazan bilgilere göre sütanne eğer yaşlı olursa, sütü çok olmayacaktır. Eğer çok genç olursa, yeterli sütü olsa bile sindirimi zor olacaktır. En iyi durum sütannenin anne ile aynı yaşta olmasıdır. Sütannenin göğsü geniş, bedeni büyük, sternumu iyi gelişmiş, rengi iyi; memeleri orta boyda ve kıvrıksız, meme başları ne büyük, ne de küçük, kanalları ne çok dar, ne de çok geniş ve kıvrımlı olmalıdır. Büyük memeler gereğinden daha fazla süt ürettiği ve orada kaldığında bozulduğu için çocuğa zarar verirken, ağırlığı nedeniyle de sütanne için uygun değildir. Küçük memeler ise az süt verir. Oribasius yine bu bölümde meme başları ile süt kanallarının durumu hakkında açıklamalar da vermektedir.⁴³

Oribasius'un *Synopsis*'in "Beşinci kitabı"nın "Sütanne" başlıklı ikinci bölümünde ve *Collectiones Medicae*'in "Belirsiz kitaplar" adlı kısmının "Bir sütannenin seçimi" başlıklı 13. bölümünde bildirdiğine göre, sütanne kaynatılmış arpa ve buğdaydan yapılmış ekme ve içecekler, kayaların altında olan balıklar ve yumuşak piliçler tüketmelidir. Sütanne genel olarak tuzlu, keskin, acı, ekşi, ısıtıcı, baharatlı yiyeceklerden uzak durmalı; yine süt için zararlı olduğundan dolayı cinsel ilişkiden kaçınmalıdır. Çocuğu taşıyacağı için sütannenin kolları ve omuzları ile egzersiz yapması yararlı olacaktır.⁴¹⁻⁴³

Oribasius'un yazdıkları arasında sütün kötü olan niteliğinin düzeltilmesi konusunda ise *Synopsis*'in "Beşinci kitabı"nın "Sütün kötü nitelikleri nasıl düzeltilmelidir" başlıklı dördüncü bölümünde ve *Collectiones Medicae*'in "Belirsiz kitaplar" adlı kısmının "Bir sütannenin seçimi" başlıklı 13. bölümünde şunlar göze çarpmaktadır. Örneğin, eğer süt çok yoğunsa, kusturarak balgam uzaklaştırılmalı, bunun için de sirkeli bal şerbeti kullanılmalıdır. Yemekten önce yapılacak egzersiz sütü inceltir.^{42,43} Oribasius bundan sonra keklik otu, çördük otu, kekik ve turna balığından bazılarının yiyecek olarak, bazılarının da kaynamış suda içecek olarak kullanılmasını önermektedir. En iyi şaraplar beyaz, güzel kokulu ve hafif olanlardır.⁴² Eğer süt acılaşırsa ve incelse egzersiz azaltılır, sütanneye haşlanmış keçi, koyun ya da domuz etinden yapılmış lezzetli yemekler verilir ve tatlı şarap içirilir.^{42,43} Eğer süt azalmışsa, sütanne tatlı şarap ve üzüm suyu içmeli, terlemesin ve vücut sıvıları azalmasın diye orta derecede egzersiz ve banyo yapmalıdır.⁴¹ Memelere ve meme başlarına masaj yapılması ve kupa çekilmesi de öneriler arasındadır.⁴¹⁻⁴³ Yine eğer süt yoğun, ekşi ya da kötü kokuluysa, meme bir kez sağıldıktan sonra, çocuğa verilmeli, sütün kokusu güzel kokulu şarap, iyi terbiye edilmiş yiyecekler ve ballı şarap ile düzeltilmelidir.^{42,43}

Oribasius'un *Synopsis*'in "Beşinci kitabı"nın "Sütannenin sütü" başlıklı üçüncü bölümüne ve *Collectiones Medicae*'in "Belirsiz kitaplar" adlı kısmının "Sütannenin sütü ve en iyi sütü tanımanın yolu- Kyzikoslu Minesithea'dan alınmıştır" başlıklı 15. bölümüne göre en iyi süt yoğunluk, miktar, koku, renk, lezzet ve köpük oranında ortalama olandır. Sütün test edilmesi için birkaç yöntem öneren Oribasius'un yöntemlerinden birisi, Soranus'ta gördüğümüz ve Râzî'nin de önerdiği, başparmağın tırnağı üzerine sütün damlatılarak incelenmesidir.⁴¹⁻⁴³

Amidalı Aëtius Doğu Roma İmparatoru Iusitinius I (s. 527-565) döneminde parlamıştır. Bizans sarayında hekimlik yapan Aëtius, başlıca Galenus ve Archigenes'i temel alan *Biblia Iatrika* isimli 16 kitaplık tıbbi bir ansiklopedinin yazarıdır.⁸ *Tetrabiblon* olarak da bilinen eser dört kısım olarak ele alınmış olup, her kısım dört kitap içermektedir.³⁴ On altıncı ve son kitapta kadın hastalıkları ve doğum konuları ile bir de *vade mecum* bulunmaktadır. Burada memelerin, uterusun, genital organların çeşitli

hastalıkları ile ilgili pek çok tedavinin yanı sıra, gebelik, gebelikten korunma ve kısırılık hakkında da bilgiler verilmekte, doğumla ilgili olarak embriyolcia ve embriyotomi tekniği, meme kanseri, mesane taşı, inguinal herni, kondiloma, dış genital organların tümörleri, prolapsus, apse, atrezi gibi uterus hastalıkları konusunda cerrahi yaklaşımları tanımlamaktadır.⁴⁴

Aëtius, *Tetrabiblon*'da dördüncü kitabın ikinci bölümünden itibaren çocuklarla ilgili konuları ele almıştır. Dördüncü kitabın ikinci bölümü "Yeni doğmuş bir bebeğin sağlıklı olduğu nasıl anlaşılır?" üçüncü bölümü "Bebeğin doğumu hakkında," dördüncü bölümü "Sütannenin seçimi hakkında," beşinci bölümü "Sütün muayenesi hakkında," altıncı bölümü ise "Sütannenin tedbiri hakkında" olmak üzere yazının konusu ile uyumlu başlıklar taşımaktadır. Dördüncü kitabın 7. bölümünden başlayarak 28. bölümü dâhil olmak üzere çocuk hastalıkları ele alınmış, "Bebekler ne zaman sütten kesilir?" başlıklı 29. bölüm ile "Sütten kesilmiş bebeklerin ve sırasıyla diğer yaşlardakilerin tedbiri hakkında" başlıklı 30. bölümde yeniden çocukların sağlıklarının korunması ile ilgili konulara dönmüştür.⁴⁵

Aeginalı Paulus Yunan tıbbının son temsilcisi olup, İskenderiye'de parlamıştır. Arapların İskenderiye'yi fethinden (640) sonra da İskenderiye'de kalmıştır. Geniş ölçüde Galenus ve Oribasius'a dayanan yedi kitaplık bir tıbbi ansiklopedi yazan Paulus'un İslam tıbbi üzerine büyük bir etkisi olmuştur.⁸ Aeginalı Paulus'un yedi kitaptan oluşan bu eserinin Huneyn b. İshāk (809-877) tarafından Arapçaya çevrilmesinin⁴⁶ bu duruma etki yapmış olabileceğini söylemek olanaklı görünmektedir. Huneyn aynı zamanda Oribasius'un *Synopsis*'ini de çeviren kişidir.⁴⁶

Aeginalı Paulus da ünlü eseri *Epitome*'un birinci kitabının "hamile kadınların şikayetleri ve beslenmesi üzerine" başlıklı birinci bölümünde gebelikte ortaya çıkan hazımsızlık ve kusma şikâyetlerinde ayakta yapılan egzersizin, çok tatlı olmayan yiyeceklerin ve sarı güzel kokulu şarapların uygun tedaviler olduğunu bildirmekte, çeşitli maddelerin ilaç olarak verilmesini, yiyeceklere karşı tiksinti duyulması durumunda, iştahın lezzetli maddelerle açılmasını önermekte, yiyecekten nefret edenler için keskin maddelerin, özellikle hardalın işe yarayabileceğini bildirmektedir.⁴⁷

Paulus'un *Epitome*'un birinci kitabının "Sütanne üzerine" başlıklı ikinci bölümünde bildirdiğine göre sütanne her türlü hastalıktan uzak, ne çok yaşlı, ne çok genç, 25-35 yaşları arasında, göğsü ve memeleri geniş olmalı; meme uçları kısa ve büzülmüş olmamalıdır. Ne çok şişman ne de çok zayıf olmalı, yakın zamanda doğum yapmış olmalıdır. Sütanne tuzlu, ekşi, acı, keskin, çok ısıtan, kötü kokulu, güçlü kokulu şeylerden, baharatlardan sakınmalıdır. Sütanne cinsel ilişkiden de uzak durmalı, kol ve omuzlarını çalıştıracak işlere izin verilmelidir.⁴⁷

Aeginalı Paulus *Epitome*'un birinci kitabının "Sütannenin sütü üzerine" başlıklı üçüncü bölümünde yoğunluk, miktar, renk, koku ve tat olarak mutedil olanın en iyi süt olduğunu bildirmekte, sütün kalitesini anlamak için önerdiği testlerden birinde, diğer yazarlarda da gördüğümüz sütün başparmağın tırnağı üzerine damlatılıp, tırnak döndürüldüğünde sütün akışının güneş ışığında izlenmesini önermektedir. *Epitome*'un birinci kitabının "Sütün kötü nitelikleri nasıl düzeltilir" başlıklı dördüncü bölümünde Paulus'un bildirdiğine göre eğer süt yoğun ise kusmayla balgam boşaltılmalıdır. Bunun için de en uygun olan sirkeli balın kullanılmasıdır. Çalışmanın azaltılması ve bazı maddelerin kullanılması da bu konuda iyi olacaktır. Eğer süt akışkan ise sütannenin çok olan işleri azaltılmalı, kuvvetli çorbalarla ve domuz eti ile beslenmeli, tatlı şarap içirilmelidir. Eğer sütün miktarı azsa, sütanne çorba içmeli, diyeti zengin olmalı, tatlı şarap içmeli, memeleri ve meme uçları ovulmalıdır. Süt kötü olduğunda -yoğun, keskin ya da güçlü kokulu- önce sağılmalı, meme ondan sonra çocuğa

verilmelidir. Keskin olan süt çocuğa açken verilmemelidir, kötü kokulu olan ise şarap ve tatlı yiyeceklerle düzeltilir.⁴⁷

Paulus doğumdan sonra döleşinin rahimde kaldığı durumlarda, döleşinin çıkarılması için yapılacakları *Epitome*'un cerrahi üzerine olan altıncı kitabının "Plasentanın retansiyonu üzerine" başlıklı yetmiş beşinci bölümünde ele almıştır. Paulus, eğer uterusun ağzı genişlemiş, plasenta ayrılmış ve uterusun bir bölümünde bir top halinde yuvarlanmışsa, çıkartılmasının kolay olduğunu söylemekte, sol elin ısıtılarak ve yağlanarak uterusun boşluğuna sokulup, plasentanın olduğu yerden çıkarılacağını bildirmektedir. Eğer plasenta ve ekleri uterusun fundusuna yapışıkça, el benzer yolla içeri yerleştirilmeli, sonra plasenta ekleriyle birlikte kavranmalı ve çekilmelidir. Prolapsus korkusu nedeniyle, plasenta aşağı doğru ve çok şiddetle çekilmemeli, başlangıçta bir yandan diğer yana doğru nazikçe, sonrasında ise biraz daha kuvvetli hareket ettirilerek, yapışıklıklarından serbestleşmesi sağlanmalıdır. Uterusun ağzının kapalı olduğu durumda da aynı şekilde tedaviyi öneren Paulus, eğer güçten kesilmemişse, aksırtıcıların ve aromatiklerle bir kapta yapılacak tütsülerin kullanılabileceğini bildirmekte ve eğer uterusun ağzı genişlerse, belirtildiği şekilde elin uterusu yerleştirilerek, plasentanın çıkarılması için girişim yapılması gerektiğini söylemektedir. Eğer plasenta ve ekleri bu şekilde çıkarılamazsa, paniğe gerek olmadığını, birkaç gün sonra çürüyeceğini, kanlı irin haline çözüneceğini ve düşeceğini bildiren Paulus, kötü koku kafayı etkileyeceği ve mideyi bozacağı için, kakule ve kurutulmuş incir gibi uygun tütsülerin kullanılması gerektiğini yazmaktadır.⁴⁸

Soranus,⁴⁰ Oribasius,⁴³ Aëtius⁴⁵ ve Paulus'un⁴⁷ eserlerinde genel olarak çocuk hastalıklarının gebenin tedbiri, sütannenin seçimi, sütün nitelikleri ve düzeltilmesi gibi konu başlıkları ile birlikte ele alındığı görülmektedir.

Sonuç yerine

Radbill³¹ "The first treatise on pediatrics" adlı makalesinde İstanköylü Hippokrates (MÖ. 460-370) ve Bergamalı Galenus'un (129-200) eserlerinde çocuk hastalıkları konusunun rastlantısal olarak ele alındığını belirttiikten sonra, Galenus'un çağdaşı Efesli Soranus (II. yy)'un yenidoğanın tedbiri ve hastalıklarını da içine katarak kadın hastalıkları ve doğum üzerine olan eserinde pediatri ile obstetrik arasında bağlayıcı bir model oluşturduğunu söylemektedir. Radbill, Bizanslı yazarlar Bergamalı Oribasius (325-403), Amidalı Aëtius (502-575) ve Aeginalı Paulus (625-690)'un eserlerine pediatri hakkında kapsamlı bölümler eklerken, aynı zamanda eserlerinde pediatri ile ilgili dağınık referanslar da verdiklerini bildirmektedir.³¹ Öte yanda Ebū Bekr Muhammed b. Zekeriyā er-Rāzī'nin *Practica Puerorum* adıyla Latinceye çevrilerek 1481 yılında *Liber ad Almansorem* ile birlikte basılan ve tıp tarihi literatüründe çocuk hastalıkları konusunda yazılan ilk müstakil eser olarak kabul edilen *Risāle fi Tıbbi'l-Etfāl* adlı yapıtında, çocuk hastalıklarını ve tedavilerini "baştan ayağa" ele aldığı^{7,31} için olsa gerek, *Kitābu'l-Manşūrī*'nin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinde gebelerin ve lohusaların sağlıklarının korunması yanında çocukların da sağlığının korunması konusunu ele alırken, öncüllerinin eserlerinde görülenden farklı olarak, çocuk hastalıkları konusunu dışarıda bıraktığı görülmektedir.

Rāzī'nin gebelerin, lohusaların, sütannelerin ve çocukların tedbiri konusunda yazdıklarının yukarıda adı geçen yazarların yazdıkları ile karşılaştırıldığında oldukça benzer oldukları görülmekte, bu durum da Rāzī'nin eserini hazırlarken öncüllerinin eserlerini kaynak olarak kullandığı fikrini desteklemektedir. Fakat Rāzī'nin öncüllerinden farklı olarak, konuları daha kısa şekilde ele aldığı, nedenlerini

açıklamadan doğrudan önerilerini sunduğu ya da bir başka deyişle neden sonuç ilişkisine girmediği fark edilmektedir

Bununla birlikte Freind'ün¹⁴ çalışmanın konusu olan gebelerin, sütannenin ve çocukların tedbiri konusunun da içinde olduğu *Kitābu'l-Manşūrī*'nin "sağlığın korunması" üzerine olan dördüncü makalesinin kaynakları arasında saydığı Aëtius'un eserinin konuyla ilgili bölümünün tartışmaya ayrıntılı olarak dâhil edilememiş olması bu çalışmanın kısıtlılığı olarak göze çarpmakla birlikte, incelemenin de ortaya koyduğu gibi bu konudaki bilgilerin yukarıda sunulan eserlerde sıklıkla benzer şekilde ele alındığı ve bir eserden diğerine aktarıldığı fark edilmektedir.

Kaynaklar

1. Campbell D. Arabian Medicine and Its Influence On The Middle Ages. Vol. 1. Reprinted from the edition of 1926, London. New York: AMS Press Inc; 1973. pp: 65-72.
2. [Ünver] AS. İslâm Doktoru Ebubekir Razi 850-923. İstanbul: T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, 1931. (Belediye mecmuasının 87 ci sayısında neşrinden sonra ayrıca risale olarak çıkarıldı).
3. Kaya M. Râzî, Ebû Bekir. In: TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı; 2007. pp: 479-85.
4. [Akalin] BÖ. Nevsâl-ı 'Âfiyet, Sâlnâme-i Tıbbî, Dördüncü Kitâb. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsân; 1322. pp: 171-84.
5. İzmirli İsmail Hakki. Şeyhü'l-ETıbbâ Ebû Bekr Muhammed bin Zekeriyâ er-Râzî. Dârülfünûn İlahiyât Fakültesi Mecmûası 1925; 1 (1): 151-65.
6. Leclerc L. Histoire de la Médecine Arabe, Tome Premier. Paris: Ernest Leroux; 1870. p: 338. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=9UYCATvdSyEC&printsec=frontcover&dq=Leclerc,+Arabe&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Leclerc%2C%20Arabe&f=false. Accessed: July 23, 2016.
7. Ağırakça A. İslâm Tıp Tarihi [Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar]. İstanbul: Çağdaş Basın Yayın Ltd Şti; 2004. pp: 154-84.
8. Sarton G. Introduction to the History of Science, Reprinted, Volume 1. Baltimore: The Williams & Wilkins Company; 1953. pp: 282-3; 372-3; 434-5; 479-80; 609-10.
9. Meyerhof M. Thirty-three clinical observations by Rhazes (Circa 900 A.D.). Isis 1935; 23 (2): 321-72.
10. Kâhya E. Studies of Rhazes medical heritage. DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi (Ayrıbasım), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1982. pp: 415-20.
11. Goodman LE. Al-Râzî. In: Bosworth CE, Van Donzel E, Heinrichs WP, Lecomte G assisted by Bearman PJ and Nurit MS, editors. The Encyclopaedia of Islam, New Edition. Leiden: E.J. Brill; 1995. pp: 474-7.
12. Sadi LM. The Millenium of Ar-Razi (Rhazes) (850-923 A.D.). In: Muḥammad Ibn Zakariyâ' Al-Râzî (d. 313/925), Text and Studies II, Collected and reprinted by Sezgin F in collaboration with Amawi M, Ehrig-Eggert C, Neubauer E. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University; 1996. pp: 252-62.
13. Castiglioni A. A History of Medicine. 2nded, Translated from the Italian and edited by Krumbhaar EB. New York: Alfred A. Knopf; 1958. pp: 267-70.
14. Vesalius A. Paraphrasis in nonum librum Rhazae medici Arabis ... ad regem Almansorem de affectuum singularum corporis partium curatione. Basileae, ex officina Rutgeri Rescij; 1537. http://books.google.com.tr/books?id=hAbjvvlXszoC&oe=UTF-8&redir_esc=y. Accessed: March 1, 2013.
15. Aciduman A, Aşkit Ç, Belen D. Medieval times influencing figure Rhazes's approach to head injuries in Liber Almansoris. World Neurosurg 2014; 82 (6): 1325-30.
16. Freind J. The History of Physick; From the Time of Galen, To the Beginning of the Sixteenth Century. Chiefly with Regard to Practice. In a Discourse Written to Doctor Mead, Part II, The Second Edition, Corrected. London: Printed for J. Walthoe, over-against Royal-Exchange in Cornbill. 1727. p: 48.
17. Ranking GSA. The life and works of Rhazes (Abû Bakr Muḥammad bin Zakariya ar-Râzî). In: Muḥammad Ibn Zakariyâ' Al-Râzî (d. 313/925), Text and Studies II, Collected and reprinted by Sezgin F in collaboration with Amawi M, Ehrig-Eggert C, Neubauer E. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University; 1996. pp: 73-104.
18. Râzî, Ebû Bakr Muḥammad ibn Zekeriyâ. Kitâbu'l-Manşûrî li'r-Râzî fı't-Ṭıbb. İstanbul, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No. 3751, v. 4a-b.
19. Râzî, Abû Bakr Muḥammad ibn Zakariyâ. The Book on Medicine Dedicated to al-Mansur [Al-Kitâb al-Manşûrî fı al-Tıbb]. Available from: <https://www.wdl.org/ar/item/4276/>. Accessed: June 28, 2016.
20. Râzî, Abû Bakr Muḥammad ibn Zakariyâ. Al-Kitâb al-Manşûrî. British Library: Oriental Manuscripts, Or 5316, v. 69 a,b-71a. Available from: Qatar Digital Library, http://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100022996955.0x000001. Accessed: February 3, 2016.
21. Abî Bakr ar-Râzî, Muḥammad ibn Zakariyâ. Al-Manşûrî fı al-Tıbb, v. 53a-55a. Available from: <http://www.al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=m012913.pdf>. Accessed: June 28, 2016.
22. Rhazes. Liber Rhazes ad almansorem. B. Locatellus [voor] O. Scotus, 1497; v. 21 r-v. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=QvxOAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=Almansorem&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Almansorem&f=false. Accessed: November 7, 2015.
23. Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitorum... / per Gerardum Toletanum... Cremonensem, Andream Vesalium..., Albanum

- Torium..., latinitate donata... ac iam primum quam castigatissime ad vetustum codicem summo studio collata & restaurata..., Basileae: In officina Henrichi Petri;1544. pp: 108-12. Available from: http://books.google.com.tr/books?id=S4rmbtgilc8C&oe=UTF-8&redir_esc=y. Accessed: June 24, 2012.
24. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle, 18. Baskı (Yayına hazırlayan: Güneşçay AS). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları; 2001.
 25. Redhouse, JW. A Turkish and English Lexicon, New Impression. Beirut: Librairie du Liban; 1987.
 26. Erdoğan Y, Kırca C, Şahin H, Nazlıgül N, Sakallı T, Cihan AK, Güzel A, Samur S. Muhammed bin Zekeriyya er-Razi'nin Besinler Kitabı (Menafi-ül Ağziyeti ve Def-ü Madarriha). Köker AH (ed). Ebubekir Razi (865-925), 14 Mart 1988-Kayseri, Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen "Ebubekir Razi Kongresi" Tebliğleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü; 1984. pp: 33-68.
 27. Güneş K. Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Mektep Yayınları; 2011.
 28. Steingass F. A Comprehensive Persian-English Dictionary Including The Arabic Words And Phrases To Be Met With In Persian Literature Being Johnson And Richardson's Persian, Arabic, And English Dictionary Revised, Enlarged, And Entirely Reconstructed, First published in İstanbul: Çağrı Yayınları; 2005.
 29. Yıldırım N. XV. yüzyıla ait anonim bir cerrahnâme, cerrahi yöntemlerin kullanıldığı fasıllar, tıbbi terminoloji ile bitki, drog ve madde isimleri. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2004/2005; 10-11: 325-433.
 30. Lane EW. An Arabic-English Lexicon, In Eight Parts, Part 1 ث-ثا. Beirut: Librairie du Liban; 1968. p: 249.
 31. Radbill SX. The first treatise on pediatrics. Amer J Dis Child 1971; 122 (5): 369-376.
 32. Daremberg C, de La Martinière B. Hippocrate'in Aphorismaları, Türkçesini hazırlayan: Uzluk FN. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü; 1962. pp: 50-4; 62-9.
 33. Hippokrates. Aforizmalar, Eski Yunanca aslından çeviren: Çoraklı E, I. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2016. pp: 17-21; 33-40.
 34. Claudii Galeni Pergameni. De Sanitate Tuenda, libri sex. Thoma Linacro Anglo itereprete: Nuperimme ad exemplar Venetûm recogniti, & divulgati. Apud Guliel. Rouil. Sub Scuto Veneto, 1559. pp. 14-78. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=glqZSYlpVwC&printsec=frontcover&dq=Claudii+Galeni+de+sanitate+tuenda+1559&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Claudii%20Galeni%20de%20sanitate%20tuenda%201559&f=false. Accessed: August 31, 2016.
 35. T.E.C. Jr. Galen on the hygiene of the newborn. Pediatrics 1973; 52 (6): 840.
 36. T.E.C. Jr. Galen on breast-feeding. Pediatrics 1980; 65 (2): 374.
 37. Garrison FH. An Introduction To The History of Medicine With Medical Chronology, Suggestions For Study and Bibliographic Data, Fourth edition, Reprinted. Philadelphia: W. B. Saunders Company; 1929. pp: 111-2.
 38. Bayat AH. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa; 2003. p: 113.
 39. Dunn PM. Soranus of Ephesus (circa AD 98-138) perinatal care in Roman times. Archives of Disease in Childhood 1995; 73 (1): F51-2.
 40. Soranus. Gynecology, translated with an introduction by Temkin O with the assistance of Eastman NJ, Edelstein L, Guttmacher AF. Reprint. Softshell Books Edition; 1991. pp: 45-57; 69-103; 196-200.
 41. Lascaratos J, Poulakou-Rebelakou E. Oribasius (fourth century) and early Byzantine perinatal nutrition. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2003; 36 (2): 186-9.
 42. Oribase. Oeuvres d'Oribase, Texte Grec, En Grande Partie Inédit. Collationné Sur Les Manuscrits. Traduit Pour La Première Fois En Français; Avec Une Introduction, Des notes, Des Tables Et Des Planches Par Les Docteurs Bussemaker et Ch. Daremberg, Tome Cinquième. Paris: A L'Imprimerie Impériale; 1873. pp: 196-209. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=VdtEAQAIAAJ&printsec=frontcover&dq=Oribase.+Oeuvres+d%E2%80%99Oribase,&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Oribase.%20Oeuvres%20d%E2%80%99Oribase%2C&f=false. Accessed: March 2, 2016.
 43. Oribase. Oeuvres d'Oribase, Texte Grec, En Grande Partie Inédit. Collationné Sur Les Manuscrits. Traduit Pour La Première Fois En Français; Avec Une Introduction, Des notes, Des Tables Et Des Planches Par Les Docteurs Bussemaker et Daremberg, Tome Troisième. Paris: A L'Imprimerie Impériale; 1858. pp: 120-8; 129-34. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=r9hEAQAIAAJ&printsec=frontcover&dq=Oeuvres+D%27Oribase&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Oeuvres%20D%27Oribase&f=false. Accessed: February 10, 2016.
 44. Lazaris DP, Laskaratos FJ, Lascaratos G. Surgical diseases of the womb according to Aetius of Amida (6th century A.D.). World J Surg 2009; 33 (6): 1310-7.
 45. Aetii Amideni quem alii Antiochenum vocant ... Libri XVI. in tres tomos diuisi, quorum primus & ultimus Ioanne Baptista Montano Veronensi ..., secundus Iano Cornario ... interpretibus latinitate donati sunt. In quo opere

cuncta quae ad curandi artem pertinent congesta sunt, ex omnibus qui usque ad eius tempora scripserant, diligentissime excerpta. Additus est index omnis tomos copiosissimus, 1. Cilt, Basileae: In Officina Frob.; 1535. pp: 156-162. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=3_-kgIra8noC&printsec=frontcover&dq=Aetii_Amideni_quem_alii_Antiochenum_voca&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. Accessed: December 5, 2015.

46. Meyerhof M. Science and medicine. In: Arnold T, Guillaume A, editors. The Legacy of Islam. Oxford: Clarendon Press; 1931. p: 317.
47. Paulus Aeginata. The Seven Books of Paulus Aeginata, Translated from the Greek With A Commentary Embracing A Complete View of the Knowledge Possessed by the Greeks, Romans, and Arabians On All Subjects Connected With Medicine and Surgery by Adams F, In Three Volumes, Vol. I. London: Printed for the Sydenham Society; 1844. pp: 1-19. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=AFdhAAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=Paulus+Aegineta.+The+Seven+Books+of+Paulus+Aegineta&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwic65Wfku_QAhXkDMAKHYg9AnUQ6AEIKjAB#v=onepage&q=Paulus%20Aegineta.%20The%20Seven%20Books%20of%20Paulus%20Aegineta&f=false. Accessed: February 19, 2010.
48. Paulus Aeginata. The Seven Books of Paulus Aeginata, Translated from the Greek With A Commentary Embracing A Complete View of the Knowledge Possessed by the Greeks, Romans, and Arabians On All Subjects Connected With Medicine and Surgery by Adams F, In Three Volumes, Vol. II. London: Printed for the Sydenham Society; 1846. p: 392. Available from: https://books.google.com.tr/books?id=GIBhAAAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=Paulus+Aegineta.+The+Seven+Books+of+Paulus+Aegineta&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwic65Wfku_QAhXkDMAKHYg9AnUQ6AEIXDAI#v=onepage&q&f=false. Accessed: March 12, 2010.

Ek 1-Kitābu 'l-Manṣūrī

في تدبير المرأة الحامل وحفظ الجنين

ينبغي أن يتوقى الحامل جميع الأغذية التي فيها حرافة ومرارة كالكبر والترمس والزيتون الفج ونحوها وجميع ما يدر البول والطمث كالحمص واللوبا والسذاب والسسم خاصة ويحذر عليها من وثبة أو سقطلة أو ضربة أو صدمة وخاصة في اوائل الحمل وآخرة ومن الجماع فانه كثيرا ما يكون ذلك سبب السقاط ولتغتذي بالأغذية الجيدة الخلط المسكنة للغثي المقوية كلكوم الدجاج والجداء ويسقي شرابا ريحانيا يسيرا المقدار معتدل المزاج وتشرب على الريق من ربوب الفواكه الحامضة القابضة ويعطا معها شيئا من اقراص العود يسكن عنها الوخم والغثي ولتتحرك وترتاض باعتدال وتحذر طول المقام في الحمام وتزيد في النوم واللهو وتخفف الغذاء وتجعله في مرات كثيرة في اليوم ولا تملأ منه في مرة ويعطا إذا افراط عليها سقوط الشهوة شيئا يسيرا من الأشياء الحريفة كالبصل والخردل ونحوها مما يفتق الشهوة وتمضع الكندر والمصطكا وتأكل من السفرجل والرمان والتفاح والأترج وتتوقى الأغذية الرديئة وكثرة التخليط فان هذا التدبير يمكن ان تتخلص من المرض في الحمل فان مرضت فليكن تعالج به من فصد أو اسهال مع توق شديد وحذر ما أريد الإبقاء على الجنين.

Ek 2-Liber ad Almansorem

De regimine infantis et praegnantis / De ratione victus infantis et praegnantis. Cap. XXVII.

Praegnans ab omnibus cibus in quibus est acuitas et amaritudo abstinere debet, ut sunt cappares, et lupini, atque olivae immaturae, et his similia. Omnia etiam quae urinam et menstrua provocanti vitare debet, sicut sunt cicer, et phaseoli, et praecipue ruta. A saltu quoque, atque percussione, et casu custodire debet, et praecipue in praegnationis principio, et in fine, et a coitu omnino removeri debet. Nam hoc totum multotiens aborsus causa existit. Nutriri itidem debet cibus subtilibus, humorum bonorum generativis, ac nauseae repressivis, et os stomachi corroborantibus, sicut est caro gallinae, et perdicis, ac hedi. De vino etiam boni odoris parum bibat, quod temperate sit aqua dilutum. Ieiuna quoque in portu sumat rob de fructibus acetosis et stypticis, cum quibus parum de trochiscis, xilonaloës accipiat, ut nauseam atque alguaa reprimat: Motu et exercitio utatur temperato, et caveat sibi ne in balneo, vel in sole longam faciet moram. Cantilenas vero et iocos atque ea quae delectationem afferunt, necnon somnum augere debet, rebus quoque odoriferis circa caput et faciem, ac suffumigationibus uti debet. Cibum quoque alleviet, atque in die multotiens comedat, neque cibo semel impleatur. Si autem appetitus multum destruat de rebus acribus, parum est ei tribuendum, ut sunt cepae, et sinapi, et his similia, quae disgregando appetitum commovent. Mastichemetiam atque olibanum mandere convenit, atque citonia, et granata, nec non mala maciana, et citra comedat. A malis autem cibus sibi caveat, et ne mala cibaria et diria et diversa in stomacho misceat cavere debet. Est enim possibile, ut cum hoc regimine in praegnatione aegritudinem evadat. Quod si ipsam infirmari contingat, oportet ut sine phlobotomia, seu ventris solutione medicetur, vel maximo timore, ac multa diligentia fiat, ad hoc ut foetus remaneat, et partus sit facilis.

في تسهيل الولادة وتدير النفساء

إذا قرب وحن أوان الولادة فينبغي أن تدخل الحمام أو يجلس الحبل في الأبن كل يوم ساعة وتمرخ البطن والظهر بالدهن ويطعم من الأغذية اللذيذة اللينة كالاسفيداباجات والحلواء المعمولة بالسكر ودهن اللوز حتى إذا جاء الطلق فليمرخ الظهر بدهن الخيري أو الزنبق وتمرخ العانة والعجان والخواصر وتحمّل بدهن فاتر في صوفة وتمشا برفق وتتردد وتجلس وتمد رجلها ثم تقوم سرعة عليها معاً في حالة واحدة ومتى اشتد الطلق امسكت النفس وتزحرت ودفعت القابلة ظهرها وغمرت بخواصر مما ومراقها إلى اسفل فان طال عليها الأمر فلتحسا مرق اسفيداباجة دسمة قد اتخذت بالفراريج وألقى فيها من شعوم الدجاج المسمن والبط وتسقي شيئاً من شراب ريحاني فان عسرت الولادة وخيف عليها فاسقها من ماء الحلبة والتمر المطبوخين بطلاً قد قطر عليه شيء من دهن لوز في مرتين أو ثلاثة لئلا يقيئها واسقها بعد ذلك من عصارة السذاب واسقها من اقراص المر واعطها ان اشتد عليها الأمر من الحلتيت والجاوشير والقنة وزن درهمين بالسوية وان كانت مترفة تكره راحة هذه جداً فادفع إليها مثقالاً من الغالية في شراب ريحاني واسقها وقوها بماء اللحم والشراب والطيب فان بقيت المشجمة فغطسها بالكندس وامسك أنفها فان سقطت المشجمة والافاعد عليها من الأدوية التي وضعناها وبخرها بالمر والبارد والجاوشير والكبريت يتخذ بنادق بعد ان يعجن بمزارة البقر ويوضع منها الواحدة بعد الواحدة على النار في جمرة قد جعلت تحتها اجانة قد أكبت وثقبت ويوضع الفرج على ذلك الثقب وهذا البخور يخرج الجنين الميت فليستعمل إذا مات الجنين ولم يضطرب ولم يكن قوي الحركة فان رات المرأة بعد ذلك دماً كثيراً حتى تسقط فلتعالج بما ذكرنا في امساك الطمث وتقوي بماء اللحم والشراب والطيب وان لم تردما أو اقل مما رات منه فلتبخر بمهذ الأبخرة وتحمل منها وتعالج بالعلاج المذكور في باب ادرار الطمث ولا يترك ذلك ولا يستهان به إلا ان تكون ضعيفة نحيفة فانه ربما ولد عللاً ضعيفاً رديئة.

De alleviatione partus, et regimine parturientis. Cap. XXVIII.

Quum hora partus appropinquaverit, paritura in balneo mitti debet, ac in solio singulis diebus sedere, et ventrem atque dorsum cum oleo iungere, cibaria quoque bonum habentia saporem ac lenientia ei sunt tribuenda, sicut isfidabegi, et alvia factum de saccharo, ac oleum de amygdalis recens. Cum autem partus advenerit hora, dorsum inungi debet cum oleo de keiri, et oleo sambucino calefactis. Cum etiam foemur et ilia, atque hypocondria inungi debent, et ex eis in vulvam erit mittendum. Ipsa quoque paulatim incedere debet, quae postquam parum ambulaverit sedeat, et pedes aequaliter tendat, deinde vero super utroque se simul elevet. Dolor autem partus si fortis fuerit, nares et os apprehendendo se premat. Obstetrix quoque dorsum eius elevet, atque ilia et mirach eius inferius premat. Et si diu taliter se habuerit, isfidabegi unctuosum de pullis factum, in quo adeps pinguis gallinae, ac anatis ponatur, in potu sumat, et vinum boni odoris bibat. Quod si partus fuerit durus, et ne parturiens moriatur timeatur, detur ei aquae, in qua foenugraecum et dactyli cocta fuerunt libra una, in qua antequam detur, parum olei amygdalarum dulcium ponatur. Quae non una vice, sed duabus, vel tribus bibenda erit, ne evomatur. Post hanc autem aquam, trochiscos de mirra accipiat. Et si ad huc etiam multum constringatur, succum rutae sumat, vel altich, geusir, galbani omnium ana aequaliter accipiat, de quibus duae dandae sunt drachmae. Quod si delicata sit mulier quae harum medicinarum odorem multum ferre valeat, pondus unius aurei de algalia in vino bene redolente dissoluendum erit, et in potu ei dandum. Ipsa quoque cum succo carnis ac bono vino est corroboranda. Secundina vero si remanserit, sternutatio cum condysi nares apprehendendo est provocanda. Quod si hoc modo non exierit secundina, ad medicinas quas nominabimus erit revertendum, dando eas. Suffumigatio quoque cum mirra, et kina, et keisir, et sulphure facienda est. Ex istis autem cum felle vaccino mixtis fiunt pilulae, quarum una post alium in igne mittantur, qui ignis sit in focalari, quod magna scutella de terra foramen in medio habente cooperiatur. Foramini autem huic vulva superponatur, ut fumum recipiat. Hoc enim fumigium, foetum expellit mortuum. Quod tunc fieri debet, quum foetus mortuus fuerit et non movetur, vel non movetur fortiter. Quod si post partum sanguinis fluat multitudo unde vires destruantur, subveniendum est ei, cum his quae in capitulo de menstruorum retentione nominabimus. Corroborari quoque debet cum aqua carnis, et vino bono, et atibu. Sanguis vero si non sequitur partum, vel parum fluat, suffumiganda est parturiens fumigiis suprascriptis, de quibus etiam in vulvam mitti debet, et medicari debet cum medicinis, quas in capitulo de menstruorum provocatione dicturi sumus. Hoc autem non est dimittendum, nec vilipendendum nisi macra fuerit et debilis. Ex hoc enim generantur multotiens aegritudines durae et malae.

في تدبير الطفل

ينبغي أن تنفض أذن الطفل لما يولد بتعاهد ذلك فيما بعد يحذر ان يدخلها عند الرضاع لبن وليحنك الطفل بالعسل ويتعاهد تنقية أنفه بالتأكد بالماء الحار والدهن ولتمشط ويتعاهد بالدلك والتمريخ وتمديد بالأعضاء في الجهات والقمط وتسوية اعضاء الرأس والأنف والجيبة فانهم يسلمون بهذا التدبير من آفات كثيرة ويرضع بمقدار ما لا يمتد بطنه ولا يخرج منه رياح كثيرة ولا يُصيبه فتور وكسل وطول نوم وتقلب وبكاء وقيء فان ظهرت هذه العلل مات في حاله فليمنع الرضاع مدة أطول من العادة ويزاد في تنويمه ثم يحمي في ماء حار ويرضع مقدارا اقل من العادة ثم يرد إلى عادته ويعطي من الأدوية المخدرة شيئاً ليطول نومه وينبغي أن يحرك في سريره بعتدال ويكون ذلك بعقب الرضاع أبطاً وألين ويليق على عينيه في اليوم الأول من ولادته خرقة ولا يكون في مكان كثير الضوء والشعاع ويلعلق في أمامه خرزا أو خرقة ذات ألوان ويترنم له إذا قرب وقت الكلام فلتكثر الحاضنة ذلك لسانه والعبث به ويدلك اسفل لسانه بعسل وملح اندراني ولا سيما إن كان يغطي بالكلام ويتكلم بين يديه ويلقن كلاماً خفيفاً سهلاً وإذا حضر وقت نبات الأسنان فلتدلك لثته كل يوم بالزبد أو بشحم الدجاج ويمر عليه ويمرغ عنقه بالدهن مرخاً كثيراً أو ان انطلق بطنه [أخذ] كونه وورد قد بل بخل وماء وضمده به بطنه واضيف في اللبن صمغ وطين وسقي وان انعقلت طبيعته حمل فيه ناطف وبورق أو من شيئاً زبل الفار وإذا حضر الفطام فليتناخذ له بلاليط من دقيق سميد ولبن وسكر وتوقع في يديه ليعبث بها ويمصها ويتدرج إلى الازدياد منه ويدفع إليه لحم من صدر فروج رخص أو دراج فان استطاب ذلك ونال منه وطلبه ومن إليه قصر في الرضاع قليلاً ثم لم يترك ان يرضع بالليل البتة ثم درج على ان لا يرضع بالنهار ولا يفطم بالزمان الحار.

De regimine infantis / De victus ratione infantis. Cap. XXIX.

Infantis aures statim post partum praemendae sunt. Quod etiam postea multotiens est faciendum. Est praeterea observandum, ne lac aures ingrediatur cum lactatur, et ut pallatum cum melle tangatur, et nares cum aqua calida, et oleo semper mundificentur, atque mucilagines emungantur. Ipse quoque prius semper fricandus, postea inungendus est. Et membra similiter eius sunt in unamquamque partem tenenda, et fascia cingenda. Sunt etiam rectificanda eius membra caput, videlicet, et nares ac frons. Hoc enim regimine si custodiatur, multas evadet aegritudines. Mammillas quoque taliter sugat, ne eius venter tendatur, neque multa ex eo egrediatur ventolitas, et ut non accidant ei dissolutio et pigritia, neque somnus longus, neque de latere ad latus revolvatur, et non ploret, neque vomat. Quod si istarum significationum aliqua appareat diutius solito, a mammillarum suctione abstinere cogatur, et tempus dormitionis augeatur. Postea vero in aqua calida balneetur, et mammillarum suctione unius solito utatur, deinde vero ad suam reducatur consuetudinem, cui de medicinis somniferis parum est dandum, ut diu dormiat. Cuna itidem eius aequaliter est movenda. Quod quidem fieri convenit, post mammillarum suctionem. Oculi quoque eius in primis nativitatibus diebus, panno sunt operiendi. Et est summopere cavendum, ne in loco sit multum luminoso et radioso, ante eum tamen vitreae margaritae, et panni diversos habentes colores appendi debent. Cantilenis quoque quae vocibus proferuntur extensis, et quietis delectationem facientibus ante eum est utendum, non asperis neque raucis. Postquam vero loquendi hora appropinquaverit, nutrix eius linguam frequenter fricat. Superiorem tamen linguae partem, cum sal gemma et melle fricare debet. Et hoc praecipue est faciendum cum loquela tardatur. Ante ipsum quoque frequenter est loquendum, et verba facilia, et levia est docendus. Cum autem nativitatibus dentium tempus appropinquaverit, gingivae singulis diebus cum butyro et adipe gallinae saepe sunt fricandae, ac hordeum super eas trahendum. Guttur quoque et spondyles colli, frequenter cum oleo inungi debent. Quod si eius venter solutus fuerit, ventri superponatur emplastrum, quod de cymino et rosis cum modico aceti, et aqua madefactis fiat, lacti quoque gummi Arabicum, et bolus armenus, sunt ammiscenda, et danda ei. Venter vero si stringatur, suppositorium de melle cocto, et baurach, vel de melle cocto, et stercore muris, confectum ano est supponendum. Quum autem ad tempus pervenerit in quo comedere incipiant, fiant de simyla, et lacte, ac saccharo magdaliones glandibus similes, et infanti manu tenenda detur, ut cum eis ludat ac eos sugat, et gradatim disponatur ad aliquod ex eis traiciendum. Caro quoque, quae est in pectore teneri pulli vel perdicis, est ei tribuenda. Postquam autem hoc bene sapere ceperit, atque ex eo comedere et appetere inceperit, suctio mammillarum paulatim minui incipiat. In nocte quoque eas sugere non permittat, deinde gradatim perducatur ad hoc, ut in die non lactet. Est etiam valde observandum, ne in tempore calido ablactetur.

في اختيار الظئر وتديريها

لتكن الظئر فتية نقية اللون بيضا مشربة حمرة ولا تكن قريبة العهد بالولادة ولا بعيدة العهد بها ولا مأوفة ولا مراضة ولتكن عظيمة الثدي واسعة الصدر معتدلة في خصب البدن ولتحذر المالح والحريف والحامض والقابض والتوابل القوية الإسغان والكراث والبصل والجرجير والكرفس خاصة ولا ينبغي للمرضع ان تأكله البتة وتقتصر من الأغذية على الحنطة والأرز واللحوم النقية بالبطيخ المحمود وتحذر الجماع ودرور الطمث وان قل لبنها اعطيت الحساء المتخذة من دقيق الباقلاء والخبز السميد المحفف واللبن والسكر وقد طرح فيه شيء من بزر الرازيانج وإن كان لبنها شديد الغلظ لطف غذاؤها وكدت قليلا وسقيت سكنجبيئا وشرابا رقيقا وإن كان شديد الرقة ازدادت من الأغذية القوية المنتنة ومن النوم وإن كان بطن الطفل يستطلق فليطعم الأشياء المسكة البطن ويجتنب الحلو والدم وإن كان يتبتر بدنه سقيت ماء الشعير وحميت الحلو والأشياء الحارة وغذيت بالمزورات وفصدت وحجم الطفل إن كان قد أتى عليه اربعة أشهر واصلح اللبن إذا ما حلب منه قطرة على الظفر لم يكن شديد الرقة سيالا ولا كثير الغلظ جامداً أو كان طيب الرائحة حلوا عذبا فأما اللبن المالح والمنتن الزرخ فلا ينبغي أن يغذي به طفل البتة.

في جملة تديري سائر الأسنان

أما الصبيان فليس يعالجون بفصد ولابالاسهال قوي بل يستعمل فيه الحجامه ويسهلون بماء الفواكه وينبغي أن لا يطلق لهم الأكثر من الفواكه والحلو لئلا تكثر أمراضهم ولا من اللبن والجبن والأغذية الغليظة لئلا تتولد الحصاة في مثانتهم ويسقون في الاحايين من بزر البطيخ المقشر والسكر لتنتقي آلات البول ولا يبتدئ فيها تكون حصاة ويجنبون الإفراط في التلمي من الغذاء أو مواترة أكل على أكل ليأمنوا بذلك من الخنازير وأما الفتيان والشبان فليحذر عليهم من الأمراض الحادة ويستعمل فيهم الفصد والإسهال والمطقتات القوية حين يبدو هم أما رات العلل قبل ان تتم وتعظم...

De electione nutricis et eius regimine Cap. XXX.

Nutricem oportet esse iuvenem colorem habentem clarum. Quae cum sit alba rubedinem habeat ammixtam, neque sit partui propinqua, nec ab eo multum remota, neque laesionem habeat, neque infirma, neque ad infirmitatem sit praeparata. Mammillas quoque habeat magnas, et pectus amplum, ac pinguedinis corporis mediocritatem teneat. Ipsa praeterea neque salsa comedat, neque acuta, neque acetosa, neque styptica, neque tabeguil utatur, in quibus est fortis caliditas, neque porris, neque caepris, allia quoque atque erucam, et praecipue apium omnino dimittat. Non enim convenit nutrici, ut ei appropinquet omnino. Nutrienda vero est cibariis de tritico et oryza factis, et carnibus iuvenibus et bonis, et coctura bene conditis. A coitu autem et menstruorum provocatione sibi caveat. Quod si eius minuatur lac, pultes de farina fabarum, vel oryza, vel panis de simyla sicci, et lacte, et saccharo factae ad sorbendum tribuantur, quibus parum feminis foeniculi sit ammixtum. At si lac eius valde crassum fuerit, cibus erit subtiliandus. Ipsa quoque parum laborare cogenda est. Cui insuper syropus acetosus, et vinum subtile dari debent. Multum autem subtile si eius lac fuerit, cibaria fortia et crassa cum augmento ei danda sunt, somnus quoque augmentandus. Quod si infantis venter solutus fuerit, nutrici de his quae ventrem stringant dandum erit. Cui neque dulcia, neque unctiosa sunt tribuenda. Quod si in corpore infantis bothor apparuerit, nutrici aqua hordei detur, quae neque dulcia, neque calida comedens, cum almezzet nutriatur et phlebotometur. Infans quoque si iam quatuor praeteriit menses, ventosetur. Lac autem quod melius iudicatur, est cuius una gutta super unguem distillata, neque multum subtilis et currens neque crassa conspicitur, et congelata, bonum habens odorem et saporem, et dulce. Salsum autem lac, vel male olens, nullo modo nutrimento infantis est conveniens.

Summa de regimine aliorum aetatum / Summatim de aliarum aetatum victus ratione. Cap. XXXI.

Pueri cum phlebotomia vel forti ventris solutione, nequaquam sunt medicandi. Cum ventosis autem ex ventris ex aqua fructuum solutione, eis erit subveniendum. Qui ex necessitate custodiendi sunt, ne multum de confectionibus mellis, vel fructibus comedere permittantur, ne multas incurant aegritudines. A lacte quoque, atque caseo, nec non cibus crassis abstinendi sunt, ne in eorum vesicis lapis generetur. Quibus semina melonum excorticata cum saccharo sunt tribuenda, ut urinae instrumenta mundificentur, ne lapidis ibi generatio fieri incipiat. Ipsi quoque cibus multum repleti non est permittendum, neque cibos sumere permittantur, donec primus cibus sit digestus, et ex stomacho exierit. Quod ideo faciendum est, ut a scrophulis sint securi. Adolescentes autem et iuvenes, ab acutis infirmitatibus sunt custodiendi, eos phlebotomando, et ipsorum ventres soluendo. Quibus fortiter reprimantur statim ex quo acutarum aegritudinum in ipsis apparuerit significatio, danda erunt, antequam aegritudines perficiantur et augmentetur...

Ek 3. Kitābu'l-Manşūrī'nin Arapça ve Latince metninde yer alan ve ilaç olarak kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel maddeler ile bazı anatomik terimler ve ölçü birimleriyle, bunların Türkçe ve İngilizce karşılıkları.²⁴⁻²⁹

Kitābu'l-Manşūrī- Arapça	Liber ad Almansorem- Latince	Türkçe	İngilizce	Latince	
أترج / أترج	Utruc	Citron	Turunç ²⁴	The citron ²⁵	<i>Citrus medica</i> ²⁵
أرز	Orz	Oryza	Pirinç ²⁴	Rice ²⁵	<i>Ryza sativa</i> ²⁵
اسفدابجة / اسفدابجات	İsfidbāce / İsfidbācāt	İsfidabegi [Arapçadan geçme]	İnce ince doğranmış ete baharat, sirke veya limon ilave ederek pişirilen bir yemek çeşididir. ²⁶		
اسهال	İshāl	Ventris solutio	İshal ²⁴	Purging, diarrhoea ²⁵	
آلات البول	Ālātu'l-bevl	Urinae instrumenta	İdrar, sidik organları ²⁷	Organs of the urine ²⁵	
أندران	Enderān			A speices of gum ²⁸	
أنف	Enf	Naris	Burun ²⁷	The nose	
بازرد	Bāzerd	Kina			
باقلاء	Bākīlā'	Faba	Bakla ²⁷	The common broad bean ²⁵	<i>Faba vulgaris</i> ²⁵
بدن / أبدان	Beden / Ebdān	Corpus/Corpora	Gövde, vücut ²⁴	The body ²⁵	
بزر	Bezr	Semen	Tohum ²⁴	Seed ²⁵	
بزر الرازيانج	Bezru'r-rāziyānec	Semen foeniculi	Rezene tohumu	Seed of the fennel	
بصل	Başal	Caepa	Soğan ²⁴	The onion ²⁵	<i>Allium cepa</i> ²⁵
بط	Baṭṭ	Anas	Ördek, kaz ²⁴	The goose, or, the duck ²⁵	
بطن	Baṭn	Venter	İç, iç kısım; karın, mide ²⁷	1. The abdomen. 2. An inside, an interior ²⁵	
بطيخ	Bittīḥ	Melo	1. Kavun 2. Karpuz ²⁴	The melon tribe, cucurbita; especially, the musk melon; also, the water melon ²⁵	
بقرة	Bakar	Vacca	Siğir ²⁷	1. Cattle 2. Ox, <i>bos</i> ; the bovine speices ²⁵	
بورق	Bevraq / būraq	Baurach	[Boraks]	Borax ²⁵	
ترمس	Turmus	Lupinus	Acı bakla ²⁷	The lupine ²⁵	<i>Lupinus thermis</i> ²⁵
تفاح	Tuffāḥ	Mala maciana	Elma ²⁷	The apple ²⁵	
ثدي	Sedy	Mammilla	Meme, emcik ²⁴	A breast, also a teat ²⁵	
ثمر	Şemer	Fructus	Meyve, yemiş ²⁴	Fruit ²⁵	
جبهة	Cebhe	Frons	Alın ²⁷	The forehead; especially, the middle of the forehead ²⁵	
جدي / جداء	Cedy / Cidā'	Haedus	Oğlak / Oğlaklar ²⁷	Kid / Kids ²⁵	
جرجير	Circir	Eruca	Su teresi, roka ²⁷	The herb rocket ²⁵ ; water-cress ²⁸	<i>Eruca</i> ²⁵
جاوشير	Cavşir	Geusir, keisir		Opoponax ²⁵	<i>Opoponax chironium</i> ²⁵
جنين	Cenin	Foetus	Karındaki çocuk, döl ²⁴	A foetus ²⁵	
حبالی / حبالی	Hublā / ḥabālī	Praegnans	Hamile, gebe / Hamileler, gebeler ²⁷		
حجامة	Hiçāmet / Hacāmet	Ventosare	Boynuz veya şişe ile vücudun bir organına kanı toplandıktan sonra nişter ve mengene denilen aletlerle kan alma ²⁴	1. The art or profession of one who cups or scarifies 2. The operation of cupping or scarifying ²⁵	

حساء	Hasā	Puls	Çorba ²⁷	Soup, gruel; any thickened drink ²⁵	
حلبة	Hulbe	Foenugrecum / faenumgraecum	Çemen otu ²⁷	Fenugreek ²⁵	<i>Trigonella foenumgraecum</i> ²⁵
حلتيت	Hiltit	Altich	Şeytintersi, çaduruşağı otu ²⁷	Asafetida ²⁵	<i>Narthex asafoetida</i> ²⁵
حلواء	Helvā	Alvia	Helva; unlu, yağlı ve şekerli maddelerden yapılan bir tatlı ²⁴	A certain sweet dish prepared in many varieties with sesame oil, various cereals, and syrup or honey ²⁵	
حمص	Hımmiṣ / hımmuṣ	Cicer	Nohut ²⁴	The chick-pea ²⁵	<i>Cicer arietinum</i> ²⁵
حنطة	Hınṭa	Triticum	Buğday ²⁴	Wheat ²⁵	<i>Triticum vulgare</i> ²⁵
حنك	Hanek	Pallatum	Damak, ağız tavanı ²⁴	The roof of the mouth, the palate ²⁵	
خاصرة / خواصر	Hāsira / havāşır	---/Hypocondria	Bel, böğür, yan ²⁷	The flank, the side ²⁵	
خبز	Hūbz	Panis	Ekmek ²⁴	Bread ²⁵	
خبز السميد المجفف	Hūbzū's-simīzī'l-muceffef	Panis de simyla sicci	Kuru irmik ekmeği		
خردل	Hārdal	Sinapi	Hardal ²⁴	Mustard ²⁵	
خنزير / خنازير	Hınzīr / hanāzīr	Scrofulae	Domuz / domuzlar; sıraca hastalığı ²⁷	1.Swine 2. A scrofulous tumor on the neck ²⁵	
خيري	Hīrī	Keiri	Şebboy ²⁷	1.The yellow wall-flower 2.The stock-gilliflower ²⁵	1. <i>Cheiranthus cheiri</i> 2. <i>Matthiola odoratissima</i> ²⁵
دجاج	Decāc	Gallina	1.Tavuk 2. Tavuk, horoz ve piliç cinsi ²⁴	The fowl ²⁵	
درهم	Dirhem	Drachma	Dirhem (yaklaşık 3, 24 gram) ²⁷ ; Eski okkanın dört yüzde biri ²⁴	A drachim, of which four hundred make a Turkish <i>oke</i> ²⁵	
درج / دراريج	Durrāc / Derarīc	Perdix	Eti gevrek, keklik cinsinden bir kuş, çil kuşu, turaç kuşu ²⁴	The francolin ²⁵	<i>Tetrao francolinus</i> ²⁵
دسم / دسوم	Desem / Dusūm	Adeps/Adipes	Yağ, iç yağı / yağlar, iç yağları ²⁷	Grease, fat, dripping ²⁵	
دقيق	Daqīk	Farina	Un ²⁴	Flour ²⁵	
دقيق البقلا	Daqīku'l-baklā	Farina fabarum	Bakla unu	Flour of the bean	
دهن / دهان	Duhn / dihān	Oleum	Yağ ²⁴	Oil or grease used as an unguence ²⁵	
دهن الخيري	Duhnu'l-hīrī	Oleum de keiri	Şebboy yağı	Oil of wallflower	
دهن الزنبق	Duhnu'l-zanbağ	Oleum sambucinum	Zambak yağı	Oil of lily	
دهن اللوز	Duhnu'l-levz	Oleum amygdalarum	Badem yağı	Oil of the almond	
دهن اللوز الحلو	Duhnu'l-levzi'l-hulv	Oleum amygdalorum dulcium	Tatlı badem yağı	Oil of the sweet almond	
رأس	Re's	Caput	Baş, kafa ²⁴	The head ²⁵	
رازيانج	Rāziyānec	Foeniculum	Rezene ²⁴	Fennel ²⁵	<i>Foeniculum dulce</i> ²⁵
رب / ربوب	Rubb / rebūb	Rob [Arapçadan geçme]	Meyvenin sıklıktan sonraki şurubu / şırası ²⁷	Inspissated juice of fruit, etc., such juice boiled down to a syrup ²⁵	
رجل / أرجل	Ricl / Ercul	Pes/Pedes	Ayak / ayaklar ²⁴	Foot / feet ²⁵	
رمان	Rummān	Granata	Nar ²⁷	The pomegranate ²⁵	<i>Punica granatum</i> ²⁵
ريحان	Reyhān	---	Fesleğen ²⁵	Any fragrant herb; especially, sweet basil ²⁵	<i>Ocimum basilicum</i> ²⁵
زيد	Zebed	Butyro	Köpük ²⁵	Froth, foam ²⁵	
زبل الفار	Ziblu'l-fār	Stercus muris	Fare, sıçan gübresi ²⁷	Dung of the rat	
زنبق	Zanbağ	---	Zambak ²⁷	Any liliaceous folwering plant	
زيتون	Zeytūn	Oliva	Zeytin ²⁴	The olive ²⁵	<i>Oles europaea</i> ²⁵

زيتون الفعج	Zeytūnū'l-fecc	Oliva immatura	Ham zeytin ²⁷	Immature olive	
سذاب	Sazāb	Ruta	Sedef otu ²⁴	Rue ²⁵	<i>Ruta graveolens</i> ²⁵
سفرجل	Sefercel	Citonia	Ayva ²⁴	The quince ²⁵	<i>Pyrus cydonia</i> ²⁵
سكر	Sukker	Saccharo	Şeker ²⁴	Sugar ²⁵	
سكنجبين	Sikencubīn	Syropus acetosus	Bal ile sirkenin karıştırılmasından meydana gelen bir şerbet ²⁴	Oxymel, vinegar with honey ²⁵	
سمسم	Semsem /simsim	---	Susam ²⁴	Sesame ²⁵	<i>Sesamum orientale</i> ²⁵
سن / أسنان	Sinn / Esnān	Dens / Dentes	Diş / dişler ²⁴	Tooth / teeth ²⁵	
سميد / سميد	Simid / simiz	Simyla	İrmik ²⁷		
شاب / شبان	Şābb / Şubbān	Iuvenis	Genç, delikanlı / Gençler, delikanlılar ²⁷	A young man / Young men ²⁸	
شحم / شعوم	Şahm / şuhūm	Adeps/Adipes	Yağ, iç yağı ²⁷	Fat ²⁵	
شحم الدجاج	Şahmu'l-decāc	Adeps gallinae	Tavuk iç yağı		
شراب	Şarāb	Vinum	Şarap ²⁷	Wine ²⁵	
شراب الرقيق	Şarābu'r-raḳīk	Vinum subtile	İnce şarap		
شراب الریحاني	Şarābu'r-reyhānī	Vinum boni odoris	Fesleğen şarabı / Güzel kokulu şarap		
شعير	Şa'ir	Hordeum	Arpa ²⁴	Barley ²⁵	<i>Hordeum</i> ²⁵
صبي / صبيان	Sabī / şıbyān	Puer/Pueri	Çocuk, -çirak ²⁷	Boy, a male child ²⁵	
صدر	Şadr	Pectus	Göğüs ²⁴	The breast, chest ²⁵	
صمغ	Şamg	Gummi Arabicum	Zamk; Arap zamkı ²⁵	Gum; Gum Arabic ²⁵	
طفل / أطفال	Tıfl / Etḫāl	Infans	Çocuk, -küçük ²⁷	A Child ²⁵	
طمث	Tams	Menstruum	Adet görme, aybaşı ²⁴	Blood; especially, the fluid of the menstrual flux ²⁵	
طيب (الطيب)	Tīb	Atibu [Arapçadan geçme]	Güzel koku, parfüm ²⁷	A perfume, scent, odoriferous substance ²⁵	
طين	Tin	Bolus Armenicus	Çamur, balçık, kil; ²⁴ Ermeni çamuru	Mud, clay, earth ²⁵	
ظفر	Zıfr / zufr	Unguis	1.Tırnak. 2. Çengel. 3. Pençe ²⁴	1.A finger or toe-nail 2. A hoof 3.A bird's claw, a talon ²⁵	
ظهر	Zahr	Dorsum	Arka, sırt ²⁴	The back ²⁵	
عانة / عانات	'Āne / 'ānāt	Foemur/Foemora	Kasık / Kasıklar ²⁴	The pubes ²⁵	
عجان	'icān	Ilia	Apış arası ²⁷	The perinaeum ²⁵	
عسل	'Asel	Mel	Bal ²⁷	Honey or sweet and thick juice like honey ²⁵	
عنق	'Unk	/ Spondyles colli	Boyun ²⁷	The neck ²⁵	
عود	'Üd	Xiloloës	1.Ağaç, odun 2. Öd ağacı ²⁴	1.Wood 2. Aloes-wood ²⁵	<i>Agallochum</i> ²⁵
عين / عيون	'Ayn / 'uyūn	Oculus/Oculi	Göz / gözler ²⁴		
غالية	Ġaliyā	Algalia	Misk / amber karışımı benzeri koku ²⁷	The perfumed compound <i>galia moschata</i> ²⁵	
غثي	Ġasy	Nausea	Mide bulantısı, bulantı; iğrenme, tiksinti ²⁷	A stomach's being nauseated, a vomiting; a vomit ²⁵	
فاكهة / فواكه	Fākiye / fevakih	Fructus/Fructus	Meyve, yemiş / Meyveler, yemişler ²⁴	Any kind of edible fruit ²⁵	
فتي / فتیان	Fetā / fityān	Adolescens	Genç, delikanlı / Gençler, delikanlılar ²⁴	A lad, youth ²⁵	
فرج	Ferc	Vulva	Yarık, gedik açıklık; dişilik organı, ferç, vulva ²⁷	1.An interval 2. The space between the legs 3. The privities; especially, the <i>vulva</i> of a female ²⁵	

SON NOT

- ⁱ LM: Latince metinde “susam” yer almamaktadır.
- ⁱⁱ LM: Latince metinde “humorum bonorum generativis cibis” yani “iyi topraklarda yetişmiş gıdalar” ifadesi kullanılmıştır.
- ⁱⁱⁱ LM: Latince metinde bunlara ek olarak “keklik” anlamına gelen “perdix” sözcüğü de yer almaktadır.
- ^{iv} LM: Arapça metinden farklı olarak sadece “güçlendirici” değil, “mide ağzını güçlendirici” denilmektedir.
- ^v LM: “Ölçülü biçimde su ile seyreltilmiş, güzel kokulu şaraptan az miktarda içsin.”
- ^{vi} LM: “hamamda ve de güneşte”
- ^{vii} LM: “şarkıyı, oyunu ve keyif veren şeyleri”
- ^{viii} LM: Latince metinde yer alan “Baş ve yüz etrafında koku veren şeyler ve tütsüler kullanılsın” ifadesi Arapça metinde yer almamaktadır.
- ^{ix} LM: “Eğer iştahı çok az ise, ona diğerlerinden farklı olarak iştahı artıran soğan, hardal ve bunlara benzer acı şeylerden az miktarda verilsin.”
- ^x LM: “Kötü gıdalardan sakınsın ve farklı farklı yiyeceklerin mide içinde karışmamasına dikkat etsin.”
- ^{xi} LM: “Eğer gebe hasta olursa, damardan kan almadan ya da ishal etmeden tedavi edilsin, bununla birlikte fetüsün yaşamını sürdürmesi ve doğumun kolay olması için son derece çekingen ve çok özenli davranılsın”
- ^{xii} LM: “Bunlardan vulvaya gönderilmiş olmalıdır.”
- ^{xiii} LM: “ve ayaklarını düz biçimde uzatsın, ardından her ikisi üzerinde aynı anda bir kez yükselsin.”
- ^{xiv} LM: “Doğum ağrısı şiddetli olursa, burun deliklerini ve ağzını tutarak kendisini sıksın.”
- ^{xv} LM: “Eğer doğum zorlaşırsa ve doğum yapanın ölmesinden korkuluyorsa...”
- ^{xvi} LM: “Eğer doğum sonrası kanama çok olursa ve bu nedenle güç kaybı oluşursa...”
- ^{xvii} LM: “gebe yukarıda belirtilmiş olan tütsülerle tütsülenmeli, ayrıca bunlardan vulvaya da gönderilmelidir.”
- ^{xviii} LM: “Doğumdan sonra çocuğun kulaklarını hemen bastırmak gereklidir, ayrıca bu daha sonra da birçok kez yapılmalıdır.”
- ^{xix} LM: “biçimde...”
- ^{xx} LM: “haliyle ölür” ifadesi Latince metinde geçmemektedir.
- ^{xxi} LM: “Sonra sıcak suda yıkansın...”
- ^{xxii} LM: “Onun beşiği yavaş yavaş sallansın...”
- ^{xxiii} LM: “Yumuşak bir ses tonuyla, ani ve yüksek tonlardan kaçınarak hoşuna giden ninniler söylenmelidir.”
- ^{xxiv} LM: “dilin üstü...”
- ^{xxv} LM: “ve onların üzerine arpa çekilmelidir.”
- ^{xxvi} LM: “Boyun omurları ve gırtlak...”
- ^{xxvii} LM: “Yemek yemeye başlayacak yaşa geldiğinde...”
- ^{xxviii} LM: “palamuta benzer silindirik şekiller”
- ^{xxix} بلایط [Belālīṭ] *Level, or even, lands, or tracts of ground: (...)* [See also بلایط] (...). بلایط [Belāt] *The earth, or ground: (TA:) or even, smooth ground. (K, TA)-The face, or surface, of the earth, or ground: (K:) or the part where what is hard, thereof, i.e. of the earth or ground, ends: (Aḥn, K:) or the hard part of the exterior thereof. (A, TA:)-[Flag-stones, or flat stones for pavement; and baked bricks for pavement; (a coll. gen. n., of which the n. un. is with ; ;)] stones, [Ş, Mşb, K,] and any other things, (Msb,) which are spread in a house (Ş,K) &c., (Ş,) or with which a house is spread or paved. (Mşb.)-Any ground, or floor, paved with such stones, or with baked bricks; (K;) [a pavement.] (...)*³⁰
- ^{xxx} LM: “keklik”
- ^{xxxi} LM: “Buğday ve pirinçten yapılmış gıdalarla, iyi ve taze etlerle ve hoş kokulu çorbayla beslenmelidir.”
- ^{xxxii} LM: “kati”

YAZARLARA BİLGİ

GENEL BİLGİLER

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, tıp tarihi ve folklorik tıp uygulamaları konusunda yapılan “araştırma, derleme, monografi, kaynak içeren editöre mektup, editöryal yorum ve tartışma ile folklorik metot ve ürün tanıtımı” gibi bilimsel içerikli çalışmalarını yayınlamaktadır.

Dergi sadece elektronik ortamda yazı kabul etmektedir. Posta ile başvurular hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmamaktadır.

Dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Eğer yazıda daha önce başka bir yerde (basılı/elektronik ortam) yayınlanmış alıntı, tablo, resim, çizim vb varsa, yazar bunlara ait yayın hakkını elinde bulunduran kişi veya kurumlardan yazılı izin almalı ve yazının içinde bu durum bildirilmelidir. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve özetleri yayınlanmış çalışmalar, yazıda bu durumun belirtilmesi şartı ile kabul edilir.

Makale bilimsel değerlendirmeye alındıktan sonra başvuruda belirtilen yazar isim sırası esas alınır. Bu aşamadan sonra oluşabilecek değişiklikler, ancak yazıda katkısı bulunan bütün yazarların yazılı açıklamaları ve izinleri ile yapılabilir.

Gönderilen yazılar ‘yazım kuralları’na uygun ise; editör ve en az iki ‘danışma kurulu üyesi’ tarafından değerlendirildikten ve gerek görüldüğünde istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra Yayın Kurulu’nun onayı ile yayınlanır.

YAZIM DİLİ

Derginin yazım dili Latin harfleri ile Türkçe ve İngilizce’dir. Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü ve ilgili tıbbi bölümlere ait terimler sözlüğü temel alınmalıdır. Gönderilen yazılardaki yazım ve dilbilgisi hataları, metnin içeriğine dokunmadan Yayın Kurulu tarafından düzeltilmektedir.

BİLİMSEL VE ETİK SORUMLULUK

Yazıda ismi bulunan bütün yazarların, çalışmaya doğrudan katkısı bulunmalıdır. Yazıların bilimsel ve etik kurallara uygunluğu, tüm sonuçları ile birlikte bütün yazarların sorumluluğundadır. Yazıya maddi destek veren kurum ve kuruluşlar ile (varsa) tüm ticari bağlantıların içeriği editöre gönderilen başvuruda belirtilmelidir. Deneysel çalışmalarda, kişisel bilgilerin derlendiği alan çalışmalarında ‘Etik Kurul Onayı’ alınmalı, onayın varlığı yazıda bildirilmeli ve onay belgesi (editör tarafından istenmesi durumunda iletilmek amacıyla) muhafaza edilmelidir.

İNTİHAL KONTROLÜ

Lokman Hekim Dergisi intihal kontrolü için iThenticate tespit sistemini kullanılır ve intihal olasılığı olan makaleleri yayınlamaz.

YAYIN HAKKI

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi’nde yayınlanan makaleler yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında ticari amaç dışında hiçbir kısıtlama olmaksızın değerlendirilebilir. Bu durumda derginin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

YAZIM KURALLARI

Dergi sadece elektronik başvuruları kabul etmektedir.

Başvurular <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr> adresine elektronik ortamda yapılmalıdır.

Yazılar PC uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word XP veya üstü bir versiyon programı kullanılarak yazılmalıdır.

Bütün yazılar; **1) Başlık Sayfası, 2) Özet, 3) İngilizce Özet (İngilizce yazılarda Türkçe özet) ve Anahtar Kelimeler, 4) Ana Metin, 5) Kaynaklar, 6) Tablolar ve/veya Şekiller, 7) Alt Yazılar olarak dizilmelidir. Başlık sayfası '1' numara olacak şekilde, tüm sayfalar sırayla numaralandırılmalıdır.**

Başlık, Türkçe özet ve İngilizce özet ayrı birer sayfada yer almalıdır.

1. BAŞLIK SAYFASI

Başlık sayfasında; **1) başlık, 2) kısa başlık (başlık 5 kelimedenden az ise gerekli değildir), 3) İngilizce başlık, 4) tüm yazarların açık ad ve soyadları ile unvanları ve çalıştıkları kurumlar, 5) iletişim kurulacak yazarın adı ve soyadı, sabit ve cep telefonu numarası, elektronik ileti adresi, 6) araştırmayı destekleyen kurum-kuruluşların açık ismi ve şehri, 7) çalışmanın kategorisi (araştırma, derleme vb) ve 8) çalışma daha önce herhangi bir kongrede sunulmuş ise kongre adı, zamanı ve yeri ile 9) varsa çıkar çatışması yazılmalıdır.**

Yazar isimleri için örnek:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹Y. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

² Prof. Dr. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

2-3. ÖZETLER ve ANAHTAR KELİMELELER

Özetlerin 200 kelimeyi geçmemesi önerilir. Editöre mektupta özet gerekmemektedir.

Anahtar kelimeler en az 2 adet, Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır. İngilizce anahtar kelimeler "Medical Subject Headings (MESH)"e uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Türkçe anahtar kelimeler için MeSH (Medical Subject Headings) terimlerinin, Türkçe karşılıklarının bulunduğu bir anahtar kelimeler dizini olan Türkiye Bilim Terimleri'nin kullanılması önerilir. Daha ayrıntılı bilgi için lütfen <http://www.bilimterimleri.com> adresini ziyaret ediniz.

4. ANA METİN

4.1. Araştırma Yazıları

Ana metnin 4000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 30'u geçmemesi önerilir.

Ana metin konunun içeriğine göre tematik alt bölümlere ayrılabilir. Kaynaklar, şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafikler yazı içerisindeki geçiş sırasına göre numaralandırılmalıdır.

Metin içinde kısaltmalardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Kısaltmalar, kısaltılacak kelimenin yazıda ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmeli ve tüm metin boyunca o kısaltma kullanılmalıdır. Cümle başlarında kısaltma kullanılmamalıdır. Araştırmada kullanılan kaynaklar ve materyaller için gerekli izinler alınmalıdır.

4.2. Derleme

Derlemelerin 3000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 20'yi geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.3. Monografiler

Monografi kategorisi içine; biyografiler; tarihi değeri olan tıbbi/bilimsel kitapların tanıtımı, kurum tanıtımları, hastalık tarihçeleri, tıp temalı sanat eserleri ve tıbbi objelerin tanıtımı ve benzeri çalışmalar girmektedir.

Monografilerin 2500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.4. Editöre Mektup

Editöre mektupların 750 kelimeyi, kaynak sayısının ise 5'i geçmemesi önerilir.

4.5. Folklorik Metot ve Ürün Tanırımı

Tıp tarihine özgü folklorik uygulama ve ürün tanıtlarının 1500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

5. KAYNAKLAR

Kaynaklar ana metinde görünüş sırasına göre numaralandırılmalı ve cümle sonunda noktalama işaretinden hemen sonra (boşluk bırakmaksızın) 'Üst Simge' olarak belirtilmelidir (örnek: xxx¹).

Ardışık olmayan kaynak numaraları araya virgöl koyarak yazılırken, ardışık gelen kaynak numaraları tek tek değil, araya çizgi konularak belirtilmelidir (örnek: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ veya xxx^{2,4,6-9}).

Kaynakların yazım şekli International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) standartlarına uygun olmalıdır (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Yazarların önce soyadları açık olarak, daha sonra da ilk adlarının sadece baş harfleri yazılmalıdır. Yazının adını takiben, yayınlayan derginin uluslararası kısaltması eklenmelidir. Sonrasında öncelikle yazının yayım yılı, derginin cilt ve sayı numarası yazılmalı, son olarak da sayfa numaraları eklenmelidir. Baskıda olan kaynaklar dergi adından sonra parantez içinde 'baskıda' veya 'in press' şeklinde belirtilmelidir.

5.1 Standart Makale

5.1.1. Üç ve daha az yazarlı makaleler

Üç ve daha az yazarlı makalelerde tüm yazarların adı yazılmalıdır.

Örnek:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. *N Engl J Med* 2002;347(1):284-7.

5.1.2. Dört ve daha fazla yazarlı makaleler

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde, ilk isimden sonrası 've ark' veya 'et al.' şeklinde belirtilmelidir.

Örnek:

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. *Brain Res* 2002;935(1-2):40-6.

5.2. Yazar olarak bir organizasyon varsa

Örnek:

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. *Hypertension* 2002;40(5):679-86.

5.3. Hem yazar hem de organizasyon varsa

Örnek:

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. *J Urol* 2003;169(6):2257-61.

5.4. Dergi eki (supplement)

Eğer yazı derginin ekinde (supplement) çıkmışsa, bu durum derginin cilt numarasının hemen yanına eklenmelidir.

Örnek:

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. *Headache* 2002;42(Suppl 2):93-9.

5.5. Kitap

5.5.1. Kitabın tamamı bildirilecekse

Örnek:

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wiecek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Kitapta bir bölüm bildirilecekse

Örnek:

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. pp:93-113.

5.6. Kongre Bildirileri

Örnek:

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001;Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Gazete Haberi

Örnek:

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post 2002;Aug 12;Sect.A:2(col. 4).

5.8. Elektronik Dergide Yazı

Örnek:

Aboud S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet] 2002; Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Sayfası

Örnek:

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from:<http://www.cancer-pain.org/>.

5.10. Resmi Gazete

Örnek:

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF, TABLO VE GRAFİKLER

Yazıda geçen tüm şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafiklerin ana metin içinde geçtiği cümlenin sonunda, parantez içinde ve italik olarak belirtilmelidir.

Örnek: (Şekil 1)

Tüm eklerin açıklamaları yazının en sonuna (alt yazılar bölümünde) eklenmelidir. Şekil, resim ve/veya fotoğraflar sisteme sadece .jpeg veya .gif dosyası olarak (çözünürlüğü en az 300 dpi boyutunda) yüklenmelidir. Kullanılan kısaltmalar şekil, resim, fotoğrafın hemen altında açıklanmalıdır.

7. ALT YAZILAR

Alt yazılar iki satır aralıklı olarak bir sayfaya yazılmalıdır. Mikroskopik resimlerde büyütme oranları ve tekniği verilmelidir.

8. TEŞEKKÜR

Çalışmada alınan tüm maddi destekler; çeviri, istatistik, çizim vb konularda alınan teknik destek; editöryal değerlendirme ve çıkar çatışması varsa bu bölümde belirtilmelidir.

BAŞVURU İÇİN KONTROL LİSTESİ

Başvuru sürecinde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehberde uymayan başvurular kayda alınmayacaktır.

Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış, ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır. (Yazara Öneriler bölümünde bir açıklama sunulmuştur).

azı dosyası PC uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word XP veya daha üstü bir versiyon program kullanılarak yazılmış olmalıdır.

Tüm şekil, resim ve tablolar metnin en sonuna yerleştirilmelidir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderilmiş olmalıdır. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.

Stil ve kitaplık uygulamaları için gereksinimler, Dergi hakkında bölümündeki 'Yazarlara Notlar' sayfasında görülebilir.

GİZLİLİK BEYANI

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır ve diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.

AUTHOR GUIDLINES

GENERAL GUIDELINES

Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal of History of Medicine and Folk Medicine invites the submission of scientific original article, review and monograph on history of medicine and folk medical practice, letter to editor with reference, editorial comment and discussion, besides folkloric method and product publicity.

Our journal accepts only online submissions; applications by regular surface / air or electronic mail will not be accepted for evaluation.

Submissions are required to be inedited and unsent to another journal in order to be published. In the event that the papers contain (hard or soft copy) pre-published quotation, table, figure, illustration, etc. the author is supposed to obtain written permission from individuals or enterprises possessing the copyright and it should be notified in the paper. Previously presented or published abstracts of studies are admissible on condition that it is indicated in the manuscript.

After the scientific assessment, the authors' names order in the submission is predicated on. Any modifications after this process are only possible contingent upon written statement and permission of all contributory authors.

If the manuscripts meet the journal's style, they are evaluated by the editor and two 'members of advisory board', revised by the authors if required, and published only after the approval of Editorial Board.

IMPORTANT: AUTHORS SHOULD SUGGEST AT LEAST INTERNATIONAL ONE REVIWER FOR THE PAPER

SCIENTIFIC AND ETHIC PRINCIPLES

All mentioned authors should have made substantial contribution to the manuscript. All contributory authors, regarding all kind of consequences, are responsible of the submissions' scientific and ethical compliance. Institutions - organizations providing financial support and all sorts of commercial ties should be informed in the application letter sent to editor. In experimental cases and cases from local studies which harvest personal information, "Ethics Committee Approval" should be obtained. Its presence should be indicated in the paper and the instrument of approval (to be sent in case editor's request) should be maintained.

SCREENING FOR PLAGIARISM

Lokman Hekim Journal use the iThenticate plagiarism detection tools.during the editorial process and reject papers leading to plagiarism or self-plagiarism.

COPYRIGHT

Articles published at the Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal of History of Medicine and Folk Medicine are allowed by their authors in different publishing medium without any restriction except non-commercial purpose.

In this case Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

LANGUAGE AND STYLE

The languages of the journal are Turkish and English with Latin letters. Turkish Dictionary of Turkish Language Society and relevant medical glossary should be grounded on for Turkish papers. Spelling mistakes and grammar errors would be corrected by the editorial board without making any change in content.

The journal accepts only online submissions. The manuscripts should be submitted online at the address: <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr>

Manuscripts should be edited in Microsoft Word XP or upper versions by PC compatible computers being each of the following sections on separate pages: **1)** Title Page, **2)** Abstract and Keywords **3)** Main Body of the Text, **4)** References, **5)** Tables and/or Figures, **6)** Footnotes and **7)** Acknowledgements and Conflict of Interest

Authors should give numbers to the pages consecutively beginning with the Title Page.

Number pages consecutively beginning with the Title Page.

1. TITLE PAGE

Title page should contain the followings: **1)** title **2)** a short running title (not required if the main title is shorter than six words) **3)** full names, degrees, and affiliations of all authors, **4)** full name, titles, surface mailing address, telephone numbers and e-mail address of the correspondence author, **5)** full name, fixed and mobile telephone numbers, e-mail address of the author responsible for correspondence, **6)** full names and province of the supportive institutions and organizations, **7)** type of the study (original article, review etc.), **8)** if the paper is presented in a congress previously, the title, date and place of the congress, **9)** Conflict of interest.

Example for authors name:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹ Assoc. Prof. Dr. Mersin University School of Medicine, Dept. of History of Medicine and Folk Medicine.

² Prof. Dr. Mersin University Faculty of Education, Dept. of Turkish Language and Literature.

2. ABSTRACT AND KEY WORDS

The abstract should not exceed 200 words.

Abstracts are compulsory for the Letters to Editor. At least two key words in both English and Turkish (only for article in Turkish) should be given. English key words should be in conformity with "Medical Subject Headings (MESH)" (vide: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Turkish key words should be verbatim translation of the MESH terms (only for article in Turkish).

3. MAIN BODY OF THE TEXT

3.1. Original Article

It is suggested that the text should not exceed 4000 words, and there should be no more than 30 references.

The text might be divided into thematic subsections according to the main content. Considering the order in the text; references, graphics, diagrams, pictures, tables and figures should be enumerated sequentially. Abbreviations within the text should be avoided as far as possible.

Abbreviations should be defined in parenthesis where the word to be abbreviated is first used in the text and followed throughout the whole text. There should be no abbreviation sentence initially.

3.2. Review

It is suggested that review should not exceed 3000 words, and there should be no more than 20 references. In this type of studies sectioning is up to authors.

3.3. Monograph

Biographies, classic scientific/medical book introduction, corporation publicity, history of disease, medical themed art works and medical objects presentation constitute the monographic studies.

It is suggested that monograph should not exceed 2500 words, and there should be no more than 10 references.

In this type of studies sectioning is up to authors, too.

3.4. Letters to Editor

Letters are accepted to be no longer than 750 words, and not to exceed 5 references

3.5. Folkloric Method and Product Publicity

It is suggested that they should not exceed 1500 words, and there should be no more than 10 references.

4. REFERENCES

References should be enumerated consecutively, in the order in which they are cited in the text and they should be identified as 'superscript' sentence finally right after the punctuation mark. (*example*: sentence.¹). Nonconsecutive reference numbers should be punctuated by comma; consecutive ones should be punctuated by, not comma, but hyphen. (*examples*: sentence.^{2,4}; sentence.¹⁻³ or sentence.^{2,4,6-9}).

List of references should be consistent with the standards of International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Firstly, authors' full surname and then only initials of the names should be written. Following authors' name, international abbreviation or acronym of the publishing journal should be added; after that, year of publication, volume and issue number, lastly, page numbers should be given. References in press should be indicated in parenthesis after the name of the journal as 'in press'.

4.1 Articles

4.1.1. Up to three authors

In articles with up to three authors all authors' names should be given:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. N Engl J Med 2002;347(1):284-7.

4.1.2. Four or more authors

If a source has four or more authors, include only the first author's last name and initials followed by et al.

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. Brain Res 2002;935(1-2):40-6.

4.2. Corporate as Author

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. Hypertension 2002;40(5):679-86.

4.3. Individuals and Corporate as Authors

List all authors (as last name and initials) and name of the corporate at the end.

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. J Urol 2003;169(6):2257-61.

4.4. Supplement

If the article is within a supplement; it should be indicated just after the volume number of the journal.

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. Headache 2002;42(Suppl 2):93-9.

4.5. Book

4.5.1. Complete book

Breedlove GK, Schorfheide AM. *Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wieczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.*

4.5.2. Book chapter

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. *Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. pp:93-113.*

4.6. Congress proceedings

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. *Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001;Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.*

4.7. Newspaper report

Tynan T. *Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post 2002;Aug 12;Sect.A:2(col. 4).*

4.8. E-journals

Aboud S. *Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet] 2002; Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htm>Article*

4.9. Web Page

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>

5. TABLES AND FIGURES

All tables and figures should be labeled with a concise title and number in parenthesis and italic form at the end of the mentioned sentence:

Ex: *(Figure 1)*

Explanations should be added in the footnotes. Ensure that all images are in *jpg, tiff* or *gif* format with at least 300 dpi. Used abbreviations should be explained just below the tables and figures.

6. FOOTNOTES

Footnotes should be edited within a page and double-spaced. Enlargement size and technique should be given for microscopic images.

7. ACKNOWLEDGEMENTS

Any financial and commercial supports; translation, statistics, technical supports for graphics, tables and figures etc., editorial support should be mentioned.

8. CONFLICT OF INTEREST

If any, authors' conflict of interest should be stated.

CHECKLIST FOR MANUSCRIPT SUBMISSION

Before sending your paper to the Editor, please make sure that you have included all necessary details. Mersin University School of Medicine Lokman Hekim Journal regrets it will have to decline consideration of any submission that does not conform to requirements of this guideline.

As part of the submission process, authors are required to check off their submission's compliance with all of the following items, and submissions may be returned to authors that do not adhere to these guidelines.

1. The submission has not been previously published, nor is it before another journal for consideration (or an explanation has been provided in Comments to the Editor).
2. The submission file is in OpenOffice, Microsoft Word, RTF, or WordPerfect document file format.
3. Where available, URLs for the references have been provided.
4. The text is single-spaced; uses a 12-point font; employs italics, rather than underlining (except with URL addresses); and all illustrations, figures, and tables are placed within the text at the appropriate points, rather than at the end.
5. The text adheres to the stylistic and bibliographic requirements outlined in the [Author Guidelines](#), which is found in About the Journal.
6. If submitting to a peer-reviewed section of the journal, the instructions in [Ensuring a Blind Review](#) have been followed.

